

Stamby

A „FELVIDÉKI TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG“ KIADVÁNYAI

CZAMBEL EMLÉKKÖNYV

A TÓT IRODALMI NYELV KODIFIKÁTORÁNAK, A CSEH-
TÓT NEMZETEGYSÉG ELLENI IRODALMI ÉS TUDOMÁNYOS
HARC MEGINDÍTÓJÁNAK, A KIVÁLÓ NYELVTUDÓSNAK
ÉS PUBLICISTÁNAK EMLÉKÉRE KIADTA A

„FELVIDÉKI TUDOMÁNYOS TÁRSASÁG“

SZERKESZTETTE:

STEIER LAJOS

ÍRTÁK:

BONKÁLÓ SÁNDOR DR., FLACHBARTH ERNŐ DR.,
PODHRADSZKY GYÖRGY DR., STEIER LAJOS

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

TARTALOM

	Oldal
Előszó.....	5
Steier Lajos: Czambel eszméi.....	7
Flachbarth Ernő dr.: Czambel publicisztikai működése.....	95
Podhradszky György dr.: Czambel Samu dr. élete.....	118
Bonkáló Sándor dr.: Czambel és a rutének.....	138
Steier Lajos: Czambel minisztériumi állása.....	146

ELŐSZÓ.

A „*Felvidéki Tudományos Társaság*“ kegyeletteljes kötelességet teljesít, amikor ebben a könyvben egy tudós, hazáját hően szerető férfiú emlékét felújítja és az érdemeire vonatkozó fejezetről, melyet Clio kemény vésője hazánk történelmének kőtábláin feljegyzett, — eltávolítjuk a feledés rétegét azzal a célzattal, hogy ismerjék, tudják meg a mai nemzedékek, — miszerint a csehtót nemzetegységesítési törekvések veszedelmes céljait tót nyelvi és tót nemzeti szempontból, az ország épségének szempontjából, négy évtizeddel ezelőtt felismerte Czambel, aki megindította ezen állambontó törekvések ellen a harcot. Habár időelőtt, korán hullott ki kezéből a harc folyamán tolla, az erős fegyver, melytől ellenségeink rettegtek, habár mások, így magam is, — Czambel intencióinak megfelelően, eszméinek vonalában folytattuk a harcot, — ez minden igyekezet ellenére, a problémán kívül eső okok következtében olyan helyzet elé került, mely legpesszimiztikusabb jóslásaink megvalósulását jelentette.

A „*Felvidéki Tudományos (Társaság*“ elhatározta, hogy Czambel emlékét egy, az ő érdemes munkásságát ismertető és összefoglaló könyvben megörökíti és engem bízott meg e munka kiadásának előkészítésével és szerkesztésével. Munkánkban arra törekedtünk, hogy nemcsak Czambel egyéniségét és tevékenységét ismertessük, hanem, hogy ezzel kapcsolatban a csehtót probléma akkori állapotát és vonatkozásait is megrajzoljuk. Tanulmányainknak ez a kerete azért is figyelemreméltó, mert hiszen ebben az időszakban éledt fel újra az a csehtót egységesítő akció és propaganda, mely a mai viszonyok kialakulásához vezetett. Könyvünkkel tehát az utolsó négy évtized történetéhez mindegyesetre tekintetbe veendő adalékokat szolgáltatunk.

Steier Lajos,
a „*Felvidéki Tudományos Társaság*“
elnöke.

STEIER LAJOS:
CZAMBEL ESZMÉI

I.

Majdnem hatvan évig tartott a tót nyelvnek irodalmi érvényesüléseért és egyenjogúságáért folytatott harc, míg a tótság vezető szellemi rétege egy kis töredéknek visszaszorítása után, majdnem egyöntetű akarattal a tót nyelvet irodalmi nyelvvé emelte és ennek a tót irodalmi nyelvnek szabályait a Hattalaféle nyelvtanban 1850-ben elfogadta és kötelezővé igyekezett tenni. Elkeseredett és éles polémiák nyertek akkor, a múlt század közepén, befejezést, — ám csalódtak azok, akik azt hitték, hogy a csehek és tótok közötti harc végleg elhallgatott és hogy az akkor vert ellenfél nem fog új támadásokba kezdeni, hiszen ez a harc sokkal több volt egy nyelvi és irodalmi polémiánál. A csehek és tótok közötti vita a múlt század első felében az érvényesülésre törekvő tót nemzeti eszme és tót nemzeti önrendelkezés egyik pregnáns kifejezése volt éppen úgy, mint a magyarsággal folytatott vitákban a politikai érvényesülésre vonatkozó tót követelések és petíciók. A tót nemzeti mozgalomnak ez a két egymással párhuzamosan haladó vonala összetevő erőiben majdnem azonos feltételeket, kritériumokat mutat: mellőzöttség, a népi test elidegenesítése, az elnemetlenítés előli félelem, az idegen befolyás és nyelv alóli szabadulási vágy, nemzeti önrendelkezés, egyenjogúság, egymásmellérendeltség; — tehát két vonalon reprezentálta az akkori tót szellemi vezető réteg a tót nemzetiségi eszme akaratát. E két vonal eredője minden bizonnyal a tót nemzetnek nemcsak eredményes konzerválásához, hanem tekintélyes fejlődéséhez is vezetett, mert hiszen a múlt század második fele úgy szellemi, mint gazdasági tekintetben ezt mutatja. Sajnosan azonban a tót nemzetnek ez a fejlődési vonala másfél évtized előtt súlyos törést szenvedett és mindazok az aggályok, melyek a nemzeti fejlődési vonal ezen törésétől féltették a tótságot, jogosultaknak és a történelmi for-

dulatok által indokoltaknak bizonyultak. Vájjon mivel is magyarázható az, hogy a tót nemzeti fejlődési vonal törésének eshetőségét hangoztató vélemények nem vezettek elhárító tót és magyar intézkedésekhez, miért következett be ez a törés olyan súlyos következményekkel és miért váltak a hangoztatott aggályok a néma pusztába kiáltott kétségbeesett és visszhangnélküli panaszokká, — vájjon miért voltak a törést előrelátók olyan tót, vagy magyar vates-ek, akiknek szavát sem tót, sem magyar részen, meg nem hallgatták? Ezekre a kérdésekre megfelelő választ meríthetünk nemcsak a tót triumvirátus (Stúr, Hodza, Húrban) életműködéséből, hanem annak a férfinak életpályájából is, aki e triumvirátus eszméjét, a tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben tudományos fegyverzettel és elszánt harc készséggel védelmezte mint olyan nemzeti hagyatékot, melynek féltő megóvása a tót nemzeti lét biztosítását, melynek könnyelmű cserbenhagyása viszont, a tót nemzeti jelleg feláldozását jelentheti. Ez a férfiú Czambel Samu dr., akinek emlékére, eszméinek és működésének ismertetése céljából társaságunk ezt a könyvet kiadta. — Ha ma a magyar intellektuell réteghez tartozók között egy olyan ankétot rendeznénk, melynek főkérdésére, — ki volt Czambel, mit akart, mik voltak tevékenységének főeszméi, — gyorsan és precízen kellene felelni, — úgy kétségtelenné válnék az, hogy csakis egy elenyésző hányad válasza lenne kielégítő. Ez volt azonban a helyzet Czambel életében is. Malomkövek között őrlődött ő éppen úgy, mint tekintélyes és nagyeszű tót elődei. Az események forgatagában, a nagy történelem zajában nem hallották segélykiáltásaikat és felőrlődött úgy a nagy tót triumvirátus, mint Czambel is, mielőtt még a tót nyelv irodalmosításának további etappejaít biztosíthatták és körülbástyázták volna, Nemzetmentő munkájukat nem tudták befejezni. Stúr csoportja 1850-ben nyelvi kompromisszumba volt kénytelen ereszkedni és ebből a kompromisszumból nem tudott később kibontakozni, mert a politikai törekvések vonalán korántsem kielégítő helyzetek tartották minden erejüket lekötve, sőt sokszor ebben a sarkalatos tót nemzeti kérdésben, a tót nyelv eredetiségének és irodalmi tisztaságának kérdésében, a nehéz és tisztázatlan politikai viszonylatok miatt, kényteleneknek hitték magukat arra, hogy taktikázzanak. Ez a magatartás később egy természetlen passzivitássá dermedt. Czambel volt az, aki felismerte annak a

ténynek súlyos jelentőségét, hogy a Stúr-féle nagy nyelvi reform félbenmaradt, hogy a Hattala-féle kompromisszum után következő nyelvészeti építő munkához senkisésem hordott téglát, — a reformot, mint a tót nemzeti jelleg és a tót nemzeti eszme legfontosabb kifejezését ugyan létrehozzák, azonban alig törődött valaki e mű szélesebb és biztosabb alátámasztásával és kiépítésével.¹ Négy évtizednek kellett elmúlnia, amíg a tót és magyar közvéleményt arra figyelmeztették, hogy a Stúr-féle nyelvi reformot a lemorzsolódás és az idegen nyelvi befolyás által okozható felbomlás fenyegeti. Czambelt e veszedelem felismerésében majdnem ugyanazok a motívumok vezették, mint a múlt század negyvenes éveinek tót reformerjeit.² A tót nemzeti nyelvnek elhanyagolása, idegen nyelvi befolyások általi visszaszorítása, a szláv kölcsönhatásoknak nyelvi és kulturális téren való és a tót nemzeti jelleg rovására szolgáló alkalmazása és bizonyos szláv dogmává való emelése, — mindez korántsem lehet egy korlátozott és a nyelvtudomány parcellájába illesztett kérdés, — hanem egy fontos nemzeti főprobléma, ennek összes politikai attribútumaival. És ebben a probléma-komplexumban a nyelvészeti rész is egy olyan komponens, melyen keresztül a főproblémát összes következményeivel meg lehet érteni és át lehet tekinteni. A negyvenes évek tót reformerjei azt hirdették, hogy a középtót nyelvnek irodalmosítását a tót nemzet egysége, az élet követelte, főképen azonban az a belátás, hogy a tótság éppen olyan önálló ága a szlávsnak, mint akár a cseh, vagy a lengyel. Ez a tétel, szerintük, annál inkább érvényes, mert a tót nyelv magában egyesíti az egyetemes szlávsnak tulajdonságait, centruma az összes szláv nyelvnek, legközelebb áll mindegyikhez és mindegyik szláv nyelvtől a hozzávezető út a legközelebbi, hiszen — mondták, — a Tátra bölcsője a szlávsnak.³ A tót nyelv egy szláv nyelvnek sem a dialektusa, hanem önálló nyelv, melynek saját dialektusai vannak. A csehektől való elszakadást irodalmi nyelvi téren Bernolák működése ugyan előkészítette, ténylegesen azonban a Stúr csoport valósította meg ötven esztendővel később. Ez a nagy késlekedés okozta azután azt, hogy a Stúr iskola nem tudta teljesen eszméit érvényesíteni, mert a cseh befolyás ezen idő alatt az egyre erősödő nyelvi reformköveteléssel szemben a harcra felkészülhetett. Ha a Bernolák-féle újítást a tótság protestáns része rögtön méltányolta és megértette volna, ha

ezen újítása nemsokára a középtót nyelvnek irodalmosítása követte volna, úgy a cseh reformkorszak már egy különvált és megerősödött tót irodalmi nyelvet talált volna, mely ellen aligha lehetett volna a Kollár János körül csoportosuló csehbarát elemeket rekrutálni és így nem kerülhetett volna 1850-ben kompromisszumra a sor, hanem tiszta tót megoldásra. A középtótnyelv irodalmosításának késlekedése és a magyar reformidőszakba, a magyar nyelvi követelések éveibe való plántálása magával hozta azt a cseh argumentumot, hogy az irodalmosítást nem a tót nemzet belső szükségéből, a nemzeti egység megteremtése céljából valósították meg, hanem tisztán politikai célzatból. Szerintük és ezt ma is hangoztatják, a tót nyelvnek irodalmi nyelvvé való emelése politicum hungaricum volt, amint politicum hungaricum volt később Czambelnek a tót irodalmi nyelv megtisztítására és megóvására törekvő nyelvészeti és publicisztikai akciója. E felfogás azt fejtegeti, hogy a Stúr-féle reform több volt, mint nyelvi elszakadás, mert egy egységes kulturtestet két nemzeti egységre bontott. Ezzel szemben figyelmen kívül hagyták, hogy ugyanazon argumentációval a tót nyelv hívei is megállapíthatták azt, miszerint a cseh nyelvnek megtartása és különösen a megújított cseh nyelvnek elfogadása, elvállalása és művelése sokkal többet jelent, mint nyelvészeti kérdést és vitát, mert ez a tót nemzeti jellegről, a tót nemzeti eszméről, tradícióról és jövőről való abdikációval lett volna azonos. Amikor a tót nyelv reformtörekvéseivel kapcsolatban a csehek politicum hungaricumról beszélnek és írnak, — akkor sokkal több indoklottsággal lehet a politicum bohemicum törekvéseit szóvátenni, mert hiszen a magyarság, különösen a magyar politika, — sajnálatosan, — nagyon is rezervált, sőt gyakran indokolatlanul gyanakodó és visszautasító álláspontot foglalt el Stúr reformjával szemben. A protestáns egyházak magyar reprezentánsainak egynémelyike nyíltan elutasította a Stúrizmust, a magyar politikai élet pedig, melyben Stúr a nemzete politikai érvényesüléseért folytatott önzetlen harcában rendkívül exponált pozíciót foglalt el, Stúr nyelvi reformját, annak jelentőségét meg nem értette és elő sem mozdította. Stúr reformját a mostani cseh történetírás is politicum hungaricumnak mondja, mely a magyar államba való szorosabb beilleszkedés, a felsőmagyarországi nemesség renegálásának megghiúsítása kedvéért és céljából, az ideális Hungária, a nemzetiségi és foe-

derációs állam megteremtésének tendenciájával történt. Egy szóval, a csehek Stúr nyelvi reformjában hídverési munkát láttak a magyarság felé, melynek azonban, — ezt meg kell állapítanunk, — a magyar párt oldalán nem voltak megfelelő és egyidejű pillérépítői. A nagy munka hídvéinek kiépítését erről az oldalról negyven évvel később Czambel igyekezett létrehozni és misem természetesebb, mint az, hogy őt is politikai célatok homályos vádjával illették, melynek refrain je az, hogy a hatvanhetes kiegyezés dualizmusa szankcionálta a cseh nyelvtől való elszakadást és így a tótokat a magyarosítás részére valósággal preparálta. A tót nyelv irodalmosítása által izolált tótság könynyebben volt magyarosítható, mondják most is a csehek, és ezért támogatták a magyarok a csehektől való elszakadást, amit később Czambel igyekezett kimélyíteni. Ezzel szemben az önálló tót irodalmi nyelv hívatott reprezentánsai történelmi adatok során rámutatnak arra, hogy amikor Bernolák nyelvi reformjával fellépett, a magyarok nem támogatták, mert akkor maga a magyarizmus is gyenge volt, és később sem magyar befolyás keltette életre a cseh irodalmi nyelvtől való elszakadási törekvést és korántsem magyar sugalmazás állt ennek háttérében, — hanem a tót nemzetiségi eszme, a tót nemzeti életakarat, amely tudatára ébredt annak, hogy a cseh irodalmi nyelv használata ellenére sem jött létre a tótságnak a csehekhez való asszimilálása és hogy a csehekkel sohasem alkottak egy közös néptömböt. A tót nemzeti öntudat sohasem volt cseh, hanem tót és gyakran általánosan szláv jellegű hangoztatott, nem pedig csehet.

Czambel tevékenységét is cseh részről olyan tendenciózus kritikával kísérték, mely mindenképen a magyarórság, a magyarofilség stigmájával igyekezett őt az akkori tót-magyar elmérgesedett viszonylatokban kompromittálni.⁴ Ő azonban sohasem tagadta magyarofilségét, mely a tótság és a tót nyelv szükséges megmentése objektív felismerésében gyökerezett. Felfogása az volt, hogy sem orosz, sem cseh, sem lengyel befolyást nem szabad a tótság kultúrkérdéseiben és így az irodalmi nyelv terén favorizálni, hanem ragaszkodniuk kell a Stúrék által előírt úthoz, mely a népi nyelvnek nemesítését és az irodalmi nyelvben való célszerű konzerválását ajánlotta.⁵ Ez az út vezet egyúttal a tót nemzeti öntudat erősítéséhez is. Ebben láthatjuk Czambel felfogásának tót nemzeti szempontból fontos politikai vezetőeszméjét. Czambel szerint a tótságnak, hogy nemzeti jellé-

gét és népi sajátságait megmentse és megóvja, nem szabad sem nyugatra, sem keletre néznie, hanem meg kell őriznie és fokozatosan ki kell fejlesztenie az idegen befolyások salakjától megtisztított Stúrféle hagyatékot. Csakis így válhat a tót nemzet tótábbá és életképesé, mert az idegen nyelvi befolyások megtűrése nemcsak a nyelv és népi jelleg meghamisítását, hanem súlyos politikai félreértéseket és következményeket is idézhet elő. Ezeknek elhárítását nemcsak a tót, hanem a magyar nemzet érdekében is felette fontosnak hirdette, nehogy Magyarország kohéziós ereje meggyengüljön és mindazok, akiknek életfeltételei Hungária épségében gyökereznek, egy reájuk nézve hátrányos alakulás lejtőjére sodródjanak. Czambel egész tudományos és publicisztikai munkásságát ez az eszme tölti ki. Ez az ő vezető eszméje közvetett és közvetlen módon mindenkor érezte hatását munkáiban, ez ösztökéli szorgalomra, kitartásra, mintha attól félne, hogy a Stúrféle reform szétmállik. Ő a tót irodalmi nyelv ápolásával és konzerválásával nemzetét akarta ellenállóképesebbé tenni, különálló népi jellegét kidomborítani és Magyarországon belüli helyzetét megerősíteni.⁶ Kétségtelen az, hogy ő ezzel a felfogásával Magyarország integritásának megóvását igyekezett szolgálni, mert nemzete jobb jövőjét csakis ennek keretén belül gondolta biztosítottnak. Nála a nyelvészeti kérdések korántsem voltak csak öncélú tudományos témák, hanem nagy horderejű tót nemzeti problémák is, melyek a tótság létkérdésével szorosan egybekapcsolódtak. Ez azonban egyáltalán nem csökkenti tevékenységének tudományos niveauját és értékét.

Amikor Czambel első könyvével (Adalékok a tót nyelv történetéhez. 1887.)⁷ a nyilvánosság elé lépett, — a tót politikai és irodalmi életben a Húrban Vajansky és Mudron Pál szellemi vezetése alatt álló túrócszentmártoni irány dominált, mely ugyan a Stúrhagyomány alapján állva, a cseh befolyással szemben elutasító magatartást mutatott, viszont egy messzianista russzofiltségben élte ki magát, mely terméketlen politikai passzivitásba ágyazódott.⁸ Abban az időben Európa szláv népei között a russzofiltség rendkívül divatos volt és különösen a kis szláv nemzeteket hatotta át ez a nekik jóleső messzianizmus. A tótság akkori vezető rétege sem maradt mentes ettől, aminek eredete ezen idők külpolitikai vonatkozásaiban keresendő. A

csehofiltség kénytelen volt akkor háttérbe szorulni már azért is, mert a csehek súlyos belső harcokkal és cseh-német nemzeti-ségi ellentétekkel voltak elfoglalva. Oroszország a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben ismét nyugat felé irányuló külpolitikát csinált és ezzel magyarázhatjuk a szláv kérdésekben mutatkozott magyar érzékenységet is és a tüntető szláv russzofiliséget.⁹ Czambel tisztán látta a helyzetet és első könyve, egy szigorúan tudományos munka, két irányban igyekezett tisztázni a nyelvi problémát, hogy a tót nyelvben mutatkozó idegen befolyásnak gátat emeljen. Reámutatott, hogy az orosz befolyás igen káros következményeket kezd mutatni a tót irodalmi nyelvben, másrészt a tót irodalmi nyelv kiépítésének nagy műve a Hattala-féle nyelvi kompromisszum után félbenmaradt,¹⁰ A tényleges irodalmi élet nem tudott alkalmazkodni ehhez a kompromisszumhoz, hanem az élő népnyelv, a közéletiség alapelvei érvényesültek, amit a tót Matica is kénytelen volt belátni és ezért a hatvanas évek közepén egy ilyen bázisú tót nyelvtan elkészítését helyezte kilátásba, ami azonban elmaradt. A tót irodalmi nyelv szakszerű továbbfejlesztésének elmaradása miatt a nyelv gazdagítása incidentaliter, rendszertelenül történt nagyobbrészt a tót írók ötletei, ízlése és kényekedve szerint. Minthogy a vezető tót írók az akkori oroszbarát szellemi divatnak hódoltak, az orosz befolyás a tót szóképzésben, helyesírásban lépten-nyomon mutatkozott. Mindez a nyelv megérthetőségének rovására történt, mert alig lehetett olyan három tót írók akkor találni, akik egyforma helyesírást használtak volna. Czambel ebben a tót reformkor hagyományától való káros letérést látott, mert hiszen a nyelvi reform célja a tót nép szellemi téren való emelése volt. Szerinte az írók ne tekintsék az írást és a nyelvet játékszernek, mellyel kényükkedvük szerint bánhatnak. Ennek az álláspontnak helyességét a túrócszentmártoni tót irodalmi centrum is elismerte, mert hiszen az irodalmi nyelv nem lehet csupán az intelligencia, hanem az egész nép nyelve. Csakis abban az esetben lehet egyetemes kultúrfejlesztő eredménye. — Mindamellett az orosz befolyásra vonatkozó érveléseit mégis szűkkeblűeknek, kicsinyeseknek és igazságtalannak mondták, holott Czambel nézete az akkori iránynak és politikai helyzetnek helyes, mondhatni mély megítéléséből fa-

kadt. Nyelvészeti megállapításokkal mondott az akkori tót politikai irány felett ítéletet.

A tót politikai és kulturális élet, melynek centruma akkor Túrócszentmárton volt, a Stúr korszak szellemi hagyatékából és a német romanticizmus bágyadtságú követéséből, valamint a fentemlített ruszofilizmusból szerezte erejét. Minden orosz dologért, kérdésért lelkesedtek. Orosz könyvek, orosz lapok, orosz egyesületek, orosz politikusok, tudósok, tábornokok, a felszabadító cár, az orosz-török háborúk, az orosz szlávofilek Aksakov, Lamanskij, Ignatiev stb. voltak állandó figyelmük és szeretetteljes érdeklődésük tárgyai. Emellett csak igen kis rádiusu egyesületi és társadalmi életet éltek, melyben a romantika és retorika igyekezett babérokat aratni. Így izolálódtak a környező világtól, mindenekfelett azonban saját népüktől. Czambel ebben természetesen nagy veszedelmet látott, mert a Stúr-reformot nem tekinthette befejezettnek, viszont már a nyolcvanas évek végén ismét mutatkoztak a cseh befolyásnak politikai jellegű előjelei, ami arra vallott, hogy a csehek az elveszített pozíciót vissza akarják szerezni, ami csakis a tót irodalmi nyelv önállóságának rovására történhetnék. Czambelnek a tót irodalmi nyelvnek a nem tót nyelvi befolyásoktól való megtisztítását sürgető javaslatai csakis a tót nyelvi és nemzetiségi önállósági gondolat továbbfejlesztésének szükségével állnak kapcsolatban. Azt látta, hogy a tót politikai fatalizmus ezen éveiben a tót irodalmi nyelv kérdése még mindig azon aktuális nemzeti probléma, melyen keresztül a tót nemzetiségi eszmét idegen befolyásoktól mentesíteni lehetne.¹¹ A kilencvenes évek elején írt három tanulmánya, melyek a tót helyesírásra, és egy tót-magyar szótárra vonatkoznak, már határozottabb formában fejezik ki aggályait a tót nyelvi téren mutatkozó chaotikus viszonyok felett,¹² ami abban mutatkozott, hogy hatféle helyesírást használtak és hogy a tót irodalmi nyelv játékszerré devalválódott. Megdöbbenve láthatta, hogy a csehek, minthogy ausztriai politikai helyzetük lényegesen megjavult, a tót nyelv irodalmosítása által elveszített befolyásukat, korántsem kulturális, — hanem célszerű gazdasági és politikai eszközökkel akarják visszaszerezni. — Ekkor kezdett ismét előretörni Felsőmagyarországon a cseh expanzió vezető eszméje: a csehtót nemzetegység, melynek érdekében egyesületek, lapok, politikai és iro-

dalmi csoportok alakultak a határokon belül és a határokon kívül és éppen úgy, mint a Stúrreform időszakában a csehtót nemzetegységnek egy igen eszes és mindenkor polémiára kész védelmezője akadt Havlicek Károly cseh politikai íróban, — úgy ebben a korszakban is Havlicek szerepét és programját változtatás nélkül vállalta és népszerűsítette szintén egy kiváló cseh publicista és politikus, Masaryk Tamás. Csakhogy az erőviszonyok érdekes eltolódást szenvedtek. Míg a Stúrreform idején a tót ifjúság lendületteljes ereje Stúr mellett, tehát az önálló jellegű nyelv és nemzetiség pártján állt és így vezette diadalra ezt az eszmét, addig a múlt század utolsó évtizedében a tót ifjúság egy csoportját a megvénhedt és a Stúrhagyományok mellett kitartott túrócszentmártoni iránytól elvonta Masaryk a csehtót nemzetegység tanai és eszméje szolgálatába. Ebben, a szenvedélyes polémiáktól telített tót politikai légkörben Czambel képviselte a legtisztább és leghelyesebb tót nemzeti álláspontot, mert hiszen nem volt sem ruszsofil, sem csehofil, nem várta tót népe boldogabb jövőjét külső beavatkozásoktól és nem tót kulturális befolyásoktól, hanem egy tisztultabb tót nemzeti munkától, mely a tót nemzet helyzetét a tiszta tót nemzeti jelleg ápolásával Hungária keretein belül megjavítaná. A tót nemzet hajója Scylla és Charybdis, az orosz és cseh örvény között kezdett hanyódni, a kormánykerékbe hol a ruszsofil, hol pedig a csehofil kezek kapaszkodtak. Czambel a hajó irányát a két örvény közötti vonalban állapította meg és mármár úgy látszott, hogy eszméi győzedelmeskednek a tévt“nok felett. Imponáló munkaerejét ennek a célnak a szolgálatába állította, — ám tevékenysége közepette, célkitűzéseitől még, messze, a megkezdett út közepén elragadta a halál. Nyelvészeti munkája félbenmaradt; — csupán a tudományos munkássága alapjául szolgáló politikai eszméi éltek tovább intenzív alakban abban a kisszámú publicisztikai és politikai irodalommal foglalkozó csoportban, mely eszméinek jelentőségét a csehtót nemzetegységességi törekvések kérdésében felismerte.

Mikor 1902-ben kiadta tót helyesírási kézikönyvét, — már ekkor felhangzott ellene cseh részről a szemrehányás, hogy a helyesírási rendszerét csehellenes szellemben konstruálta meg, már ekkor lehetett hallani gyanúsításokat, tót nemzethűségét, tudományos meggyőződésének tisztaságát illetőleg. Magyar kor-

mányzati tisztviselő volt, akinek súlyos tehertétele még az is, hogy Grünwald Béla ajánlására került állásába. Rossz néven vették tőle azt is, hogy Budapesten azoknak a tót férfiaknak társaságát kultiválta, akik a tót-magyar viszony megjavításán fáradoztak, — tótságukat soha meg nem tagadták, Czambelt is úgynevezett magyarónak tartották cseh és tót politikai körökben, kvalitásait, teljesítményeinek értékét azonban kénytelenek voltak elismerni és józanabb cseh ellenfelei is megállapították azt, hogy érvei és következtetései, ha részükről ugyan el nem fogadhatók, de érdekesek és szellemesek.¹³

Nézetem az, hogy Czambel eszméi ugyan igen mély hatást gyakoroltak a csehekre és tótokra, ám bizonyos tekintetben eléskéve jelentkeztek, mert az a tábor, melynek támogatására számíthatott volna, már elernyedte erejű volt, nem volt benne elégséges határozottság és elszántság, hogy feltétlenül melléje álljon, — a magyar politikai közvélemény viszont nem igen foglalkozott ezzel a problémával és távolról sem gondolt arra, hogy belőle olyan közeli veszedelem bontakozhat ki, mint amilyen másfél évtized elmúltával tényleg és katasztrofális következményekkel Magyarországra szakadt. A huszadik század első éveiben a cseh befolyás a „Hlas“ c, folyóirat körül csoportosuló fiatal tót erőkön keresztül már nagyon is érezhető volt.¹⁴ Egy széles munkaprogram alakult ki a csehtót nemzetegységesítés érdekében és intenzív aprómunkával szorították vissza a fölényeskedő túrócszentmártoni irányt, mely ugyan a legélesebb kritikában részesítette a csehofil velleitásokat, ám pozitív munkára, a tót nemzetnek ezen irányzat elleni megszervezésére képes már nem volt, hiszen annyi elszántság és politikai okosság sem volt benne, mint már említettem, hogy Czambel akciója idején a legnagyobb eréllyel melléje álljon. E helyett sem hideg, sem meleg, himező-hámozó magaviseletet tanúsított és kínos génében látszott lenni, mert Czambel politikai vonatkozású tanulmánya és közleményei magyar lapokban jelentek meg és pedig olyanokban, melyek a magyar tót kérdésben erőteljes magyar álláspontot foglaltak el.¹⁵ Czambel kénytelen volt ezt az utat választani, mert egyrészt a magyar közvélemény figyelmét is fel akarta ébreszteni, másrészt pedig a túrócszentmártoni irány sajtója ilyen természetű írásait nem közölte. Ő látta, hogy a cseh befolyás rohamosan erősödik, időt nem

akarván vesztíteni, 1902-ben egy, a túrócszentmártoni Felvidéki Híradóban megjelent cikksorozatban a csehtót nemzetegységesítési törekvéseket konkrét adatok alapján ismertette. Ez a cikksorozat füzet alakjában is megjelent;¹⁶ kíméletlen egyenes-séggel mutat reá a csehesítő befolyásból eredő veszedelmekre. A tanulmány tudományos mez nélkül sorakoztatja egymás után Czambelnek a csehtót nemzetegységesítő törekvések elleni érveit, melyek abban az alapeszméjében gyökereznek, hogy a tót nép, a tót nyelv nem azonos a cseh néppel, illetve cseh nyelvvel és úgy tót, mint magyar érdek a tót népi jelleg és a tót nyelvi különállás megőrzése. Misem természetesebb, mint az, hogy emiatt a leghevesebb támadások irányultak ellene cseh részről. Már a helyesírási kézikönyv megjelenése után láthatták cseh részen, hogy a Hattalaféle nyelvi kompromisszum cseh vonatkozásait eliminálni igyekezett és a középtót nyelv további irodalmosítását ambicionálja. Ugyanis Czambel azt hirdette, hogy véget kell vetni a sok egyéni experimentumnak és provincializmusnak, egységes nyelvet és egységes tót népet kell szervezni.¹⁸ A csehek izgatottságát növelte az a körülmény is, hogy Florinskij orosz tudós az északnyugati szláv nyelvekre vonatkozó munkájában annak a felfogásának adott kifejezést, hogy a tótságnak mindig különálló és a környező szláv nyelvektől eltérő nyelve volt és a csehtót nyelvegységnek semmiképpen sincsen természetes és nyelvtörténeti, nyelvtudományi alapja, hanem csakis egy mesterséges kulturális és tradicionális háttere,¹⁹ — ezért a Stúrreform és a tót irodalmi nyelvnek e reformon való továbbépítése nemcsak jogosult, hanem szükségszerűen természetes folyamat. A csehek részéről Vondrák igyekezett Florinskij nézetét cáfolni,²⁰ — azonban Czambel munkáját és elgondolását az orosz tudós véleménye jelentősen alátámasztotta. Ebben az időben nagy port kevert fel Smetanay dr. brosúrája, melyet Meakulpinsky álnéven és „Mi gátolja a tótokat?” címmel a csehtót nemzetegység érdekében írt. Ez kertelés nélkül követelte a csehtót nemzetegységnek megvalósítását.²¹ Czambel tanulmánya mintegy válasz volt erre, kimutatta az akkor hangoztatott cseh-tót kölcsönösségi elméletek tendenciáját és a magyar sajtó, valamint a hivatott politikusok figyelmébe ajánlotta ezeket az adatokat, melyek a csehtót egység propagandájára vonatkoztak. A magyarságot

felszólította, hogy fogadja védelmébe a tót nyelvet a cseh nyelv hódító akciójával szemben mert különben szemük láttára végleg átevez a tótság egy olyan kultúra medrébe, amelynek szelleme nem egyezik a magyar honpolgárság szellemi világával.²² Lépjen közbe, amíg nem késő és biztosítsa a tót népnyelv önállóságát. Megmagyarázta azt, hogy a tót nyelv elcsehesedett és mintegy átalakulóban van a cseh nyelv javára, és ezért, ha a tót népnyelvet grammatikailag és lexikálisan feldolgoznák, a cseh nyelvtől megtisztítanák, — a szláv filológusok és etnográfusok elveszítenék a bázist, hogy a tót népet a cseh nemzet tagjának és a tót nyelvet a cseh nyelv dialektusának tartásuk és akkor megszűnnék a csehek erkölcsi joga is, hogy a tótok ügyeibe avatkozzanak.²³ Javaslatát Czambel azzal indokolta, hogy a csehek a csehtót nemzetegységet a cseh nemzeti erőgyarapítás szempontjából forszírozzák.²⁴ Az akkori tót írókról, azt jegyezte meg Czambel, hogy az önálló tót irodalmi nyelvhez még sokkal jobban ragaszkodnának, ha maga a tót irodalmi nyelv meggyőzően tanúskodnék arról, hogy a tót nyelv nem cseh dialektus és hogy a tót nép nem etnográfiai része a cseh nemzetnek, — tehát a tót nyelvnek rendszeres feldolgozása és a cseh befolyástól való megtisztítása rendkívül sürgős és elsőrendű feladat, egyúttal a cseh nyelvnek az evangélikus egyházból való kiküszöbölését kell megvalósítani, amivel a csehek és tótok közötti nyelvi és kulturális összefüggés jelentős eszköze megszűnnék.²⁵

Czambel brosúrájában ismertette a tót nyelv harcát az irodalmi érvényesülésért és hangoztatta azt, hogy a tót nyelv védelme messzeható kulturális és politikai jelentőségű és semmiképpen sem áll a magyar kormányzati politikával ellentétben.²⁰ Az államfenntartás egyenesen megköveteli ezt és a magyar nyelvnek elterjedése a tótság között, a tót nyelv ápolása és a cseh befolyástól való megtisztítása révén sokkal könnyebbé válik. Czambel ezen érvébe ellenfelei belekapaszkodtak és azt akarták belőle kimagyarázni, hogy Czambel a magyarosítást igyekezett nyelvi akciójával szolgálni, holott ő a csehoofilizmus, russzofilizmus helyett sokkal jogosabb alapon a magyarofilizmust ajánlotta, ami korántsem azonos a magyarosítás fogalmával.²⁷ Magyarország jövőjének biztosítása érdekében sokkal fontosabbnak tartotta a magyar befolyást és a magyar nyelvnek

ismeretét a tótság körében, mint a cseh befolyást és a cseh nyelv előtérbe nyomulását.

Czambel már ebben a füzetében érintette azt, hogy a tót népnyelv nemcsak hogy nem dialektusa a cseh nyelvnek, hanem nem is ága azon szláv nyelvtörzsnek, amelyből a cseh nyelv kibontakozott és a tót irodalmi nyelv csak azért látszik a cseh nyelvhez közelállónak, mert mesterséges módon fejlesztették belőle, holott a népnyelv még ma is lényegesen eltér a tót irodalmi nyelvtől.

A reázúduló támadások közepette nem vesztette el tudományos és politikai felfogásába vetett hitét és meggyőződését. Egy nyilatkozatban bejelentette, hogy a füzetben összefoglalt véleményét és javaslatát egy a tudományos feldolgozás igényeit kielégítő terjedelmes munkában fogja megokadatulni és alátámasztani.²⁸ Ez a munka „A tótok és nyelvük“ címmel 1903-ban jelent meg.²⁹ A munkában Czambel tisztázni igyekezett a tótság letelepedésének kérdését, a letelepedés területét, a tót nyelv eredetét. Rendkívüli részletességgel tárgyalta a tót irodalmi nyelv kezdeteit, a cseh nyelv beáramlásának körülményeit és a tót népnyelv irodalmosítása körüli harcokat, ismételte az idegennyelvű befolyások kiküszöbölésének szükségét, a tót nyelv átkutatásának követelését és végül reávilágított a csehtót vonatkozások politikai hátterére, az egyházi kérdés szerepére a csehtót viszonylatban, valamint azon kulturális következményekre, melyek a tót irodalmi nyelv teljes önállósításából erednének. A könyv tulajdonképpen a csehtót nemzetegységre vonatkozó tanulmányának részletes és tudományos kibővítése, mely különösen az által vált nevezetessé, mert Czambel benne azon nézetének adott kifejezést, hogy a tótság és a tót nyelv is a délszláv csoporthoz tartozik.

Szerinte feltűnő az, hogy a tót nyelvterülettel határos szláv nyelvekben a praesens első személyénél magánhangzós ragot használnak, (lengyel: pije, zije, — cseh: piju, ziju. — rutén: piju ziju, — tót: pijem, zijem) csupán a tót nyelv használja a régies szláv formát, mint a szlovének, szerbek, horvátok, mely m-raggal végződik. Ebből a tényből Czambel messzeható következtést vont, — mert mint állítja, ezt az m-betűs formát nem kaphatták a tótok sem az északi, sem a nyugati szlávoktól, — hiszen ezeknél ez a forma nem létezett ezer év előtt sem, viszont

a tótságnál ez a forma nem átvett tulajdonság, mely talán az utolsó ezer esztendő folyamán került a tót nyelvbe, — ugyanis ebben a hosszú időszakban a tót nép nem volt olyan szoros és benső kontaktusban a délszláv területtel, hogy a délszláv nyelvek ezen jellegzetességei a tót nép *egész* testébe leszivároghattak, sőt azt egyenletesen áthatották volna, tehát azt kell feltételezni, hogy mindaz, ami a tót nyelvben délszláv jellegű, nem átvett tulajdonság, hanem a közös nyelvszerkezet és nyelvállomány maradéka, vagyis a tót nyelv 1000 évvel ezelőtt közelebb állott a délszláv nyelvekhez, mint azokhoz, amelyekkel most földrajzilag határos.³⁰

Ezen megállapítása támogatására azt a tézist állítja fel, hogy a tótság azoknak a szlávoknak nemzeti töredéke, kik Dunántúlt és a Duna-Tisza között éltek és kiket bolgár szlávoknak nevezett Safarik. Ezek a szlávok I. Justinianus császár idején (527—568) a Kárpátaljí őshazából levonultak az alsó Dunához a mostani Moldvába és Romániába, ahonnan átszivárogtak Erdélybe és azután nyugatra tódultak. Belőlük rajzottak ki a mostani balkán bolgárok elődei (563) a pannon és mostani szlovének elődei és a mostani tótok is belőlük veszik eredetüket. Figyelemreméltónak tartja Czambel azt is, hogy úgy a bolgárok, szlovének, mint a tótok is nyelvüket „szlovén“ nyelvnek nevezik.³²

Ez a teória igen alkalmasnak látszott arra, hogy a csehtót nemzetegység egész épületét összedöntse, — ezért valóságos pánikhangulat uralkodott akkor azokban a cseh politikai és tudományos körökben, melyek a csehtót nemzetegységésítésért dolgoztak,³¹ Magyarországon a Hlas-csoport matadorjai, Hodza és Srobár, intéztek heves és politikai természetű támadásokat Czambel ezen délszláv elmélete ellen, mert benne semmi egyebet nem láttak, mint tudományos jellegű» de jelentős politikai következményeket maga után vonható magyar sakkhúzást és maguk a túrócszentmártoniak is, mint például Skultéty, elutasította ezt a jugoszláv tézist.³³ A hivatott bírálók és a hívatlanok is azt hangoztatták, hogy senkit sem győz meg, — azt azonban meg kell alapítanunk, hogy Czambel érvelése a tót nemzeti öntudat erősítését rendkívül előmozdította és még Skultétynál is fel lehet ismerni Czambel hatását. Ha ő el is utasította a délszláv rokon-

ság eszméjét, későbbi írásaiban, melyek a cseh nyelvi és kulturális prepotencia ellen irányultak, a szlovén rokonság, valamint a csehtől teljesen eltérő történelmi háttér érveit használta.³

Czambel cseh ellenfelei között Niederle bevallotta kezdetben azt,³⁵ hogy történelmi szempontból koncedálható az, hogy a délszláv theoria lehetséges, mert vannak mellette szóló történeti adatok, amíg azonban a régi tót nyelvről nem mutatható ki az hogy a bolgárhoz közel áll, ezt a délszláv elméletet nem lehet elfogadni. Pastrnek, Jagíc, újabban Chaloupecky, Weíngart, Prazak, Travnicek, cseh tanárok természetesen szintén elutasították Czambel érveit és azzal magyarázták a tót nyelvben előforduló délszláv sajátságokat, hogy a íótság helyzete az északnyugati és a déli szlávok közötti földrajzi átmenetet képez, aminek következtében jelentkeztek ezek a Czambel által említett nyelvi tulajdonságok.³⁶ Ezzel azonban korántsem oszlatták el a Czambel által említett, a csehtől rokonság iránt táplált kétségeket. Tárnyilagosan meg kell állapítanunk azt, hogy a cseh érvek sántikáltak és hogy legnagyobb része mögött a politicum bohemícum lappangott, amit Pastrnek Ferenc cseh egyet, tanár nem is tagadott, amikor kijelentette, hogy az egész probléma nem egyéb, mint a cseh nemzeti expanzió és kibontakozás kérdése és hogy céljuk nem egyéb, mint a tényleges köteleknek a természetes kötelek általi kiszorítása.

Czambel elméletét a csehek annak a politikai eszmének tulajdonították, mely a csehtől nemzetegységesítési törekvést szét akarta robbantani. Ezzel kapcsolatban valóban nem valami helyes eljárásnak látszik Czambel mostani tót magyarázóinak módszere, mellyel azt akarják elhitetni, hogy Czambel elmélete csak taktika volt, amivel a magyarokat ámitotta, hogy tudományos munkássága részére anyagi támogatást kaphasson.³⁷ Ez gyermekes argumentáció, mert amit Czambel írt, az nemcsak tudományos, de politikai meggyőződése is volt, amiről tanúskodik széles publicisztikai tevékenysége is és azok a komoly beadványok és memorandumok, melyekben a kormány figyelmét a tót kérdésre és az abban mutatkozó viszonyokra felhívta.

Czambel valósággal látnoki megérzéssel előrelátta a csehek által folyton bolygatott nyelvkérdésben a mindinkább sűrűsödő politikai és hatalmi vonatkozásokat és ezeknek végzetesen káros befolyását nemzetére, melyet és annak tiszta, érintetlen

szlávságát, fanatikusan szeretett. Sorsa a kiváló tehetségek sorával közös volt. Magánosan ment eszméinek útján, mely Stúr, Hodza, Húrban szellemi örökségének továbbfejlesztése volt a tót nemzeti karakter konzerválása és védelme érdekében.

Azt hiszem, hogy Czambel délszláv elméletét ellenfeleinek nem sikerült teljesen megcáfolniok és fájdalmas veszteség volt, hogy Czambelt halála akasztotta meg e kérdésben való továbbhaladásban, mert hagyatékából kitűnt, hogy tézise védelmére új munkára készült, melyhez az anyagot szorgalommal gyűjtötte.³⁸

A tótokról írt könyvében annak a nézetének adott kifejezést, hogy a cseh irodalmi nyelvhez való visszatérésről már szó sem lehet, legfeljebb, ha még egyszer elfoglalja Felső-Magyarországot a cseh kultúra, ha ismét megjelenne ott Gískra az ő huszitáival, amint az 1440-ben történt. Miképen akkor, úgy most is a cseh kultúrának Felső-Magyarország összes elemeit át kellene hatolnia. — Erre az eshetőségre szeretne volna Magyarországot felvértezten és egy tót-magyar zavartalan összhangban látni és tudni. Ezért dolgozott, — izolált helyzetében azonban nem tudott politikai eszméinek megfelelő szervező és védelmi élmunkát végezni. Ennek hiánya, eszméinek tót és magyar részről való negligálása tetemesen hozzájárult az 1918-19-ben bekövetkezett elszakítás akadály nélküli előidőzéséhez. Czambel nemcsak a tót nyelv formáit és anyagát, hanem a tótság népanyagát is át akarta gyúrni tót nemzeti és hungarista szellemben.

1903-iki akciója után előkészítette a tót nyelvre vonatkozó nagy munkáját, melynek első kötete 1906-ban látott napvilágot.³⁹ Ebben a kötetben a keleti tót területet dolgozta fel nagy hozzáértéssel és beható tudományos apparátussal. Meghatározta a keleti tót dialektus területét, megvilágította történetét, nemzeti-ségi viszonyait, kimutatta a különböző más nyelvek és az egyházak befolyását és hatását a keleti tót nyelvre, stb. A kötethez terjedelmes keleti tót nyelvanyagot mellékel. Munkáját a legnagyobb elismeréssel fogadta a tudományos világ, — az orosz és a cseh is.

Czambel e kötetel megmutatta tulajdonképen, miképen és milyen alapon képzelte el sokat vitatott előbbi munkája javaslatában a tót népnyelv anyagának feldolgozását; ez iaz első kötet csupán a legkisebbik lépés volt a több kötetre tervezett mun-

kában, melynek nagy értékét abban is látjuk, hogy lelkiismeretesen tárgyalta a rutén, magyar, lengyel és tót etnográfiai és nyelvi határvonalak, valamint az egymásra rakódott nyelvi hatások kérdését.

Politikai eszméiből fakadt az a nézete, hogy a tót irodalmi és népnyelv anyagából egy hiánytalan tót-magyar szótárt kellene készíteni, mert a meglévők nem felelnek meg a követeléseknek. Bernolák szótárát azért nem tartotta megfelelőnek, mert a nyugati tót dialektus anyagát dolgozta fel és nem volt tekintettel a tót nyelv egész területére, a Jancsovics szótár viszont csak a középtót nyelvet vette figyelembe. A Loos szótár anyagának egy harmadát cseh anyagnak mondotta Czambel, aki a tót nyelvi egység megteremtését és az idegen nyelvi befolyások kiküszöbölését a szótár feladat- és rendeltetési körében nagyon fontosnak tartotta.

Czambel eszméinek hatása magyar oldalon kétségbevonhatatlanul felismerhető volt ugyan, ez azonban mégsem volt olyan mélyreható, hogy az általa ajánlott munkaterv és módszer részére egy szélesen megalapozott irodalmi, tudományos és politikai tevékenység lehetőségét megteremtették és rendelkezésre bocsátották volna. Felkeltette ugyan a politikai világ figyelmét, a magyar sajtónak egy része foglalkozott is a kérdéssel, mint ahogyan könyvekben tárgyalt politikai problémákkal, melyek nem voltak közvetlenül közjogi vonatkozásúak, akkor foglalkozni szoktak, — ám sem a kormány, sem a tudományos és politikai élet nem merített a kérdés interpretálásából olyan tanulságokat, melyek cselekvésre és reális eljárásokra készítettek volna. Másrészt azt a kis kört, mely a probléma nagy hordereje! felismerte, a magyar részen mutatkozó részvétlenség vagy elkeserítette, vagy pedig a tót kérdéssel kapcsolatos radikalizmusra hajszolta. Ehhez hozzájárult, hogy a magyar-tót viszonylat részint a Masaryk által vezetett hlaszisták előretörése, részint pedig az akkor a demagógia eszközeivel dolgozó Hlíncsoport fellépése után rendkívül elromlott. Mindkét oldalon hibát hibára halmoztak és Czambel eszméi mellett csak egy-két publicista tartott ki. Amikor 1909-ben meghalt, — nem folytatta senki ezt a munkát, nem tölthette be senki ezt a feladatkört, mely az ő tudásával, szorgalmával és lelkességével volt egybe-

forrva.⁴⁰

A halála utáni negyedik esztendőben kitört a világháború, melynek reánk nézve szerencsétlen befejezése után bekövetkezett mindaz, amit ő előrelátott és ami ellen tót nemzete és hazája léte és jövője miatti aggodalomból tudásával, egyenességével és elszántságával dolgozott.

Eszméinek tragikus igazolása a jelenkor, melyben tót nemzete a cseh örvényben fuldoklik, Magyarország szétszakítva, a magyar nemzet és a tót nemzet közötti szakadás majdnem áthidalhatatlan mélységnek mutatkozik, mely felett a két nemzetnek késő tanulsága rezignált sóhajtásként lebeg: bárcsak Czambel tanítását elfogadták, méltányolták és követték volna.

II

Jegyzetek.

A Hattala-féle tót irodalmi nyelv.

¹ A *Hattala-féle* tót irodalmi nyelvről és annak célzattal készített szabályairól Czambelnek következő véleménye volt:

„Sajnos, Hattala Márton nem volt híve a külön tót irodalmi nyelvnek. A grammatikát latin nyelven írta meg *Grammatica linguae slovenicae*“ néven (Selmezbányán 1850), de nem az vezérelte műve megírásánál, hogy a tótok művelődési különválását elősegíti egy hathatós önálló művelődési eszköznek, a külön tót irodalmi nyelvnek megteremtése által.“

„1851-ben konferenciára gyűltek a tót írók Pozsonyban és itt kimondták, hogy katolikusok és lutheránusok egyaránt közös irodalmi tót nyelvül elfogadják a Hattala grammatikájában megállapított elveket, Hattala latin nyelvű grammatikáját „*Krátka mluvnica slovenská*“ címmel kiadták tót nyelven is (Pozsony 1852.) s a hozzáírt bevezetésben három előkelő bernolákista s ugyanannyi előkelő stúrista ünnepélyesen kijelentette, hogy a Bernolák követőire és a Stúr követőire nézve egyformán kötelezők a Hattala által felállított helyesírási és nyelvtani elvek.

Említettem, hogy Hattala nem volt a külön tót irodalmi nyelv igaz híve. S nem foroghat fenn kétség az iránt, hogy Hodza egészen másképp fejtette volna meg a külön tót nyelv kérdését, ha őt bízzák meg a feladat megoldásával.

Hattala művének mindenestre meg volt az az érdeme, hogy megszüntette a nyelvviszályokat. Nyelvtana összehozta a külön tót nyelv híveit s így forma szerint erősítette őket a csehesítő áramlattal szemben. De csak forma szerint. A külön tót nyelv hívei a pozsonyi nyelvkonferencián bizony beadták a derekukat. A dolgok lényegére nézve ők vesztették el a csatát a csehbarátokkal szemben. Mert hát mi is volt az ára az 1851. évi nyelvi megegyezésnek, amely a jelen irodalmi tót nyelv alapjait rakta le?

A tót irodalmi nyelvet cseh nyelvszabályokból szőtt kényszerzubonyba bujtatták. Elvárták a tót nyelv alapján való fejlődésének az útját, elvonták sajátképi feladatától, hogy a tót néppel való szellemi érintkezés s a tót nép művelődésének eszköze legyen, mert egy missziót szántak neki, azt, t. i. hogy a tótokat nyelvíleg közelebb hozzák a csehekhez,

Hattala, a jelen irodalmi tót nyelv nagy mestere, nem is tagadta, hogy mellékcéljai vannak az irodalmi tót nyelvvel. A volt „Matica“ első bizottsági ülésén megjelenvén, ott mindjárt azt javasolta, hogy a tót nyelvtan folyton figyelemmel legyen a többi szláv nyelvekre s különösen azokra,

(a csehre), amelyek legközelebb állnak a tót nyelvhez.“ (Let. Mai. I., 37.) S e javaslatot a „Matica“ bizottsági ülése el is fogadta, s a tót grammatikusoknak, mint hasznos elvet követésre ajánlotta“ (u. o.) *Vlček Jaroslav*, prágai egyetemi tanár s a tót irodalom legkiválóbb ismerője, Hattala többször említett nyelvtanáról ezt konstatálta a „*Slov. Pohľady*“-ban (1890. 258. l.):

„Hattalának latinul írt s 1850. évben kiadott tót nyelvtana összehasonlító jellegű s célja, hogy hidat verjen a cseh nyelvhez való visszatérésnek.“— *Czambel S. dr.: A cseh-tót nemzetegység.* — Felvidéki Híradó 1902. 30. szám.

Erről a cseh-tót hídról Czambel „*Slováci a ich rec*“ című munkájának 257. lapján következőket mondja: „Már volt egy tökéletesebb és ügyesebben átgondolt ilyen „hidunk“, melynek célja volt, hogy visszavezessen bennünket a cseh nyelvhez, — ez Hattalának ismert nyelvtana volt. Még a „*Tót Matica*“ is elfogadta ezt a „híd“ elméletet, — ám a tényleges viszonyok hatása alatt ez a hid mégis összedőlt..“

A Bernolák, Stúr, Hodza-féle tót nyelvi reformtörekvések.

² Czambel *Bernolák, Stúr, Hodza* nyelvi reformtörekvéseit következőképen világitja meg:

„Más a magyarországi tót nép nyelve és más a csehek nyelve. Éppen azért már a XVIII. század végén találkozott egy férfi, aki ennek formailag is kifejezést adott.

Tagadhatatlan, hogy a Bernolák reformja csak elvben volt jó, gyakorlatilag senkit sem elégíthetett ki, A nyugati tót szójárást aránylag kevés ember beszéli s átmenetet képezvén a cseh nyelvhez, nem foglalja magában a tót nyelv sajátosságait. Illetve nem domborítja ki a tót nyelv önállóságát, így történt, hogy a negyvenes években a számra nézve kis tót népnek három-féle írott nyelve volt. A katolikusok zöme a Bernolák-féle nyugati tót nyelven írt. A lutheránusok pedig két ellentáborra szakadtak. Az egyik tábor, mely híven és lelkesen kitartott a cseh irodalmi nyelv mellett, *Kollár János* vezérlete alatt állott, a másik a Stúr-féle középtót nyelv jogait védelmezte,

Az éveken át tartó elkeseredett nyelvharcnak az volt a vége, hogy a Bernolákisták és Stúristák tárgyalásokba bocsátkoztak s 1847-ben a „*Tatrin*“ irodalmi társulat közgyűlésén abban egyeztek meg, hogy a Bernolák- és Stúr-nyelveket revideálják, illetve, hogy a két nyelviskola a közös alapon egy közös tót irodalmi nyelvben egyesül.

Bernolák is, *Stúr* is, praktikus helyesírást használt, amivel a tót nép nem tudott megbarátkozni. A tót nép ugyanis az etimológikus helyesírást követő cseh nyelvnek századokon át tartó befolyása alatt olyan fogalmakat formált magának az irodalmi nyelvről, hogy az nem lehet a köznapi, a korcsmanylev hű lemásolása. Frivolitást látott abban, ha valaki a szavakat úgy írta le, amint azokat a köznép ejti.

Erre való tekintettel Hodza Miloslav azt ajánlotta az önálló tót nyelv

híveinek, hogy hozzák be bizonyos mértékig az etimológiai írásmódot s ebbeli nézeteinek a Lőcsén 1847-ben megjelent „*Epigenes slovenicus*“ című könyvével csinált propagandát. Még pedig nem siker nélkül.“ — *Czambel Samu dr.: „A csehtót nemzetegység.“* — F. H. 1902. 30. sz.

Stúr nyelvi reformjára a csehtót vezetők közül különösen *Hodza Milán* ícgta reá, hogy ez *politicum hungaricum volt. Skultéty József egy Hodzának válaszul szánt tanulmányában* („*Stodvasat'páf rokov zo slovenského y.ivotu.*“ 1790—1914. — *Odpoved' na knihu dr. Milana Hodm, nazvanú Ťeskoslovenskij rozkol.*“ — Turc, Sv. Martin 1920.) ezt alaposan megcáfolja (120. l.).

Stúr később 1848-ban a szláv kongresszus idején épen a csehtót egységesítési eszme cseh apostolának, *Havlicek Károly* „*Národní Noviny*“-)ába.n (május 2.) részletesen kifejtette, hogy a nép nyelvtől, a néptől való izoláltságukat csakis a cseh irodalmi nyelv használata okozta.

Dr. Th. G. Locher („*Die Nationale Differenzierung und Integrierung der Slovaken und Tschechen in ihrem geschichtlichen Verlauf his 1848.*“ — Haarlem 1931.) erről a tót reformkorszakról írja: „So ist es begreiflich daß das erwachende Nationalbewußtsein der Slovaken nicht völlig tschechisch war. Und so versteht es sich auch, daß in den Kreisen, die früher nur geringen oder gar keinen Anteil an der tschechischen Kultur gehabt hatten, auch jetzt kein tschechisches oder tschechoslovakisches Bewußtsein sich entwickeln konnte. Die Slovaken waren einesteils noch halb und halb Slaven geblieben; andernteils waren sie Ungarn geworden, ja sie waren schon im Begriffe xMagyaren zu werden. So war die Situation, als Stúr zu seiner Tat kam. Die Stamm- und Sprachverwandtschaft und die kulturelle Gemeinschaft war nicht stark genug gewesen, um der doppelten Ungunst der Umstände: der politischen Trennung und dem zwei Jahrhunderte dauernden tschechischen Niedergang zu widerstehen.“ (192. l.).

Megjegyzendő azonban, hogy a tótok sohasem voltak csehek, a politikai és állami együttélés a csehekkal, mint azt Skultéty is állítja, csak igen rövid ideig tartott, *Skultéty* ezt egy kritikai tanulmányában részletesen kifejtette, melyben a csehtót nemzetegységésítési törekvések ellen fordult. („*Slov. Pohl.*“ 1904. 12. sz.), E tanulmányában a következő brosrúrákat bírálja: 1. *Meakulpinsky: Slovencina, Uvaha o spisovnom jazyku slovenskému.* Lipt. Sv. Mikulás 1904. — 24. l. — 2. *Minulofs, prítomnost', a budúcnost' ceskoslovenské národní jednoty. Kulturni a politické étudie. Napsai dr. Samo Czambel. Z madarstiny prelozil, predmluvu, poznámkam, repertoriem, posúdkvu a doslovem opatril Eduard Guller.* — Praha 1904. — 124, l. 3, *Karel Kálal: Idete na Slovensko!* — Kral, Vinohrady 1904, — 64. l. —

Skultéty rámutatott arra, hogy a tót-cseh kérdést a magyarországi szerbeknek a szerb államban élő szerbekhez való viszonylatával analógnak feltüntetni komolytalan és frivol eljárás, mert a magyarországi szerbek egész múltja összefügg a Száva és az alsó Duna mögötti szerbséggel. A magyarországi szerbek többsége csak a XVII sz. idején vándorolt be és ezek magukénak vallhatják nemcsak a belgrádi Dugovicst, Karagyorgyét, Obrenovicst hanem Szent Szávát, Lázár cárt, Obilics Miklóst és a szerb múlt min-

den kimagasló személyiségét. „Vájjon mi tótok ugyanígy — kérdi Skultéty, — magunkénak nevezhetjük Szent Vencelt, IV, Károlyt, vagy pedig Riegert?”³

„A csehekkel nem éltünk még az emlékezetes IX. században sem közösségben, amikor tót elődeinknél a szláv történelem legnagyobb kulturális cselekedete játszódott le. (Cyrill és Method apostolok alkotása.) Nyugatmorvaország bukásakor és a magyaroknak a Középdunához való jövetele idején még mindig el voltunk választva, elkülönítve tőlük, azután a viszonyok úgy alakultak, hogy az önálló nemzeti élet feltételeitől meg voltunk fosztva. Vájjon Bernoláékknak és utánuk a Stúréknak eszükbe jutott-e volna az, hogy a csehektől irodalmilag elkülönüljenek, ha közöttük olyan egység létezett volna, mint amilyen a szerb?! Bennünket a csehektől 1000 év folyamán nagyon is elválasztottak az események. Azután az egész idő folyamán nem támadt semmi, ami bennünket közel hozott volna. A távolodásra — erre elégséges okok voltak, amíg a Jagellók és utána a Habsburgok nem jöttek a magyar területre, a morva-cseh oldalról a magyarországi irányban és a magyarországi oldalról a morva-cseh oldalra olyan katonai betörések játszódtak le, amelyekből legkevésbé sem lehetett kivenni azt, hogy ezen határ mögött a tótoknak vérbeli testvérei laktak. Maga Svato-pluk, az olmützi Ottó fia, mint V. Henrik császár szövetségese, kétszer pusztította a tót területeket: első alkalommal (1008) Trencséntől kezdve a Dunáig másodszer (1009) egész Nyitra alá jutott és tüzzel-karddal irtott ki mindent a széles területen. Maga Nyitra még a tatároktól sem szenvedett annyit (1241) mint II. Ottokártól 1271-ben, aki felgyújtotta a várat és mindazt, ami körülötte létezett. A földrajzi közelség csak akadályt alkotott, mert ezekben az időkben a szláv együttérzésnek nem voltak nyomai (és a tótoknál ennek az érzésnek nem is lett volna érvénye, mert ők nem igazgatták saját sorsukat.) A prágai egyetemnek hatása után és a cseh nyelvnek az egész nyugati szlávországba való nagy és a XV. századbeli elterjedése után, amihez Sziovenszkon Giskráék is hozzájárultak, bekövetkezett a tótok és a csehek között a szellemi közeledés, amikor azonban ezen szellemi kötelékek ismét elgyengültek, az elhagyott tótoknak Bernolák és Stúr idején a hazai viszonyokkal számolniuk kellett.”

³ Ez nemcsak *Hodxa és Stúr felfogása* volt, hanem *Skultétyé is*, „*Skultéty*, mint a nyelvek objektív kutatója, ki meri mondani: a tót nyelv önálló szláv nyelv, nem tartozik semmilyen más szláv nyelvhez, hanem tulajdonképpen a többi mind hozzá tartozik, az összes szláv nyelvnek mint egy gombolyagához, magjához.” — Dr. J. V. Ormis: *Rozhovory s Batkom Skultétyem*. (Osvetová kniznica c. 4. Praha, 1923). — 123. 1.

Czambel magyarországa és válasza a támadásokra.

⁴ *Ormis* i. m. 99—101. 1.:

„Czambel, a nagy Czambel, aki jelentős munkáival a tót nyelv felvirágoztatásához annyira hozzájárult, magyarórnak volt kikiáltva. Hiszen

a magyar minisztérium tisztviselője volt, magyar röpiratot írt (a tót nyelv érdekében) és leginkább azért, hogy nem hangoztatta a csehszlovák teóriát a csehek és tótok egységéről.“

Maga Czambel az ellene indított harcról és a személye elleni támadásokról megemlékezik „*Slováci a ich rec*“ c. munkájában (267—69. l.): „Magyar brosúrámban alapjában véve ugyanazt hangoztattam, amit ebben a terjedelmesebb munkámban: a tót népnyelv átkutatásának szükségét és az irodalmi nyelvnek reformálását a népnyelv alapján. Igyekeztem a felsőmagyarországi luteránusokat rábírní arra, hogy a tót egyházakban a cseh nyelv helyébe bevezessék a reformált tót nyelvet. Ezen magyar brosúrámban miatt nagyon megtámadtak úgy Csehországban (különösen a „Cos“ és a „*Hlas Národa*“), mint nálunk is (különösen a „*L'udové Noviny*“ és a „*Cirkevny Listy*“) szememre hányván a „tévedést, „meggondolatlanságot“, a viszonyoknak ki nem elégítő ismeretét“, „megvesztegetettséget“, „árulást“, „hamisítást“ stb., ahelyett, hogy az uszításra uszítással felelnék, megírtam ezt a munkát. Remélem, hogy az elfogulatlan olvasó úgy veszi mint „okosságot“ amelyet vásáron „árulok“, de nem azért, mert én adom el, hanem azért, mert egy többszázados fejlődés, a tényleges szükséglet és viszonyok eredménye.

Szememre hányják, hogy úgy bánok a tót nyelv szavaival, mint a mineralógus a köveivel, vagyis, hogy nincsen bennem szeretet a tót nyelv iránt. Az igaz, hogy nem használom munkámban a frázisokat: „az én drága, legdrágább anyanyelvem“ — „a mi drága szeretett tót nyelvünk“ stb. és az is igaz hogy a tót nyelvet sohasem neveztem kocsisnyelvnek, drótsnyelvnek, — tutajosnyelvnek, — pálinkások dialektusának, amint ezt tették és mostan is teszik a cseh nyelvnek hívei nálunk, tagadván azt, mintha a tót nyelv nem tudná kielégíteni a tótok irodalmi szükségleteit.“ — Czambel hivatkozik arra, hogy némely tót újság hirdette, hogy nevét gyászbetűkkel fogják beírni a tót történelembé, amire azzal az önérzetes felelettel válaszolt, hogy részére lelkiismerete mérvadó és hogy kötelességét teljesíti.

Meg van győződve arról, hogy a jövő nevét rehabilitálni fogja.

„Tapasztalom, hogy igen sok író és újságíró van, akinek nem tetszem és akik engem meg akarnak alázni. (Például a „*Ceskoslovenskije Vzájemnostt*“ 1903. 66. sz.). Ezeknek válaszolom: senki senkit nem alázhat meg, ha csak meg nem alázkodik. Engem sem tud senki sem megalázni, amikor hirdeti, hogy én ma „a tótok között az egyetlen szakember és tudós vagyok“ és így „vakok között az egyszemű király“, — ha ebben valaki meg van alázva, úgy ez semmi más, mint a tót irodalom és a tót írók egész testülete.“

Czambel a támadásokra kijelentette, hogy még serényebben és odaadóbban fogja munkáját végezni. „Én — folytatja — nem keresem a tót íróknál és újságíróknál a szimpátiákat és azt sem akarom, hogy higgyenek nekem. Én megengedem, — nagyon merev vagyok és lehetséges, hogy személyi indító okokból írok. Azonban minden szeriozus ember, mielőtt ebben a kérdésben döntene, köteles mindazt egybeahasonlítani, amit a tót irodalmi nyelv önállósítására vonatkozó ezen munkámban összehordtam, azzal, amit ebben a kérdésben a tót grammatikusok, Bernolák, Stúr, Hodza mondtak és megvalósítottak. És köteles meggyőződni arról, vajjon tényleg igaz-e az,

amire én támaszkodom, hogy a tót nyelv már a XV. századtól kezdve, felszínre törekszik és igazát követeli. Én nem keresem szimpátiákat, — tót írók és újságírók, akiket illet — és nem sürgetem, hogy higgyetek nekem. Ha azt hiszitek, hogy nagy hibát követtem el, és hogy meggondolatlanságból követelem a tót irodalmi nyelv teljes önállósítását, utasítsátok el, amit írtam, de őrizzétek meg azt, amit ebben a kérdésben a tót nyelv grammatikusai: Bernolák, Stúr és Hodza megírtak.“

A tót népnyelv bevezetése az irodalomba.

⁵ Czambel már 1901-ben úgy a fővárosi sajtóban, mint felvidéki magyar lapokban is szóvá tette, hogy a tót irodalmi nyelv helyébe a tót népi nyelvet kell bevezetni, „Tény az, — írja — hogy a mostani irodalmi tót nyelv örökség révén a csehektől jutott a tótok használatába s tagadhatatlan az, hogy e tót irodalmi nyelv egész valójában a cseh nyelv bélyegét viseli magán. Ez a tény és semmi más táplálja azt a felfogást, hogy a tót nyelv és a cseh nyelv lényegileg egy és ugyanazon nyelv s hogy a csehek és tótok egy egységes nemzetet képeznek.“

„Az irodalmi tót nyelv elcsehesedése az oka annak, hogy újra és újra kiújul a cseh-tót nemzeti egységre irányuló törekvés s részben gondot okoz a számító és előrelátó politikusoknak.“

„Ha tehát igaz az, amit magam is állítok s amiről én meg vagyok győződve, hogy t, i. az irodalmi tót nyelv nem a tót népnyelv keretein belül alakult meg, hanem a tótság melegházában sok tekintetben mesterségesen fenntartott és ápolt idegenszerű növény az, s ha igaz az, hogy a magyarországi tót nép az irodalmi tót nyelvet nem is igen érti külön megtanulása, illetve sok évi olvasása nélkül, úgy másképp az is igaz, hogy a tót népnyelv sajtóságainak felkutatása, összegyűjtése és rendszeres feldolgozása politikai szempontból is kívánatos, amint azt már egyszer a „*Budapesti Hírlap*“ is mondotta.“

„Minden kaputos ember a felvidéken, mondjuk minden műveltebb városi ember, amennyiben tótul beszél, öntudatlanul már az elcsehesedett irodalmi tót nyelv felé hajlik. Ezt tartják az „úri“ és „szép“ nyelvnek s megvetik a falusit, a paraszt-tót nyelvi eredetiségével. A legkifogástalanabb magyar hazafias szellemű írók is meg vannak metyelyezve a magasabb tót stílussal s hiába erőlködnek úgy írni, hogy őket a magyarországi nép megértse.“

„Az irodalmi tót nyelv, úgy amint van, nem felel meg kulturális feladatának s — reformra szorul. Az írott tót nyelvnek csak az a feladata lehet, hogy a tót néppel való érintkezést lehetővé tegye a mai felvilágosodottság, az írás-olvasás korában, de e feladatának csak úgy felel meg, ha akként alakul át, hogy azt a tót nép megérti. Itt az ideje tehát, hogy a tót nép jól felfogott érdekében, mely ez esetben összességében a magyar állameszme érdekében, — önállósítsuk a tót nép nyelvét s hogy ezáltal kiragadjuk a tót nép nyelvét a cseh nemzeti géniusz gyámkodó hatalma alól... Ha tétlenül, összetett kezekkel fogjuk továbbra is nézni az idők folyását, úgy az elcsehesedett irodalmi tót nyelv végre befejezésre juttatja a megkezdett mű-

vet s a felvidéken olyan néprajzi viszonyok keletkeznek, amelyekben öröme telhetik majd — Prágának, a csehek fővárosának.“

„A tót népnyelv sajtóságainak nyelvtani és szótári feldolgozása nagyon fontos dolog. Magától értetődik, hogy a népnyelvet előbb a helyszínén kell alaposan átkutatni s csak azután lehet majd részére a tót írónál az elismerést reklamálni.“

Czambel S.: „A tót nép nyelve.“ — F. H. 1901. 24. sz.

A felvidéki magyarság és a tót nyelv.

⁶ Az 5. jegyzetben idézett cikkével kapcsolatban kifejlődött vita során Czambel még a következőket írta:

„A felvidéken a viszonyok odafejlődtek, hogy az, aki a magyar párt-hoz húz, a világrt rá nem vetné a szemét a tót betűre.

Nem mindig volt ez ám úgy. Volt idő, amikor a magyar nem restelte a tót szót, leszállt a nép közé s ennek anyanyelvén csepegette tót lelkébe a magyar hazafiasságot. Volt idő, és pedig nem is nagyon régen, amikor a tót felvidéki magyar családok éppúgy forgatták a tót tollat, mint a magyart s röpkülő iratokban és könyvekben terjesztették a tótul olvasók között a magyar hazafiasságot...“

„Az akkor volt, amikor még a tót Felvidéken nem volt „pánszlávizmus“, hátha éppen azért nem volt pánszlávizmus, mert a felvidéki magyarság közvetlen befolyást gyakorolt a tótul olvasók olvasmányaira.“

„Az én szerény véleményem az, hogy a tót Felvidék magyarsága nem kellőkép méltányolja a Felvidék tényleges viszonyait. Tessék körüljárni a felvidéki megyéket és megfigyelni, hogy a hazafiasság fogalma mivé zsugorodott össze? Aki a saját családjá, vagy a legközelebbi társaság körében csak magyarul beszél, az már teljes mértékben kiérdemelte magának a „hazafi“ jelzőt. Megengedem, hogy e ténnyel további képességei híjján minden kötelességét kimeríthette a párt alsó rétege, a vezetett elem, — de hát a vezető elem?

Hát a felvidéki vezető férfiaknak kimeríti az ambícióját az, hogy ők maguk jó magyarok és hazafiak?

A tót Felvidék magyar előkelőségei között alig van férfiú, aki a Felvidék tényleges viszonyait ismeri. A Felvidéken van akárhány magasabb rangú közíg, tisztviselő, aki név szerint nem tudja megkülönböztetni a túlzó nemzetiségi tót sajtó közlőnyeit a hazafias tót sajtó közléseitől s nem egy esetben tudatlanságában, — mert másnak azt nem lehet betudni, — akadályozza a hazafias tót sajtó terjesztését.“

„A felvidéki magyar tényezőknek kötelessége volna a felvidéki tót sajtó viszonyait alaposan megismerni, sőt kötelessége volna a tót sajtó életét minden mozzanatában figyelemmel kíséni. De még többet mondok: kötelessége volna befolytania abba, ami időről-időre a tótul olvasó közönség elé tót olvasmány gyanánt kerül.“

„Azt mondtam, hogy a felvidéki magyarság nem kellőkép méltányolja a Felvidék tényleges viszonyait, E tényleges viszonyok azt mutatják, hogy a

tót Felvidéken a tótok nem fogynak és a tót hírlapok és könyvek szaporodnak. Helyes-e tehát, tudva ezt, ha a felvidéki magyarság abban találja feladatát, hogy kizárólag magára gondol és figyelemre sem méltatja azt a mozgalmat, amely a tót sajtóban vagy irodalomban, vagy a tót sajtóról vagy irodalomról észlelhető? Helyes-e az, hogy negatív álláspontra helyezkedik mindennel szemben, ami tót, a turóc-szentmártoni „*Národnie Noviny*“-al szemben? Helyes-e az, ha a közömböst játssza, amikor arról van szó, hogy a tót nyelv és irodalom, illetőleg hírlapi irodalom így alakul-e vagy amúgy? *Grünwaid Béla*, vagy *Jeszenszky Sándor*, az egykori nemzetiségi osztály főnöke, bárkivel kiállják a versenyt még a magyar sovinizmus körén belül is s ezek a politikusok nem átkodtak német cikkeket írni, p. o. a Pester Lloyd-ban. Volt-e rá példa, hogy valamelyik magyar felvidéki politikus kezébe vette volna a tollat, hogy p. o. a budapesti „*Slov. Noviny*“-ban fejtesse elveit a tótul olvasó közönségnek?“

Czambel S.: „*A felvidéki magyarság és a tót nyelv.* — F. H. 1901. 27. szám.

Czambelnek szemrehányásaira a F. H. részletesen válaszolt. Hangoztatta, hogy a panasz, mintha a Felvidék vezető férfiai nem ismerik az ottani viszonyokat és nem fordítanak kellő gondot a nép hazafias olvasmányaira; ez talán mégis csak elveti a sulykot. Az irodalmi viszonyok alakulását sehd és soha sem intézték a politikai vezető tényezők, ez oly férfiak hivatása, mint maga a tudós Czambel Samu dr. és kartársai, akik bizony nem panaszkodhatnak az irányadó körök részvétlenségéről.

„Igaz ugyan, hogy a felvidéki vezető tényezők nagyobb befolyást gyakorolhatnának a tót irodalomra, mint azt Czambel Samu dr. kifejti, csakhogy azt elsősorban a hazafias tót sajtó vezérférfiai tehetnék legnagyobb sikerrel, — útját állván a csehesítő és elidegenítő mozgalomnak a tót irodalom terén. Abban is igaza van t. barátunknak, hogy vannak vezérlő emberek, itt a Felvidéken, akik a hazafias tót sajtót még névről sem tudják megkülönböztetni az izgató lapoktól. De vigasztalódjék azzal, hogy ezek az urak a magyar sajtót sem ismerik jobban és éppenséggel nem tudják méltányolni a missiót, melyet egy-egy magyar hazafias lap, vagy önfeláldozó író itt a Felvidéken teljesítenek.“

„Ám maga a felvidéki magyarság nem közömbös a tót nyelv irodalmi alakulása iránt és biztosíthatjuk Czambel dr. urat, hogy többször idézett jun. 16-i cikkelye nagy rokonszenvvel találkozott mindenféle és azzal az elismeréssel, hogy azt a töröl metszett tót nyelvet kell szembe állítani a csehesítő s izgató sajtóval s akkor a tót nép nem fogja vásárolni a cseh sajtótermékeket.“

„Annál fontosabb feladatunknak ismerjük azonban azt, hogy minden erőnkől pártoljuk és ajánljuk azt a hazafias igyekezetet és célt, mely benne oly hivatott szószólóra akadt. A felvidéki magyarság egyesítése, társadalmi erőinek tömörítése, az ellene irányuló gyűlöletes vagy settenkedő rosszakarat lefegyverzése s a magyar kultúra terjesztésével a magyar nemzeti géniusz évezredes főlényének ápolása és érvényesítése; ...“

„Végezetül hagytuk ama panasz szellőztetését, mintha a felvidéki ma-

gyarságnak a tót nyelv és irodalom iránt tanúsított részvétlensége előmozdította volna az úgynevezett pánszlávizmust. Jól tudjuk azonban, hogy azt a mozgalmat, melyet ez az utóbbi név »jelez, a magyarelles reakció plántálta Magyarországra és ugyancsak ellenséges hatalmak használták fel nemzetünk szabadsága és államiságunk megszilárdulása ellen. Azóta nem sikerült ezt a mozgalmat végképpen megszüntetni, de veszedelmességét mégis ele nyésztette egyfelől a magyar alkotmányos szabadság üdvös befolyása, mely az egyedül jogosult művelődési térre szorította, másfelől a felvidéki magyarság térfoglalása, amely társadalmilag határozottan uralkodó állást foglal el a felvidéki városok legnagyobb részében, ahol azelőtt pánszláv vagy német volt a közszellem.“

„Ne féltse Czambel dr. ezt a magyarságot, mely évről-évre szaporodik, de ne is kívánjon tőle tót nyelvet és tót irodalmat. A társadalmi és közéleti érintkezés, valamint a magyar és tót ifjúság iskoláztatása, nemkülönben közös gazdasági és szociális érdekeink mindinkább hozzá fognak járulni ahhoz, hogy a tót nép ama része is felismerje s megbecsülje a magyar államiság évezredes áldásait, amely hajlandó volna a pánszláv ábrándok után bomlani és az izgatók önző törekvéseit támogatni.“

„A felvidéki magyarság és a tót nyelv. — F. H. 1901, 29. sz.

„Adalékok a tót nyelv történetéhez“.

⁷ A munka címe: „*Prispevky k dejinám jazyka slovenského*“ — Budapest 1887. — 131. l.

Perinka Fr. V. „*Pravidlá slovenského pravopisu*“ című tanulmányába» („Prúdy“ 1931 8—9. sz.) Czambelnek ezen munkájáról a következőket írja:

„Az irodalmi nyelv romlott leginkább, az ortográfiai helyesség károsodott, azonban a nyelv szelleme továbbra is népi maradt, mert minden író úgy írt, amint a saját vidékén beszélni tanult, ámbár a szóképzés majdnem mindegyik irónál egyforma volt. Ennek nemcsak az irodalmi nyelv szókincsére volt befolyása, hanem belecsúsztak még mindenféle biform és triform képzések, amint ez a vidéki színezet és az irodalmi munkások születési helyei szerint adódott. Nem volt egyesítő törvény, mert nem voltak iskolák. Helyesírási bizonytalanság keletkezett, amely annál nagyobb lett, minél jobban kevesbedett a szlavisztika tudományos tanulmányozására fordított nyelvészeti erudició. Nem volt ez még zavar, csupán bizonytalanság, azonban csodál' köznünk kell, hogy a helyzet nem volt még rosszabb. A nyelv melletti kitartást csupán a tót népnek saját anyanyelve iránti nagy szeretete védelte. Ebbe a bizonytalanságba került a garammenti Czambel Samu dr., a pesti minisztérium tisztviselője és a magyar corpus juris tót kiadásának szerkesztője. 1887-ben kiadta Budapesten „*Adalékok a tót nyelv történetéhez*“ című munkáját, amelyben főként arra mutat rá, hogy a cseh nyelv, de még inkább az orosz nyelv rossz befolyással van a tót nyelvre. A könyvet Szlovenskón nem nagy tetszéssel fogadták, Vajansky (akire az oroszosításra vonatkozó szemelvények szintén vonatkoztak) megírta, hogy a szerző a tót

nyelvet szűkkeblű, provinciális módon fogja fel és mala fide rossz író (Hlozánsky) idéz. *Skultéty* úgy nyilatkozott, hogy Czambel sokban eléggé igazságtalan és valóságos háborút indít a Turócszentmártonban kiadott folyóiratok és könyvek ellen, mert oroszosítják a tót nyelvet.⁸

A turócszentmártoni tót irodalmi és politikai centrum vezetői nem fogadták szívesen. *Skultéty* kritikájában Czambelről következőket írta: „Értjük a „Prispevkov“ szerzőjét: lakóhelyének nyomása alatt áll és ezért nem dobunk reá követ. Ezen nyomásnak azonban saját nevének írásmódjában nem kellett volna mutatkoznia. A könyvet szülei emlékének szentelte és ott atyja nevét Czambelnek írja, anyjának családi nevét Szikorának, Mindig a tót helyesírás szabályait keresi, mindenkor bánkodik romlásán, amikor mindez még annyit sem ér előtte, hogy nevünket a helyesírás szerint írjuk. Czambel úr nevét e sorokban említvén, tót lelkiismeretem nem engedte, hogy ezt másképp, mint tótul, tegyem. Kérdés, vajjon mint tót filológus és irodalomtörténész tárgya iránt csak annyi szeretetet mutat, mint a mineralógus kövei iránt? — Ezt nem hisszük,“ —

Prazák A. dr. szerint („*Jozef Skultéty*“ — 81—82. 1.) *Skultéty* annak ellenére, hogy a russzizmusok iránt hajlandóságot mutatott, a cseh nyelvhez való rokonságot nem tagadta meg: „*Skultéty* a Czambel-féle „*Adalékok a tót nyelv történetéhez*“ című kötetre vonatkozó referátumában mentegette ezen eszme iránti rokonszenvét, hogy a tót nyelvbe russzizmusok bevezethetők, azonban tagadta, mintha ez nemzeti kötelesség lenne: a cseh nyelv hozzánk és mi a cseh nyelvhez közel maradunk és akármiképpen közelednénk az orosz nyelvhez, mi itt a cseh nyelvhez legközelebb állunk, és ha így egészségesebb nedveket fogadunk magunkba, ebből semmilyen tekintetben nem fog reá nézve kár háramolhatni.“

A tótok russzofiltsége.

⁸ A tót politikai és társadalmi élet oroszbarát beállítását és csehellenességét *Stefanek Antal* következőképpen jellemzi: („*Masaryk a Slovensko*“ Bratislava 1920. — 5—6. és 10—11. 1.) „És így éltek a világtól elkülönülten nemzetünk vezetői legnagyobb részt hegyi falvakban, elfelejtve, egy örömtelen szürke, egyhangú és szegény életet. Éltek, szakmunkásságuknak szentelték magukat, méhészkedtek, halásztak, vagy verseket írtak, olvasták a *Národnie Noviny*-t és a „*Hlasnik*“-ot. Az asszonyok lapozgatták a „*Gartenlaube*“ A, privát zsúrokra jártak, sakkoztak vagy kártyáztak, néha pletykálgattak, a rossz világot szidták, — suttyomban a magyarokat is — és Isten házában kiöntötték fájalmukat az emberiség gonoszsága, az ellenség igazságtalansága és a tót nép mozdulatlansága miatt. Egynémelyik nemzeti vezetőnk saját iniciatívájából szociális munkába fogott. Egyesületeket is alapítottak, a többség a családi életnek szentelte magát. Sokan az orosz cárra vártak, az orosz tábornokokról, az orosz-török háborúról, a felszabadító cárról a lehető összes cikket át tanulmányozták, némelykor a modern világra raisonníroztak, amelyik romlik, Istenbe vetett hitét elveszíti és oda-

adja magát a darvinizmusnak, szocializmusnak. A „Niva“-nak és az orosz könyveknek volt egynéhány olvasója is. Stúr és a német romanticizmus szellemi tőkéből éltek. Sok tehetség így senyvedt a falvakban. Elbeszéléseket írtak, költeményeket és anekdotákat. Ünnepi hangulatban időnként ügyvédi házakban és lelkészlakokban találkozásra gyűltek össze. Ekkor virágzott a retorika, szlávságról, testvéreinkről szónokoltak, akik nem engedik meg, hogy bennünket a mongol faj megfojtson, a fantázia buján terebélyesedett. S eközben az ellenség Isten fájdalmára — elárasztotta földünket. Nemcsak hogy a megyei, de a községi igazgatást is megmagyarosította, mindig újabb magyarosító törvényt hozott és az 1868-iki nemzetiségi törvény egyik paragrafusát a másik után megsemmisítette, úgy hogy az egész törvényből egy foszlány sem maradt meg, stb.“

„Néhány évig tartott, amíg felfogtam bécsi diákjaink csehellenes értetetlen averziójának hátterét. Gyakran feltettem magamnak a kérdést, hogy a cseh nemzet mindezen arisztokraták ellen — az Istenért — mit is vétett? A történelemben kutattam bizonyítékok után és szorgalmasan olvastam a „Národnie Noviny“ régi évfolyamait, azonban semmit sem tudtam megérteni. De maguk a mártoniak sem tudták álláspontjukat részletesen és logikusan alátámasztani. Beszédeikben és fejtegetéseikben valamilyen tudatos félelmet és ellenállást éreztem az ellen, hogy a cseh irodalom és a cseh nyelv esetleg a tót nyelv existenciáját veszélyeztetheti, ha a cseh könyv, a cseh írott szó Szlovenszkon elterjedne. És csak később értettem meg, hogy a csehek és a tótok közötti ellentétnek mélyebb kulturális és szociális jelentősége van. Hogy itten tulajdonképpen nem annyira két nyelvről, hanem két kultúrvilágról van szó. A mi tót diákjaink nem is tudták, hogy ők egy bizonyos etikai magyariszmus és arisztokratizmus hatása alatt állnak. Nem voltak tudatában annak, hogy élnek és gondolkodnak, mint a földesurak, hogy elegáns külsejüket, gondolkozásukat, nem őszinte felfogásukat az egyházi és vallásról egyenesen átvették a magyar intelligenciától. Nekünk, a nyugati terület paraszt és iparos családjaiból származó diákoknak érthetetlenek voltak a Középtótságból származó orvosi, lelkészi és ügyvédi családok fiainak bizonyos szokásai és hajlamai. És így veszekedtünk, vitatkoztunk a cseh barátság és orosz barátság miatt, *Masaryk és Hurban-Vajansky* felett.“

A tót ruszsofilség találó jellemzését *dr. Zdenek Toholka* is adja („*Politické dejiny ceskoslovenského národa od. r. 1848. az do dnesni doby — Dil III. 1879—1914.*“ — (346—7. 1.):

„Mindkét politikus, *Mudrori* és *Vajansky*, nehezen érezték a magyarosítás súlyos kezét Magyarországon, segítséget kerestek ellene. Amikor nem bízhattak a cseh hivatalos politikában, a tótok politikai föltámadását a nagy és egységes Szláviában, Európa legnagyobb nemzetében látták. Vajansky már 1868-ban áltatta magát ezzel a felfogással és meg volt győződve, hogy nem lehet másképpen a magyar állameszmével szembeszállni, mint a szláv eszme segítségével. Ezért a magyarországi nem magyar nemzetek (tótok, szerbek és románok) szolidaritását hangoztatta és erősen ruszsofíl volt. Ugyanez áll *Mudronra* nézve is. Sem *Vajansky*, sem *Mudroü* nem voltak programjukban eredetiek. Eszmei örökösei voltak annak a

generációnak, amelyet Vajansky atyja és *Stúr Lajos* vezettek. Miként Stúr élete végén a szláv törzseknek Oroszországhoz való belső közeledésére törekedett, hirdette az Oroszország iránti szeretetet, a magyarok ellen fordítván ezt és felhívta szláv küldetésére, éppen úgy cselekedett Vajansky és Mudron is. Miként Stúr, úgy ők is a hivatalos Oroszországban látták a tótok megváltóját, hitték, hogy Oroszország lesz az, amely magyar elnyomóik ellen a tótoknak segíteni fog. Sem Vajansky, sem Mudron nem veszítették el nemzetük felszabadítására vonatkozó reményeiket, nem voltak abban az irányban pesszimisták, azonban reményeik teljesítését nem várták a Habsburg monarchiától, hanem a hivatalos Oroszország katasztrofális beavatkozásától. Ebben az irányban intézték politikai lépéseiket. Szimpatizáltak Oroszország külpolitikájával, melléje álltak a Balkánon lefolyt afférajánál, dicsérték az orosz szlavofileket, *Aksakov-ot*, *Lamansky-í*, *Petrov-ot* és másokat, egész lényükkel a pétervári „Szláv jótékonyági egyesület”-nek nyilatkozatai mellett foglaltak állást. Amikor 1881-ben Oroszország külügyminisztere *Nikolaj Pavlovié Ignatev* lett, a „*Národnie Noviny*” következőképpen köszöntötte őt: „Sok helyen dühösködnék, mi örülünk! Minek ezt titkolni! Akár eláruljuk, akár nem áruljuk el szláv gondolkozásunkat, ez a mi helyzetünkön nem változtat. A vérünket nem nyomhatjuk el és amíg ez a vér ereinkben buzog, ha jéggel is vennők körül ereinket, és ha szívünk minden dobbanását erőszakkal ellenőriznők: nem tehetünk elismerésre szert.” „Nem is tagadták russzofiltségüket. Vajansky költőként kiáltotta ///. *Sándor*, orosz cár halálakor: „Meghaltál Cár, nem szabadok felszabadítója, még sokan vagyunk rabok,” Tüntetően játszották Turócszentmártonban az orosz himnuszt nemcsak társadalmi összejöveteleken, hanem az evangélikus templomban is. Demonstrációik hozzájárultak a magyar uszítóknak a tót nép elleni munkájához, mint oly nép ellen, mely tehát Oroszország és a pánszlávizmus híve.“

⁹ A turócszentmártoniak tüntető russzofiltségét és a magyar érzékenységet természetesen kihasználták a csehek, akik beható részletességgel foglalkoztak a tótságban észlelhető oroszbarát iránnyal.

A tót nyelv oroszosításáról.

¹⁰ Czambel ezen első könyve a következő fejezeteket foglalja magában:

1. A cseh nyelv és a csehtót nyelv Magyarországon a XVI, sz. középig.

1. Milyen nyelven írt *Pauliny-Tóth Vilmos*.
2. Orosz befolyások a tót irodalmi nyelvben.
3. Lexicográfiai apróságok.
4. Zárzó.

Czambel részletesen foglalkozik a *Hattala-féle* nyelvtannal az 1850, évből. Azt írja, hogy ez csak elvben egyesítette a tótokat és pedig: A Bernolákistákat, a Stúristákat és az ótótokat, amit Stúr 1851-ben a részletes fel-

dolgozaskor szemére hányt, amikor kritikailag kifejtette, hogy igen sok tekintetben nem felel meg a középtót nyelvnek, amelyre tulajdonképpen támaszkodott. Kritikai tanulmányában azokat a főbb dolgokat említette, amelyekben Hattala a tényleges középtót nyelvtől eltért, azonban szem előtt tartva a nehezen elért nyelvi egységet ezzel az életbeléptetéssel egyszerűen megelégedett. Nem így az élet, amely minden természetes dolgot jogaihoz segít. Az élet elfogadta azokat az alapelveket, de nem azokat az eltéréseket az élő középtót nyelvtől és általában a tót nyelvtől, amelyeket a Hattala-féle nyelvtan tartalmazott. A tót írók kezdettől fogva kisebb nagyobb mértékben kezdték a megállapított mesterséges szabályokat elhagyni és az élő tót nyelvhez tartották magukat, illetőleg a középtót dialektushoz. Már kezdettől fogva kezdtek érvényesülni a mesterséges nyelvtani (Hattala-féle) szóképzések ellen az élő tiszta tót alakzatok és ezzel a tót irodalmi nyelven a következetlenségnek és a zavarnak alapjai rakódtak le,

A Hattala nyelvtan utáni korszak tipikus tót irodalmi nyelvi példáját *Pauliny Tóth Vilmos* tót költő és író stílusában mutatta be Czambel, aki reámutatott arra, hogy „csak kevés olyan író volt, aki a mesterséges szabályokhoz szigorúan alkalmazkodott volna és azt Hattala maga is jól tudta ...“

„Azok a következetlenségek, egyenetlenségek és majdnem helytelenségek, amelyekkel Pauliny nyelvezetében találkozunk, azokban a viszonyokban lelik eredetüket, amelyekben Pauliny élt. Ennek a kornak írói állandóan ingadoztak a tót nyelvtan és a tót élőnyelv, illetve a középtót nyelv kiegyenlítése tekintetében. Az egyik oldalon megkötötte és lefogta őket a tudományos auktoritás, a másik oldalon csábította őket az élő és használatos nyelvben érvényesülő rendszer.“

„A mi irodalmi nyelvünk kifejlődött a csehől és nyelvtanaink szintén a cseh nyelvre való kellő figyelemmel készültek el, sőt helyesírásunk főbb tekintetekben cseh; mindemellett tapasztalni lehet, hogy íróink akár eredetiség utáni vágyból, vagy más okokból letérnek arról az útról, amelyet a tót irodalmi nyelv részére a történelem kiszabott.“

Az orosz nyelvi befolyásról többek között ezt említi Czambel:

„A 40-es évek tót nemzeti tényezői különös felfogással bírtak az orosz nyelvnek a szláv nyelvek körében való hivatásáról és többé kevésbé ápolták az orosz nyelv ismeretét. *M. M. Hodm*, az ő „*Vetin*“ című munkájában egyenesen a tót művelt ember kötelességévé teszi, hogy annyira, amennyire tanulja meg az orosz nyelvet. *Hodm M. M.*, *Stúr Lajos*, *Húrban József*, *Gerometta*, *Dohnany* orosz könyvek olvasásával foglalkoztak s bizonyos mértékben elsajátították az orosz nyelv ismeretét és ezzel önkénytelenül is annak a jellegzetes áramlatnak kezdetei teremődtek meg, amelyet oroszosításnak lehet nevezni és amely ma úgyszólván a tót irodalmi nyelvet befolyásolja. Az orosz nyelvet ismerő írók tudatosan vagy öntudatlanul munkáikban russzizmusokat kezdtek bevezetni. Már a régi „*Slov. Pohľady*“-ba.n 1846, 1847, 1851, találkozunk orosz szavakkal.“

„Az orosz nyelvnek, vagyis a nagyorosz nyelvnek befolyását vehetjük észre a helyesírásban, orosz mintára képzett szavakban és különösen a

szóanyagban. A helyesírásban és az orosz mintára képzett szavak tekintetében nem mentünk olyan messzire, azonban annál gyakrabban vezetjük be az orosz szavakat és legnagyobb mértékben minden indok, minden szükség nélkül, tehát az irodalmi nyelv érthető hátrányára.“

Czambelnek az orosz nyelvi befolyások elleni állásfoglalásáról 1. *Ili. Weingart* „*Úvahy k Hodzovym pracím o spisovné slouenstine a kulturni jednote ceskoslovenské*.“ — „*Milan Hodza publicista, politik, vedecky pracovník*“ című emlékkönyvben, 545—6. l. — Czambel már könyvének megjelenése előtt régebben szövegét a tót irodalmi nyelvben uralkodó kaotikus viszonyokat. *Praláknak Skultétyról* írt tanulmányában említi (54, 1.), hogy — „amikor *Thurzo L.* kiadta 1868-ban *Chalupka S.* munkáit, az ő egyéni helyesírásával, évek múlva a tót ifjúság almanachában *Stransky János* (Czambel Samu) megírta, hogy a közönség részére Chalupka művei kedvesebbek lettek volna a használatos helyesírási formában. Chalupka ugyan a használatos helyesírástól csak kevés tekintetben tért el, de már ez is olyan különbséget eredményezett a normális helyesírással szemben, hogy egy másik nyelv hatását keltette. Ha minden író ilyen változásokat akarna az irodalmi nyelvbe bevezetni, úgy csakhamar egy nyelvi káosz keletkezne. Azért mindenki beszéljen, ahogyan akar, az irodalmi nyelvben azonban nem szabad experimentálni provinciális musokkal! Nem szabad az egyik szót fantázia alapján írni, a másikat fonetikusán, a harmadikat etimologikusán, — a használatos írásnyelvnek normálisan kell szolgálnia. Czambelnek ezen felfogását vallotta tehát Skultéty is.“

„*Adalékok a tót nyelv történetéhez*“ című munkájában a következőket írja Czambel: „Az irodalmi tót nyelv évszázadokon át a csehből fejlődött s nagy emberek nagy elhatározására volt szükség, hogy a tótok megállapítva az önálló irodalmi nyelvet, a csehektől irodalmilag elszakadjanak. Egy fél évszázadon át tartott a küzdelem az iránt, vajjon a tótok irodalmi nyelve megmaradjon-e tótnak, vagy pedig irodalmilag valamely más szláv nyelvnek rendeltessék-e alá. *Bernoláktól* kezdve egészen a hatvanas évekig a tehetséges faktorok következetesen arra törekedtek, hogy az irodalmi tót nyelvet a tót ember is megértse. Sokan közülük gúnynak, megvetésnek és gyanúsításnak voltak kitéve, de ez nem ingatta meg őket meggyőződésükben, hogy a tót népet csak az érthető tót nyelven lehet kiművelni. Az irodalmi tót nyelv arra való, hogy a tót olvasó megértse azt, ami valamely könyvben vagy lapban foglaltatik. Hát a jelen tót írók csak önmaguknak írnak-e? S okos dolog-e az irodalmi tót nyelvet orosz nyelvtanítóul használni?“

Könyvének hatása félreismerhetetlen volt. „Skultéty József úr, doronggal a kezében — írta később Czambel — bírálta meg könyvem, tagadta, hogy nekem jogom volna a tót irodalmi nyelv dolgában szót emelni.“ „S ráadásul azon nézetének adott kifejezést, hogy a könyvet a magyar kormány rendeletére írtam.“

Czambel arra is hivatkozott később, hogy könyvéből tudták meg először Csehországban is, hogy a tót írók rendszeresen oroszosítják a tót irodalmi nyelvet s könyve említett részét Csehországban annak idején az iro-

dalmi körökben mint „érdekes“ leleplezést sokáig emlegették. A csehek ugyanis addig szlovakizmusnak tartották az orosz szavakat és kifejezéseket, illetve azt hitték, hogy az illető szavak nemcsak az orosz népnek, hanem a tót népnek is tulajdonát képezik.

Czambel 1902-ben, amikor a csehesítés és oroszosítás táborai egymásra támadtak, reámutatott arra, hogy oroszosításról már nem lehet szó és hogy ez az ő munkásságának érdeme is. Szerinte: „Az irodalomtörténész s mindenki, aki fáradságot vesz magának és a tót irodalom megfelelő éveinek termékeit nyelvi szempontból egybeveti, könnyű szerrel megállapíthatja, hogy a kilencvenes évek elején megszűnt a tót irodalmi nyelvnek rendszeres oroszosítása. Nem akarom e részben magamnak vindikálni az érdemet, mert az érdem minden ecetre azoké, akik oroszosítottak és az oroszosítással felhagytak. De ki kellett emelnem a tényt azért, hogy kitűnjék amaz állításnak a helytelensége, amely szerint az oroszosítás: az utolsó tíz év óta tart. Nem kérem alázattal. A rendszeres oroszosítás az utolsó tíz évvel megszűnt s erről könnyen meggyőződhetik mindenki, aki a *Prispevky-ben* kimutatott orosz szavakat és kifejezéseket, amelyektől hemzsegnek a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas évi tót irodalmi termékek, a kilencvenes évektől kezdve az irodalmi tót termékekben próbálja keresni. Az akkor használt orosz szavaknak 10 százalékával se találkozunk már a jelen irodalmi termékekben s az oroszosítás többé nem elfogadott elv, hanem egy-két tót írónak, aki kiválóan sokat olvas oroszul, egyéni gyengesége. — Czambel S. dr.: „A tótok éicsekesítése vagy eloroszosítása.“ F. H. 1902, 2, sz.

Oroszosítás vagy csehesítés.

¹¹ Tudományos és publicisztikai tevékenységének ezen vezető eszméjét Czambel később 1901—2-ben részletesen megmagyarázta, amikor a Felvidéken ismét az oroszosítás kérdését feszegették cseh ármányos kezdeményezésre. Különösen *Masaryk* havilapja a „*Nase Doba*“ foglalkozott a turócszentmárioniak orosz szimpátiájával. A prágaiak azt kiáltották, hogy a tót nemzeti párt orosz politikát csinál, viszont ez a csehtót nemzetegyesítő politikai mozgalom részleteit tette szóvá, Czambel figyelmeztette a magyar közvéleményt, hogy ne vegye készpénznek, amit Csehországból küldözgetnek Magyarországra, mert a csehek nagyon is érdekelve voltak az irodalmi tót nyelv ügyében s 1—2 év óta a prágai „*Cas*“ és „*Nase Doba*“ kígyót-békát kiáltott azokra a tótokra, akiket számba veit, hogy készek esetleg a tót irodalmi nyelv megreformálásába belemenni a magyarországi tótok élő nyelve alapján. —

»Nem szabad szem előtt téveszteni, — írja Czambel — hogy amit a csehek az irodalmi tót nyelv kérdésében tesznek, az mind jól megfontolt és ravaszul kiszámított okokból történik. Ők nemcsak dicsérettel halmozzák el a cseh nyelv érdekei szolgálatában álló tótokat s lapjaikat — hanem brosúrákat és cikkeket is íratnak azon tót nemzetiségi faktorok ellen, akik haboznak s bizonyos önállóságuk folytán nem fogadják el rögtönösen a csehek nyelvi diktátumait. A csehek tudják, hogy a rendszeres oroszosítás ellen 10—14 év

előtt erélyes felszólalások történtek a legkiválóbb nemzetiségi emberek részéről is, ők tudják, hogy az oroszosítás népszerűtlen volt a tót nemzetiségi pártnál, ők, a csehek ezt jól tudják s ez okból éppen a népszerűtlen oroszosítással is kezdik megvádolni azokat a tótokat, akiket diszkreditálni szeretnének a nemzetiségi tót közönség előtt a cseh-barát (*Saha, Blaho*) — irány érdekében.“ — „Az az irány, amely a tótokat a tót irodalmi nyelv rendszeres oroszosításával akarta közelebb hozni a nagy orosz nemzethez, körülbelül tíz évvel ezelőtt megbukott.“

Az az irány azonban, amely hivatkozva a cseh-tót irodalmi egységnek félezedévi történeti tényére, vissza akarja állítani a cseh-tót irodalmi egységet s egyúttal, magától értődik, a cseh-tót nemzetegység, nemcsak hogy nem bukkott meg, hanem az utolsó években nagyon is megizmosodott. — A csehesítő irány annyira megizmosodott, hogy a magyar tótságán külön lapokat tart fenn, amelyeknek az a célja, hogy a cseh nyelvnek propagandát csináljanak a tótok között.“

„Egészen más lapra esik az, hogy az újabb tót szépirodalom egészen orosz mintára készül és *Dostojevsky, Puskin, Tolstoj* s más orosz íróknak nem éppen sikerült másolásából áll.“

„De e jelenség nem nyelvi jelenség, a tót nyelv oroszosításával csak annyiban van némi kapcsolatban, amennyiben a tapasztalatlanabb fordítók öntudatlanul is orosz szavakat és kifejezéseket csúsztatnak be a tót szövegbe.“

„Azon, hogy az újabb tót irodalom „egészen orosz mintára készül“ nem igen lehet segíteni. Szépirodalomról van szó, valóságos írókról, ezeket alig lehet befolyásolni.“

„Ismerjük meg jól a helyzetet: a rendszeres oroszosítás megszűnt, a rendszeres csehesítés csillagzatába jutottunk.“

„... magyar állami szempontból is kívánatos, hogy a tótok maradjanak meg tótoknak s irodalmi nyelvük maradjon meg tótnak s legyen a tótoknak külön s önálló irodalmuk, mely független a többi szláv irodalomtól“.

„Az irodalmi tót nyelv kérdését nem szabad a közművelődési kérdések köréből kivenni. Csakis így remélhetjük sikeres elintézését. Minden tót íróhoz, ameddig tényleg tót s nem cseh vagy orosz renegát, okvetlenül nagyon közel kell hogy álljon a tót nép, de miután a tót nép mivolta tót nyelvében nyilvánlik, a tót íróknak okvetlenül meg kell szívlelnie a tót nép saját nyelvét is.“

„Be kell bizonyítani a tót íróknak, hogy a tót nép nem úgy beszél, ahogy ők írnak, s hogy ők maguk és az intelligensebb tótok csak azért értik meg a tót irodalmi nyelvet, mert azt gyakorlatilag megtanulták, be kell bizonyítani, hogy a tót nép zömét csakis a saját népnyelve alapján lehet ki-művelni, mindezt szolidan, adatokkal kell bebizonyítani.“

E meggyőződésemnek azonban, hogy t. i. a tót nyelv reformjának szükségése szolid alapokon bebizonyítható, egyelőre csak elvi jelentősége van. Sok nehézséget okoz az, hogy a magyarországi tót nép nyelve nincsen kellőképpen átkutatva, feldolgozva és megismertetve.“

„A csehek tesznek kutatásokat a tót nyelv tárgyában, de csak azt teszik közzé, ami a cseh-tót nemzetegység hipotézisének kedvez. A cseh akadémia megbízásából éveken át vizsgálta *Pastinek dr.* prágai egyetemi professzor a tót népnyelvet. De munkája eredményeit nem fogja kiadni Dr. Pastinek, a prágai „*Cseh-tót egység*“ elnöke, a cseh-tót nyelvi egység híve. Ki mondhatja azt meg, nem-e azért nem adta ki sok évi fáradalmi gyümölcsét, mert maga is belátta, hogy tanulmányainak eredménye nem a cseh-tót nyelvi egységnek kedvez, hanem éppen ellenkezőleg a tót nyelv önállóságát támogatja.“

„A magyarországi tót nép nyelvét teljesen elhanyagolták a honi tudósok s ha ma a cseh akadémia kijelenti, hogy a tótok nyelve a cseh irodalmi nyelvhez legközelebb áll a „cseh nyelvjárások“ közül, (hanem éppen ellenkezőleg) hát Magyarországon ezt szó nélkül elhiszik és elfogadják.

Legújabbban is az „*Etnographia*“ a csehekét és tótokat egy törzsnek vette s e néptörzs számát kilenc millióra teszi („*Etnographia*“ 1901. 166. lap.) De a magyar etnographus nem is járhatott el másképp, mert a csehek-ről és tótokról csak a cseh tudósok kegyelméből tudunk valamit.

A magyar közoktatási kormány figyelme — magától értetődik — nem terjedhet ki olyan alárendelt kérdésekre, mint amilyen a tót nyelvnek a felkutatása és feldolgozása, különösen, ha nem is figyelmeztetik, a magyar tudományos akadémiának pedig nem telik — a tót tudományra. Mi következik ebből? Intézzék a tótok sorsát — a csehek. „*Czambel S, dr.: „A tótok elcsehesítése vagy eloroszosítása.*“ — F, H. 1902. 4. sz.

A tót helyesírási kézikönyv és a tót-magyar szótár szükségéje.

¹² *Perinka* i. tanulmányában ezen kisebb munkáiról következőket olvassuk: „1890-ben kiadta Budapesten „*Slovensky pravopis. Historicko-Kriticky nákres.*“ című tanulmányát. *Skultéty* bizonyos tekintetben nem értett egyet a szerzővel, mégis véleményét kedvezően fogadta: „az egész könyv tözsgyökeres nyelven van megírva. A „*Prispevky*“ munkában a szerzőnek nyelvezete még nehéz, itt már könnyű és érthető. A filológusok tudják ugyan a nyelv szabályait meghatározni, maguk sokan azonban már akkor vétkeznek ellene, amikor a szabályokat kodifikálják. Czambel korrekt és szép nyelven igyekszik írni.“

Czambel nem hagyta *Skultéty* bírálatát visszhang nélkül. 1891-ben kiadta Budapesten „*K reci o slovenskom pravopise*“-t, — erre az írásra *Skultéty* mérséklettel válaszolt, mert nem akart polémiába kezdeni. *Skultéty* Czambelnek ajánlotta, hogy kétséges vagy vitás esetekben az orosz nyelvhez forduljon, amely nyelv iránt Czambel már 1887-ben első könyvében, bizonyos visszautasítást mutatott.“

„Abban az időben sürgős szükségnek mutatkozott a tót helyesírást tudományos rendszerben kodifikálni és ezt a nemzeti nyelvi egység felbontása nélkül kellett megcsinálni. És ha már a tót nyelv területén kívül első segítség után kellett nézni, úgy az csakis a cseh nyelvnek kellett volna len-

nie. Turócszentmártonban ebben az időben úgy *Vajansky mint Skultéty* a tót nyelv eloroszosításának tényleges képviselői voltak, Czambel azonban olyan természetű ember volt, aki nem tudott és nem is akart Szlovenszkből — akár keletre, akár nyugatra — ebben a tekintetben segítség után nézni.

Még egy dolog feküdt Czambelnek szívében. A tót-magyar szótár. 1891-ben kiadta Budapesten tanulmányát: „*Egy új tót-magyar szótár szükségére.*“ Azt mondta, hogy az eddigi szótárak elavultak, nem elégítenek ki és ezért új szótárra van szükségünk. Ő maga szándékozott egy ilyen szótárt kiadni, irodalmi hagyatékában talált jegyzeteiből látjuk, hogy a tót nyelvnek ez a szótára nem lett volna tudományos szótár, hanem a praktikus szükségleteket kellett volna kielégítenie.

Skultéty értékes kiegészítéseket nyújtott a Czambel-iéle helyesírási tanulmányhoz kritikájában. Ezeknek a kiegészítéseknek egy része közhasználatba is került. A Czambel-féle tót helyesírási kézikönyv készítésébe Skultéty jelentősen befolyt és ennek második kiadását Skultéty rendezte sajtó alá 1919-ben.“

A tót-magyar szótárra vonatkozó nézeteit Czambel „*Pofreba nového slovníka slovenského a maďarského*“ címmel 1891-ben adta ki Budapesten, Ebben a tanulmányában kritika alá vette, mint a fenti idézetben is olvassuk, *Bernolck Antal, Janòovic István és Loos József* tót szótárait. Amíg az első csupán a nyugati tót dialektust tartotta szem előtt, addig a második csak a közáptót nyelvből merítette anyagát. A Loos szótárnak viszont szemére vetette, hogy egyharmadát cseh szó alkotja. Czambel szótárkészítési tervét következőkben foglalta össze:

A) Tót (népi) szóanyag, mely tót népmesékből és népdalokból gyűjtendő össze, szem előtt tartva a Bernolák és Jancovic-féle szótárakat is. A keleti tót dialektusi szavakat össze lehet szedni iskolai könyvekből, amelyeket a magyar minisztérium a szeptesi és sárosi iskolák részére kiadott, azonkívül az eperjesi és amerikai tót lapokból és kalendáriumokból, amelyek majdnem mind sárosi dialektusban adatk.

E) Terminológia, amely a következőket tartalmazza: a) politikai és gazdasági élet, b) kereskedelmi és ipari fejezetek, c) mezőgazdasági fejezetek, d) a vasúti szolgálatot, e) tudományos fejezetek, amennyire ezek az iskolai könyvekben képviseltetnek. Források: az utolsó két évtized irodalmi nyelve a szükséges kritikával.

F) Topográfiai nevek.

D) Amennyiben az evangélikus egyházban a cseh nyelv még használatos és az egyházi iskolákban még tanítatik, e szükséglet követelményét is ki kell elégíteni. — Elegendő volna a szótárban a cseh evangélikus egyházi nyelvnek csak bizonyos részét felvenni,

E) Frazeológia, Ennek fontosságát kiemelve, az „ist“ igének 19. konstrukcióját hozza fel, különféle magyar jelentésekkel és ebben a tekintetben Jancovicnak és Bernoláknak hiányokat vet a szemére, az utóbbinak helytelenégeket is, és pedig joggal.

Czambel felfogását a frazeológiára nézve meg lehet ismerni hagyatékából is, Minderre a munkára Czambelnek minimálisan hét évre lett volna szüksége, feltételezvé, hogy a szakkifejezésekre megbízható munkatársakra tett volna szert. — 1. *Milos Weingart: „Prispevkij k studiu slovenstiny.“* — Bratislava 1923. — 84—87. 1. — Czambel irodalmi és tudományos hagyatékában jelentős szótári anyag találtatott. — Ami a magyar-tót frazeológiát illeti, 1900-ban ismét felhívta a magyar közvélemény figyelmét erre a kérdésre: „*Kell-e magyar frazeológia?*“ címmel cikket írt a „Felvidéki Híradó“-ban (1900. 47. sz.). Ismertette Simonyi Zsigmond 1896-ban kiadott „*Német és magyar szólások*“ című munkáját és kérdi: „De aki nem az anyatejjel szívta magába a magyar nyelv sajátosságait? Akinek nincs módjában 8—12 évet magyar iskolában magyarul tanulni? Akinek nincs megfigyelő tehetsége s az ilyen nyelvi sajátosságokat 8—12 év alatt sem sajátítja el elég eredményesen?

Ezeknek valók a kétnyelvű frazeológiák. S azt hiszem, ezeket kellene kiadatni hézagosan is, egy akadémiai magyar frazeológia megszületése előtt is; tisztán gyakorlati célokra.“

„Hasonló szolgálatot tesz a frazeológia tót-magyar része annak, akinek nem volt módjában a magyar nyelvet kifogástalanul megtanulni. A tót ember, amíg a magyar nyelvet teljesen jól nem bírja s magát a tót nyelv örökös hatása alól, (a tót felvidékről szól az ének), nem emancipálja, folytonosan a tót mondat szerkezet alapján mozog. Nem sok fáradságba kerül ilyeneket és hasonlókat hallani: nevet abból, nekem adná a leányát stb. — ezek helyett: nevetett azon, hozzám adná a leányát stb. Kell-e hát magyar és tót frazeológia?“

Cseh irodalomtörténet Czambelről

¹³ *Dr. Jan Jakubec und Dr. Arne Novak: „Geschichte der cechischen Literatur.“* — Leipzig 1913. — 443. 1.; „Während der erste Gesichtschreiber der slovakischen Literatur, der Prater Professor *Jarosláe Vlcek* den ersten Anschluss an das cechische Gedankenleben nachdrücklich empfohlen hat, stellte der beste slovakische Sprachforscher *Samo Czambel* (1856—1910) in seinen geistreichen Untersuchungen den Versuch an, den slovakischen Sprachstamm von den Cechen schlechweg loszutrennen und in die unmittelbare Nähe der Südslaven zu rücken. Dagegen protestierte sehr eifrig die jüngere slovakische Intelligenz, in Prag unter *Masaryks* Einfluss gebildet.“

A „Hlas“ és a „ceskoslovenska Jednota“.

¹⁴ *A „Hlas“* c. folyóirat körüli tót politikai erők mozgalmáról részleteket. *Steier L.*: „A tót kérdés.“ — Liptószentmiklós, 1912. — 148—157. 1. — *A „Hlas“* politikai működésével parallel dolgozott a „*Ceskoslovenská Jednota*“ egyesület, melynek élén *Pastrnek F.* dr. prágai egyetemi tanár állt, aki „*Slovenstina*“ című tanulmányának mottójául a következő mon-

datot írta: „A betű öl, a szellem azonban élte.“ Ebben a tanulmányában a neves cseh szlavista kifejti, hogy a magyarországi tótoknak a cseh nemzethez való tartozandósága a legkomolyabb és legfontosabb tudományos és társadalmi kérdésük. — „*Hlas*“ — 1901, — 275. l. — Az egyesület működéséről részletes beszámoló jelentést olvashatunk u. o. — 361. l. — E beszámoló szerint az egyesület vagyona mindössze 4590.20 Kr. volt és ez 1901. évre szóló költségvetés 12,429 koronát irányozott elő. Ebből az összegből 23 tót diákot látott el ösztöndíjjal 3420 K. összegben. Az anyagiakat pénzintézetektől, magánemberektől és városoktól kapták (Prága 600 Kor.). Propaganda és agitációs tekintetben nagy támogatásban részesült az egyesület a „*Národní Listy*“, „*Národní Politika*“, „*Hlas Národa*“, „*Cas*“, „*Kuryr*“, „*Katolické Listy*“, „*Radikálné Listy*“, „*Pražské Noviny*“, „*Hlas*“, síb. lapok részéről. Ügyforgalma 3458 elintézett levelet foglalt magában. Az ösztöndíjas tót diákokat magyar nyelvre is taníttatták, iparostanonc akciót is folytattak. Szlovenszkon folyóiratokat és könyveket osztogattak, (1900-ban 750 kötetet). Ezenkívül négy folyóiratot ingyen küldtek szét Szlovenszkon, Ugyanakkor tót költők köteteit osztogatták szét a prágai cseh középiskolákban. Tehát kis anyagi eszközökkel intenzív munkát végzett. Propagandájának jelszavaitól csakhamar visszhangzott az egész cseh sajtó. Éppen az a magyar hetilap, melyben Czambel feltűnésteltető és az egyesület elleni támadását közölte, indokoltan hangoztatta, hogy egy megindított nyílt harccal áll szemben Magyarország. Ez pedig a legélesebb óvatosságra int mindennel szemben, a mi cseh, vagy morva eredetű, de tudva a csehmorva tőke befektetésének célzatát, kötelesség azzal szemben a hazai érdekeknek legmesszebbmenő megóvása. „Az sem mindennapi dolog — írta — és a közfigyelmet vonja magára, hogy a szóban lévő egyesületnek alapszabályait nem régen jóváhagyta a morvaországi helytartóság. Azokat az alapszabályokat, amelyekben nyíltan bennfoglaltatik, hogy a magyarországi tótságot, tehát a Felvidéket kívánják cseh szövetkezetekkel és iparvállalatokkal bekálózni. Teljesen érthetetlen előttünk ez a vakmerőség, amellyel egy teljesen független, más állam közgazdasági politikájába való beavatkozásra egy másik állam hatósága engedélyt ad. A cseh-tót nemzetegység kérdése tehát már a gyakorlatban kezdi éreztetni romboló hatását, amely ellen óvakodnunk kell és védekeznünk elsőrendű kötelességünk. Nem ideális törekvés ez többé, hanem nyíltan bevallott harc kulturális, közgazdasági életünk ellen, amelyet szó nélkül el nem hallgathatunk.“ — „*Cseh-tót invázió*“ — F. H. 1902. 47. sz.

Ez a nyíltan megízelt cseh kampány bírta reá Czambelt, hogy ezeket a terveket a magyar közvélemény előtt leleplezze. Fentemlített és híressé vált cikksorozatának első közleményében éppen ezt a „*Csekoslovanská Jednota*“ c. egyesületet és annak működését ismertette:

„Prágában nemrég egy közművelődési egyesület alakult „*Öeskoslovanská jednota*“ („Cseh-Szláv egység“) címmel. Ez egyesület elnöke: *Pastrnek Ferenc*, a prágai cseh egyetem tanára, a tót nyelv egyik kiváló tudományos művelője, aki a tótságot többszörösen beutazta s ott személyes érintkezései folytán sok barátot és tisztelőt szerzett. Az egyesület nyílt

kártyákkal játszik és mindnyájunknak módunkban van belátni az egyesületi helyiség falai közé. Évről-évre beszámol működéséről és a magyar sajtó mindannyiszor tudomást vett arról. Cseh könyveket terjeszt a magyar tótságon, segíti a tót gimnazistákat és egyetemi hallgatókat a cseh iskolákon, elhelyezi a tót ipartanulókat a cseh mestereknél és — ápolja az úgynevezett cseh-tót kölcsönösséget (Cesko-slovenská vzájemnost'.) Ez utóbbit tagjai különféle módon értelmezik, *Káhal* morvaországi tanító, 1901. évi december havában felolvasást tartott Prágában a „Cesko-Slovenská Jednota“ egyesületében s itt a következőképpen határozta meg az egyesület teendőit:

„Szükséges, hogy a cseh-szláv nemzet tót részét befogadjuk a cseh hazafiság programjába és pedig iskolai nevelésünk első alapjaitól kezdve.

A népiskolai könyvekbe a középiskolai irodalomba, az egyetemi tanfolyamok közé be kell fogadni a néptant,

A cseh sajtó foglalkozzék többet a magyarországi tót néppel, hogy a cseh jól ismerje a tótot.

Kívánatos, hogy a csehek sokat utazzanak a magyarországi tótságon, s hogy érintkezésbe lépjenek a tót emberekkel, Az így szerzett tapasztalatok alapján állapítandók meg a további teendők.

Káhal a cseh-tót kölcsönösséget „gazdasági térre“ is kívánja kiterjeszteni, Ezt mondta ugyanis:

Kétféle módon vihetjük be a tótok közé a cseh kultúrát: a szellemi művelés alapján és nemzetgazdaságilag. Ami az elsőt illeti, — lepjük el a magyarországi tótságot cseh újságokkal, könyvekkel és naptárakkal. Szükséges, hogy a magyarországi tótságon cseh könyvkereskedés alapítás-sék, amelynek az lenne a feladata, hogy a tót olvasókat cseh könyvekkel lássa el, „mert a tót könyv kevés, nem elégíti ki a keresletet.“ Kívánatos, hogy a tótok közé intelligens cseh emberek települjenek, mégpedig orvosok, ügyvédek lelkészek, tanítók.“

„Sőt, *Káhal* még tovább megy, kijelenti, hogy a tótságon cseh színi-előadásokat, cseh felolvasásokat s cseh koncerteket kell bevezetni. A cseh kultúrának azonban a leghatalmasabb támasza, szerinte, az volna, ha a magyarországi tótságon egy jól szerkesztett cseh nyelvű újság alapítatnék. A csehek nemzetgazdasági feladatát pedig így írja körül:

„A tótságot járják be. mint vándortanítók, a cseh gazdasági tanintézetek igazgatói, A kívándorló cseh parasztok és iparosok telepedjenek le a tótok között. A cseh gyárosok értékesítsék tőkájukat a magyarországi tótságon.“

„Magától értetik, hogy itt a főkérdés az, vajjon a cseh nemzet vezetérei egyetértenek-e a „Cesko-Slovenská Jednota“ kitűzött céljaival s vajjon *Káhal* úr programja komolyan vehető-e.“

„Ez év elején a „Cesko-Slovenská Jednota“ a prágai főiskola hallgatói részére diák alosztályt alakított. A prágai „Cas“ (1/21.) a cseh realistaik közlönye a következő sorokkal kísérte e hírt: „A diákok nagyon érdeklődnek az ügy iránt s reméljük, hogy a cseh nyilvánosság is őszinte szimpátiával fogja üdvözölni e diák alosztályát a Cesko-Slovenská Jedno-

tának, amelynek főleg az a célja, hogy az Alsó-Ausztriában és a magyarországi tótságon lakó népünk szellemi életét fejlessze.“

„Még világosabban nyilatkozik a fentnevezett lap („Cas“ VI/20) azon alkalommal, amikor *Wlassics* közoktatási miniszter visszautasította a tót nemzetiségi képviselőknek egy tót gimnázium iránt benyújtott határozati javaslatát, szemükre vetve a csehekkel való barátkozást. Akkor írta a „Cas“: „*Wlassics* kifogásolja, hogy a „Cesko-Slovanská Jednota“ egyesülete azon az állásponton áll, hogy a tótok és csehek egy és ugyanazon nemzet fajilag nyelvileg és kultúráilag, mi kijelentjük, hogy az egész cseh nemzet azon az állásponton áll!“

„A dolog tehát világos: A csehek a tótokkal való nemzetegységre törekednek s maga dr. Rieger László Ferenc is, 1900. évi dec. 15-én felolvasást tartván a prágai „Szláv klub“-ban, a „*Szláv eszméről*“, a többi közt ezt mondta a cseh-tót viszonyról:

„Safarik és Kollár lelkesedtek a cseh-tót egységért s ez egység a csehek és tótok rokonságában találta természetes alapját, mert hiszen a csehek és tótok valóban egy nemzetet képeznek, csak szó járási eltérésről lehet szó.“

„A cseh-tót nemzetegységnek igenis vannak hívei a tótok között s egyre szaporodnak azon fiatal tótok apostolkodása révén, akik a szakolczai „*Hlos*“ című haviszeme körül csoportosulnak s akik nagyrészt csehországi és morvaországi iskolákból kerültek ki. De vannak hívei az öregebb tótok között is, s kiváltképpen a lutheránusok között, A többi között kiválik *Salva Károly* nyomdatulajdonos, könyvkiadó, író és szónok, rendkívül agilis ember, aki testestül-lelkestül híve a cseh-tót nemzetegységnek, s aki, nem törődve nagyszámú tót kiadványai sorsával, bármely alkalmas pillanatban kész volna elfogadni a cseh irodalmi nyelvet és a cseh irodalmat. 1901. évi május hó 12-én Prossnitzban, Morvaországban felolvasást tartott a tótok nemzetiségi viszonyairól és pedig a „Cesko-Slovanská Jednota“ „tót estéjén“. Elpanaszolta, hogy a tót intelligencia „pusztul és elmagyarosodik“ s ez alkalomból a következő kijelentést tette:

„Ez okból arról vagyok meggyőződve, hogy mi, akik a Csehországban, Morvaországban és Sziléziában lakó szlávokkal együtt egy egyetlen cseh-tót nemzetet képezünk, hogy mi magyarországi tótok, miután Magyarországon az önálló fejlődésre nem számíthatunk, nemzeti jellegünket csakis a cseh-tót kulturális egységben őrizhetjük meg.“

Habár a „Cesko-Slovanská Jednota“ működése újkeletű, *Káral* a cseh-tót nemzetegységre irányuló mozgalom egyik vezérembere a f. évi februáriusi „*Slovansky Pprehled*“-ben már következő módon számolhatott be a működés eredményeiről:

1. A cseh könyvek és hírlapok folyton nagyobb számmal vándorolnak a tótságra. Folyton érkeznek levelek a tótoktól, amelyekben cseh könyveket és hírlapokat kérnek, A tótságra irányuló cseh kultúra folyton növekszik.

2. Jelenleg a magyar tótságon a következő tót lapok propagálják a cseh-tót kölcsönösséget:

„Mas“ a fiatal tótok haviszemléje Szokolczán,
 „L'udové Noviny“ Túróc-Szent-Mártonban,
 „Dennica“ Tiszolczon;
 „Cirkevné Listy“ Liptó-Szent-Miklóson.

Ezen adatok eléggé bizonyítják, hogy a cseh-tót nemzetegység eszméje kibontakozott már az embrióból s elég életerőről tesz tanúságot. Ép azért érdemes, hogy vele tüzetesen foglalkozzunk.“

¹⁵„Budapesti Hírlap“ és „Felvidéki Híradó“.

Szemelvények Czambel „A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője“ című tanulmányából. — Czambel és Skultéty a huszita korszakról.

¹⁶ A cikksorozat címe: „A cseh-tót nemzetegység“ és megjelent a F. H. 1902, évfolyamában. A cikksorozatot füzet alakjában is kiadta Czambel „A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője — közművelődési és politikai tanulmány“ cím alatt 1902-ben Túrócszentmártonban. — Mint már említettem, cseh nyelvre fordította Guller Eduard 1904-ben. A tanulmányban Czambel témáját három részre bontotta könnyebb áttekintés céljából:

1. A cseh-tót nemzetegység múltja és jelene általában. 2. A cseh-tót nemzetegység közművelődési és politikai szempontból. 3. A cseh-tót nemzetegység ellenszerei.

Minthogy Czambel eszméinek és felfogásának ismerete nemzetünk és hazánk mai helyzete miatt is célszerű, tanulmányának fontosabb részleteit itt közreadom:

„A cseh-tót nemzetegység kérdését főleg két szempontból tekintik a gyakorlati emberek. Közművelődési és politikai szempontból. Azonkívül a tudomány emberei nyelvtudományi szempontból.

A csehek és a cseh-barát férfiak úgyszólván kizárólag politikai szempontból tárgyalják. A prágai „Cseh Múzeum Társaság“ kiadott 1846. egy művet „Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Czechy Moravany a Slovaky“ címmel. Magyarul: „Vélemények arról, hogy a cseheknek, morváknak és tótoknak egy egységes irodalmi nyelvre van szükségük.“ E mű egybefoglalta a cseh-tót közös irodalmi nyelv mellett felhozható összes okokat, de ezek közt egy sincs, amely legalább közvetve politikai nem volna. Lássuk a cseh-tót nemzetegység bajnokainak véleményeit:

Palacky Ferenc, korának legnagyobb cseh történétírója: Mielőtt a magyarok a kilencedik században a mostani Magyarországra bejöttek, a csehek, morvák és tótok egy egységes nemzet voltak, mind nyelvük, mind országos kormányuk tekintetében. A nagy *Szvatopluk* birodalma mindnyájukat egyesítette, („Hlasové“ 25 i.) A cseh irodalom legrégebb emlékei világosan mutatják, hogy egykor közelebb állott egymáshoz a csehek és tótok nyelve . . . Hogy a csehek azóta más irányban művelték és csiszolták nyelvüket, az nem teszi őket más nemzeté éppúgy, amint a kettejüknél előforduló néhány eltérő szó nem jelenti a szójárások különféleségét. (u. o.

26. I.) ... Az irodalmi nyelv már most a cseheknél és morváknál sem egyezik a falusi ház köznyelvével, sőt, megfordítva, éppúgy helyezkedett föléje, amint a tótok nyelve fölött van.

Safarik József Pál, korának legtekintélyesebb szlavistája: Nekem erős meggyőződésem volt s most is az, hogy az Érchegeységtől Homonnáig és Bártfáig, . . . azaz Csehországban, Morvaországban és a magyarországi tótságán egy és ugyanazon szláv nyelvet beszélnek, eredetileg s történetünk elején alapjában egy, most pedig különféle körülmények befolyásánál fogva két fő szójárára szakadva: a csehre és a tótra. Legbiztosabb bizonyítéka ennek az, hogy a Csehországban, Morvaországban és a magyarországi tótságán beszélt nyelvet a nép kölcsönösen megérti. A nyelvlényeg ezen tagadhatatlan egy formaságából joggal lehet következtetni arra, hogy a Csehországban, Morvaországban és a magyarországi tótságán élő nép egy eredetű és ebből magyarazzuk a nevezett nép ama szoros politikai egységét, amelyben történetünk elején találjuk őket. Morvaország és a magyarországi tótság a kilencedik század egész folyama alatt s kétségtelenül előbb is, egy közös fejedelmi ország kormányára alá tartoztak. („*Hlasové*“ 69.)

A tótok külön irodalmi törekvéseiről szólva, *Safarik* így nyilatkozik:

„Természetellenes a tótok törekvése, mert nem az értelmi műveltség s a tótok lelki kiművelésének kifolyása, mint a művelődés további vitele, és új, magasabb fok; hanem csakis teoretikus és spekulatív elvek szüleménye ... E törekvés nem pozitív, történeti alapra támaszkodik, hanem eszményi, önkényesen kigondolt alapra fektetik; nem köti össze a jövőt a múlttal, hanem megszakítja azt, nem halad előre nyugodt, megfontolt lépésben, hanem sutba dobva minden eddigi fáradságosan szerzett eredményt, visszaveti az irodalmat kezdetének a legelejére, visszamegy az Iliásztól az ábécés könyvhöz;“

Tablic Bohuszláv, a magyarországi cseh irodalom legjobb ismerője „Svatopluk királyságának gyászos bukása után a (Magyarországban élő) tótok kiléptek ugyan a morva és cseh honpolgárság kötelékéből s honpolgári tekintetben a magyar királyság tagjaivá lettek ugyan, de szokásaik és nyelvük tekintetében régi társaikkal örökké egyek maradtak, épúgy, mint jelenleg (1846-ban!) az oláhok, németek, lengyelek, akik ugyan különféle fejedelmeknek voltak alávetve, de nyelvük egységével mégis erősen össze vannak kapcsolva, („*Hlasové*“ 12, I.)

Kollár János, tót költő az irodalmi pánszlávizmus szószólója, a csehtót nyelvegység fíradhatatlan bajnoka: „Mi tótok, csehek, morvák és sziléziai szlávok, amióta élünk, anyagilag és szellemileg, nemzetileg és nyelvi-leg sokféleképp voltunk összekapcsolva. A cseh nyelv, amint azt a nyelvemlékekből tudjuk (!) a tótból fejlődött, ennek: leánya, mert a csehek és tótok a szláv családfának egy ágához tartoznak. A múlt évszázadokban, *Erzsébet királynétől* kezdve, sokan telepedtek le a tótok között Cseh- és Morvaországban. A cseh nyelv mint kicsiszolt művelt leány tért vissza az öregedő, szomszédaitól lenyomott és megvetett anyókához: a cseh nyelv a tót anyókat felfrissítette, megtanította írni, olvasni, a cseh nyelv tehát

nem valami idegen elem a tótok között, hanem édes honi hajtás. („*Hlasové*“ 124/125.)

A cseh múzeum által összegyűjtött és kiadott „*Vélemények*“ közül még többet is be lehetne mutatni, mert hiszen e vélemények 240 oldalnyi könyvet töltenek be, de az teljesen felesleges munka volna, mert az összes „vélemények“ egy és ugyanazon alapon mozognak. Azt a nótát fűjják szüntelenül, hogy a tótok 1000 évvel ezelőtt közös politikai háztartásban, évszázadok óta irodalmi közösségben éltek a csehekkel és morvákkal.“

„Mi, t. i. azok, akik a külön tót nyelv jogait hangoztatjuk, a cseh-tót közös irodalmi nyelvvel szemben nem tagadjuk a cseh-tót történeti viszonyt, de azok után, amit a tót néplyelvnek a cseh nyelvhez való viszonyáról feni mondottunk, feleslegesnek tartjuk a kérdést erről az oldalról vitatni,

A történeti viszonyok véletlen történeti eseményeken alapulnak s kérdésünk tudományos elbírálásánál nem ezen külsőségek jöhetnek szóba, hanem a cseh-tót viszony — lényege.“

„Kiemelem újra, hogy a csehek főleg politikai szempontból tárgyalják a cseh-tót nemzetegység kérdését s amennyiben a kérdéshez közművelődési szempontból szólnak hozzá, itt is a politikai mozzanat vezérli őket.

Őszintén megmondotta ezt p. o. *Holecek József*, egy Prágában megjelent (1880-ban) brosrájában. Címe: „*Podejme ruku Slovákum*“ — „*Nyújt-sunk kezet a tótoknak.*“ Ő, a cseh-tót irodalmi egység megújítása mellett kardoskodva, a többi közt ezt a nyilatkozatot is tette:

„Vetkőzzünk ki a semmi jóra nem vezető önhittségből s valljuk meg magunknak az igazat, hogy egymás nélkül nem élhetünk meg, hogy a cseh nép a tót nép nélkül épp oly semmi, mint amilyen semmi a tót nép a cseh nép nélkül. És ha mi csehek százszorta erélyesebben védekeznénk a német nyelv terjedése és befolyása ellen, végre is beadnók a derekunkat. Tartalékra van szükségünk, amelyből folyton új erőt merítünk. Ilyen tartalékunk csak a magyarországi tótság lehet.“ (8. l.)

„*Kálal*, a nevezett egyesület buzgó titkára, tanulmányt írva a tótokról, az „*Osveta*“ című prágai haviszemlében, abban a prágai „*Cas*“ (1901. 130. sz.) szerint a cseh-tót viszonyról következőkép nyilatkozik:

„Az világos dolog, hogy a tótok magukban véve nem eléggé erősek arra, hogy külön művelődjenek. És ha volnának a tótoknak is középiskoláik, ha volna is egyetemük, ha volnának tót püspökeik, papjaik, tanítóik, stb., akkor se bírnák el a külön kultúrával járó terheket. Nem tarthatnának fel nagy napilapokat, képes hetilapokat, tudományos szemléket, tudományos akadémiát, nemzeti színházat stb. Ők, a tótok, arra vannak utalva, hogy valamely más kultúrában keressenek támaszt, A lengyel, orosz, szerb kultúrához nem csatlakozhatnak. Csak két út áll előttük: Vagy elfogadják a magyar kultúrát, amely felépítette hozzájuk a hidat, — vagy pedig a cseh kultúrát fogadják el. A helyzet világos: Vagy elmagyarosodnak, mert a kultúra a legbiztosabb módon nyeli el a népeket, vagy pedig továbbra is a cseh nemzettestben maradnak meg. A tótok egyedül úgy bol-

dogulhatnak, ha a cseh kultúrát karolják fel, ha kulturális téren a csehekkel egyesülnek.

A „*Národnie Noviny*“ 1884. évi 31. számában egy látszólag szintelen cikkelyt közölt ilyen cím alatt: „*Jogosultak-e a kis irodalmak?*“ A cikkben olyan tótfajta kis irodalmakról van szó, azért jogosan vélünk eljánni, ha a cikkelyben kifejtett nézetet úgy fogjuk fel, mint a lapnak a külön tót irodalomról táplált nézetét. A cikknek lényege az:

„Könnyen az a kérdés merülhet fel, vájjon a kis irodalmak jogosultak-e s nem az alkotó és fogyasztó erők káros szétforgácsolását jelentik-e? Mi azt hisszük, hogy éppen úgy van létjoguk a nagy irodalmak mellett, miként létjoga van a virágos tarka fünek a tölgyfaerdő mellett... A világ-irodalmak nyelvei, dacára minden fejlettségüknek, nem hatolhatnak be a nép életének apró titkaiba.“

„A tót nyelv önállósításáról is nyilatkozott egyszer a *Nár. Nov.*

A tót helyesírás rendszeréről írt s Budapesten 1890-ben „*Slovensky Pravopis*“ cím alatt megjelent művem bírálatában ugyanis így nyilatkozott *H urban Svetozár*, a túróc-szent-márton „*Národ. Noviny*“-ben (1890, 131 l.):

„Végre is az irodalmi nyelv legfőbb célja az, hogy ne csak a tudományak szolgáljon, hanem legyen szép és lehetőleg könnyen érthető és hozzáférhető. Ilyen szellemben vannak megírva a 75—79. lapok. Ilyen szellem hatja át az egész művet, hogy eszes és megfelelő módon alakuljon ki a külön tót irodalmi nyelv helyesírása. Vájjon jogosult-e az ilyen cél? Bármiképpen törjük rajta a fejünket, nincs más kibúvó. Inter parantesem megjegyzem: nekünk nem marad egyéb hátra, mint valamely szomszéd nyelvet p. o. cseh, lengyel, (orosz), vagy orosz nyelvet úgy fogadni el, amint van, mindenestül... vagy a tót nyelvet fokozatosan mesterségesen változtatni s közelebb hozni ama három szláv nyelv egyikéhez vagy pedig a középtót nyelvet a lehető legnagyobb tökélyre és önállóságra kifejlesztetni, az összes szláv idiómákkal tartva fenn a szellemi egységet. Ha ezt a harmadik módot választjuk, amire a gyakorlati élet utal bennünket, úgy a tót helyesírásnak és nyelvnek a Czambel könyve szellemében való szabályozása és rendszerbefoglalása elkerülhetetlen, sőt manapság már nagyon égető kérdés.“

Habár a nyilatkozat nem foglal határozottan állást a tót nyelv önállósítása mellett, mert nagyon óvatosan azt mondja: „Ha ezt a harmadik módot választjuk ...“ s habár a *N. N.*, de facto nem szűnt meg a cseh tót irodalmi kölcsönösség alapján állani, amely a másik módot, a cseh nyelvhez való mesterséges közeledés elvét vallja, — a csehek s kivált tótsági előcsatározói, az ifjú tótok, mégis arra a meggyőződésre jutottak, az utolsó évek folyamán, hogy a túróc-szentmártoni tót nemzetiségi vezető politikusok nem eléggé megbízható elemek a cseh nyelvi érdek megvédelmezése tekintetében. S ez okból meg is indult ellenük a hajsza, Csehországban különösen a prágai „*Cas*“-ban s Magyarországon a szakolczai „*#/as*“-ban.

Az ifjú tótok és a hátuk mögött álló cseh érdekeltek ellenséges viszonyát a túróc-szent-mártoni „*Národnie Noviny*“-hoz legjobban jellemzi *Mea-*

kulpinskynak többszörösen említett füzete és *Pastrnek Ferencnek*, a prágai cseh-szláv egység egyesületi elnökének a „*Slovensko*” című könyvben megjelent támadása. Mindkét támadás a múlt év folyamán történt.“ „Amikor a turócz-szent-mártoni vezető lapok feljajdultak és erélyesen tiltakoztak az ellen, hogy *Pastrnekék* a tótok belügyeibe avatkozzanak, a prágai „*Hlas Národa*” (1901, III. 28.), dr. *Rieger* közlönye, következőleg válaszolt a turócz-szent-mártoniaknak: „A turócz-szent-mártoniak sértésnek veszik azt, ami a *Pastrnek-é*é „*Slovensko*”-ban róluk van írva. Különösen a *Pastrnek* cikke bántja őket s nyugodt bírálatát és véleményét megszólásnak és befektetésnek nevezik. Régen tudjuk, hogy a turócz-szent-mártoniak érzékenyek s hogy a legártalmatlanabb és jóakarató ellenvélemény is felizgatja őket, de hát, éppen azért, mert a tótságon kevés a bíráló s kevés az alkalom is a bírálatra, mások vannak hivatva feltárni a helyzetet a tót népnek s figyelmeztetni őt, hogy állnak a dolgai.“

„*Pastrnek* „*Slovensko*”-ja a tótok nemzetiségi és nyelvi önállósága ellen irányul,“

„E cseh-tót vizálykodást annakidején behatóan és tárgyilagosan ismertette a „*Budapesti Hírlap*” (1901. 89.) tudósítója.

„Ha egybevetjük a mondottakat, azt találjuk, hogy az egységre törekedő mozgalom eme stádiumban van:

A higgadt tényezők úgy a cseheknel, mint a tótoknál a cseh-tót kölcsönösség alapján állanak. Hogy ez micsoda, azt láttuk fent. Emellett azonban vannak most is egyes írók, akik emellett erőnek erejével vissza szeretnék hozni a tótokhoz a cseh irodalmi nyelvet.

A csehek a legújabb korig is a nemzeti erő szempontjából erőszakolják az egységet. A tót írók zöme ellenben ösztönszerűleg ragaszkodik a külön tót nyelvhez, s bizonyára még jobban ragaszkodnék hozzá, ha az irodalmi tót nyelv maga is meggyőző bizonyosságot tenne róla, hogy a tót nyelv nem cseh szójárás és a tót nép néptanilag nem része a cseh nemzetnek.“

„Itt a türelmetlenség célhoz nem vezet. A cseh-tót nemzetegység eszméje ugyanis olyan természetű, hogy azt rendszabályokkal megszüntetni nem lehet.

E kérdést évszázadok fejlődési folyamata hozta létre, nem az újabban szereplő nemzetiségi faktorok szeszélye. Ez okból e kérdést csak alapos intézkedéssel, az irodalmi tót nyelv megreformálásával, illetve a cseh befolyás megszüntetésével lehet végleges és kielégítő módon megoldani.“

„A „*Cesko-Slovanská Jednota*” egyesületét Prágában és a cseh-tót ügyben buzgólkodó egyes írókat mindenesetre el lehet időre-órára hallgattatni, de ez célra nem vezet, mert hasonló egyesületek és buzgó cseh-tót agitátorok évtizedről évtizedre feltűnnek és letűnnek a szükség szerint, hogy a megváltozott viszonyokhoz képest életre képesebbeknek engedjék át a helyüket. A hetvenes években p. o. a prágai „*Cesky Klub*” látta el ösztöndíjjakkal a cseh iskolákon tanuló ifjakat. Évenként 10 ösztöndíjat osztott ki a szegénysorsú tót tanulók között, amire a klub titkári hivatala mindenkor nyilvános pályázatot hirdetett volt. A „*Cesky Klub*” még be sem szüntette ebbeli működését, már „*Radhost*” néven egy cseh egyesület alakult a

Prágában tanuló morva, sziléziai és tót tanulók segélyezésére stb., stb., Egy szóval a prágai „Cesko-Slovanská Jednota“ csak egy tünete a cseh-tót egységre törekvő áramlatnak, amelynek gyökere mélyen a két nép közös kultúrájában gyökereznek. Ez okból a prágai „Cesko-Slovanská Jednota“ működése ellen irányuló közigazgatási, vagy rendőrségi intézkedéseknek ép.* pen semmi kihatásuk nincs a cseh-tót egységre törekvő áramlatnak a megtörésére» S amennyiben az említett egyesületet egyes rendőri közbelépésekkel arra kényszerítjük, hogy évi jelentéseit pártfoglaltjai érdekében elhallgassa, illetve eltitkolja, amint azt legújabbán már megcselekedte, azzal kétes értékű szolgálatot teszünk a magyar politikusoknak. Ezzel célt nem érünk ugyanis s nem fogják továbbra is figyelemmel kísérhetni a nevezett egyesület működését.“

„A cseh-tót nemzetegységre törekvő irány átment már a felsőmagyarországi tót lakosság vérébe s épp ezért itt nem segít az, ha a tüneteket szüntetjük be, itt határozott, mélyrehatóbb közbelépésre van szükség.“

„Azt mondtam, hogy a cseh-tót nemzetegységre törekvő irány már átment a felsőmagyarországi lakosság vérébe. Ez korántsem üres beszéd s bebizonyítom ezt, mielőtt tovább mennénk. A szakolczai „Hlas“ valamelyik munkatársa kiszámította, hogy legalább 300.000 azok száma a tót felvidéken, akik már „otthonosak“ az elcsehesedett irodalmi tót nyelvben. Ezek már mindannyian önkénytelenül előharcosai a cseh kultúrának. Ezeknek mindegy akár azt írom és mondom, hogy „snadno a rychle to vykoná pílny hospodár“ akár pedig „lahko a skoro tu urobi usilovny gazda“. Ezeknek már nincs szükségük se a prágai „Öesko-Slovanská Jednota“-ra, se a cseh nyelvű iskolákra. Mert ezek lényegileg máris cseh nyelvet beszélnek — to-tós kijetéssel. Ezek azok, akik öntudatlanul félrevezetik a szláv filológusokat és etnográfusokat, azt a hitet keltve, hogy a tótok cseh szójárást beszélnek s hogy a tót népnyelv sajátosságai csak a tót népnyelv elmagyarosodottságára vezetendők vissza. A tény tehát az, hogy a felvidéki városok s a műveltebb községek tót lakói, tekintet nélkül a társadalmi állásra és politikai meggyőződésre, értik s nagyrészen a saját szó járásukhoz alkalmazkodva a kijetésükben, beszélnek is az elcsehesített irodalmi tót nyelvet.

Igen, a cseh-tót nemzetegységre törekvő irány már átment a felsőmagyarországi tót lakosság vérébe. A tót nép öntudatlanul, minden agitáció nélkül csehesedik, mégpedig az egész vonalon. Ezt a laikus ember is megfigyelheti ott, ahol a csehesedés még csak a hangátváltoztatásnál tart, azaz, ahol a csehesedés még csak a kezdet stádiumában van. A laikus is megfigyelheti ama különös jelenséget, hogy az egyszerű emberek, sőt, egész vidékek és falvak lakói, megvetve a saját hanglejtésüket, „uri“ tót hangokat majmolnak.“

A cseh nyelvnek Felsőmagyarországon való elterjedésének és meggyökeresedésének folyamatát Czambel következőképpen magyarázza:

„A szláv nyelvészek és etnográfusok álláspontja ismeretes. Ők azt mondják, hogy a tót nép a cseh nemzet alkotórésze s hogy a tót nyelv cseh szójárás.

Tagadhatatlan, hogy a tótok irodalmi nyelve, (a tudósok pedig a tó-

tok nyelvét csak az irodalmi termékekből ismerik) azt a hitet kelti, hogy cseh szójárás. — Igen, ez tagadhatatlan. A tudományos felfogás tehát bizonyos alapokra támaszkodik. Hanem ez az alap nem helyes.

Valamely népnek az etnográfiai jellegét ugyanis nem az irodalmi nyelv adja meg, mint azt ez esetben a szláv nyelvészek és etnográfusok tévesen hiszik, hanem az illető népnek a saját anyanyelve. Hát latinok voltak-e talán a magyarok azokban a régi időkben, mikor a magyar értelmiség latinul beszélt és latinul levelezett? Ki mondhatná ezt? Hát a bolgárok, szerbek és oláhok egy nemzetet alkottak-e akkor az oroszokkal, amíg egymásközt az oroszok által használt irodalmi nyelven, az ó-szlóven nyelven írtak vagy leveleztek, illetve, amíg kibontakozva az egyházi szláv nyelv bilincseiből a saját anyanyelvüket emelték irodalmi nyelvvé?

Egészen hasonló tünettel van dolgunk a tótoknál.“

„Amikor a *huszitákat* otthonukban üldözni kezdték, sokan közülük kisebb-nagyobb csoportokban kimenekültek az országból és igen számosan közülük Magyarországon találtak menedékhelyet. Ilyen módon már 1440 előtt sok cseh huszita telepedett meg hazánkban, különösen a tótok között s midőn 1440-ben *Albert* király özvegye, *Erzsébet királyné* Magyarországra hívta *brandisi Giskra Jánost*, a cseh telepések nemcsak erkölcsileg erősödiak, hanem anyagilag is. A királyné Giskrának birtokába adta Zólyom városát s ügyszólván az egész Felsőmagyarországot helyezte az ő igazgatása s parancsnoksága alá s ilyen módon a cseh jövevények Magyarországnak éppen azt a részét ejtették hatalmukba, amelynek lakossága szláv nyelven beszélt.“

„E történeti események nagy hatással voltak a tótok nemzetiségi viszonyaira. A huszita telepéseket ugyanis erős nemzeti érzés hatotta át, mert *Hús*z nem csupán vallásreformátor volt, hanem egyszersmind buzgó nemzeti agitátor is s maga az egész huszita egyházi mozgalom is a legfőbb mértékben nemzeti jellegű volt. (*Sole: „Národnost' a její vyznam“* V. Praze 1881., 29, §.) mely szorosán egybe volt kapcsolva a cseh nyelv művelésével és a cseh irodalom ápolásával. A huszita telepések tehát erős nemzeti érzést és öntudatot hoztak magukkal a tótok közé s mihelyt Magyarország északi részeiben elfoglalták helyeiket, új otthonukban rögtön a saját benső világuknak megfelelően kezdték elrendezkedni. Hatalmuknál fogva a Felvidék közéletébe a saját cseh nyelvüket hozták be, Nem érték be azzal, hogy nyelvüket önmaguk között szabadon használják, hanem a honi lakossággal szemben is azt használták. („Giskra és alvezérei Magyarország tót lakosaival szemben saját cseh és morva nyelvükkel léptek fel és éltek mindenben.“ *„Történelmi tár“*, 1879, 620. 1.) Sőt a honi hatóságokkal való érintkezésükben is a cseh nyelvet használták, amiről a felvidéki városok levéltárai maig tanúságot tesznek. A cseh nyelv ilyenképen helyet küzdött ki magának a Felvidék közéletében s a fajilag rokon tótokra az esemény nem maradhatott következmények nélkül.

A történetből még azt is tudjuk, hogy a huszita menekülők, mihelyt letelepedtek, azonnal megkezdték a huszizmus terjesztését a tótok között. Nem elégedtek meg azzal, hogy a saját maguk részére alapítsanak egy-

házközöket, hanem, — amint azt p. o. *Fessleről* tudjuk — jószerével, tanítás révén, s ha ez nem segített, erőszakkal is arra törekedtek, hogy a honi lakosság is felvegye a huszita vallást, A történetírók tudják, hogy a huszita telepések, ha az érdekükben volt, elkergették a katolikus lelkészeket, s huszita érzelmeiket ültették helyükbe, úgyhogy egyes felsőmagyarországi megyékben rövid idő alatt sok huszita egyházközség keletkezett.“

„Arról, hogy a cseh nyelv miképen terjedt el a tótok között, részletesen beszámoltam egy nyelvtörténeti értekezésemben (*Príspevky k delinám slovenského jazyka*“. — V Budapesti 1887, 1—32.) Ha valaki a részletek iránt is érdeklődik, az üsse fel ott a megfelelő lapokat. Itt elég, ha a következőt tudjuk: A XV. század vége felé már sok nyomtatott cseh könyv csinált a cseh nyelvnek propagandát a tótok között, A cseh nyelv akkor már olyannyira elterjedt, hogy amint azt egyes nyelv emlékek bizonyítják, a katolikus papok is cseh nyelven szóltak templomaikban a tót hívőkhöz.“

„A fennmaradt nyelvemlékek arról tanúskodnak, hogy a cseh nyelv a Felvidéken a XVI. század közepéig a latin és részben a magyar nyelv mellett nagyon elhatalmasodott. Nemcsak az autonóm községeknek volt tárgyalási nyelve, hanem egymásközt is azon a nyelven leveleztek az autonóm községek. Sőt mint arról a levéltárak is tanúskodnak, a megyei hivatalnokok sem idegenkedtek a cseh nyelv használatától hivatalos eljárásukban,“

„Hogy a cseh nyelv Magyarország felső részeiben Giskra letünése után is tovább fejlődött, azt a körülmények hozták úgy magukkal. Egyáltalában tagadhatatlan az, hogy a cseh nyelvnek Magyarország közművelődési történetében jelentős szerepe volt. *Mátyás király* tudvalevőleg kegyébe fogadta Giskrát és embereit, mint saját szolgáit meghagyta a felvidéki várak élén. Így a cseh nyelv propagátorai továbbra is a megkezdett irányban működhettek, A cseh nyelvnek, akkor lehet, az is kedvezett, hogy Mátyás király, Csehországban nevelkedvén, maga is tudott csehül. Utána *II. Venczel* következett a trónon, aki cseh király léte aligha gátolta Magyarországon a cseh nyelv terjesztését. De főleg a *vallás reformáció* erősítette a cseh nyelv pozícióját a tót felvidéken. A lutheránus mozgalom szorosan egybe van kapcsolva a cseh nyelvvel és a cseh egyházirodalommal. A lutheránus egyház valóságos melegágya lett a cseh nyelvnek s a cseh bibliát és cseh énekeskönyvet egyformán nagyra becsülte a Felvidéken a lutheránus tót paraszt ember és a lutheránus magyar nemes ember. A felvidéki lutheránus főúri családok levéltárai tanúságot tehetnek róla, hogy a cseh nyelv őket is meghódította, s hogy a lutheránus főurak minden magyarságuk mellett is az akkori szokás szerint a cseh bibliák első lapjaira csehül jegyezték fel esetről-esetre a család újszülötteit .. “

„Így hatalmasodott el Magyarországon a cseh nyelv a XVI. és XVII. század folyamán. Ezeket a dolgokat nekünk tudnunk kell, ha meg akarjuk érteni a cseh-tót nemzetiségi viszonyokat.

Miről tesznek tanúságot? Arról, hogy a cseh nyelvet a cseh telepések hozták a tótok közé a XV. században.;

hogy a cseh nyelv sajátos körülmények közreműködése folytán a tótok irodalmi nyelve lett; és végül:

hogy a szláv tudósok és etnográfusok a tótok cseh, illetve irodalmi nyelve alapján határozzák meg a tótok etnográfiai jellegét.“

Skultéty nem tulajdonított a huszita uralomnak olyan mélyen ható csehesítő következményeket, mint Czambel:

„Általában azt állítják, hogy a cseh irodalmi nyelvet Giskra cseh hadai és az oltalmuk alatt egyes tót vidékeken letelepült husziták hozták a tótokhoz. De ez be nem bizonyított állítás. Igaz ugyan, hogy Giskráék minden városban, amelyet a tót területen elfoglaltak, a közigazgatásba a cseh nyelvet hozták be; de ily módon ama néhány év alatt a cseh nyelv mégsem verhetett volna gyökeret a tótok irodalmában. Meddig is tartott *Giskra* uralma Felsőmagyarországon? 1440 után kezdtek bejönni és 1462, évben üiskra már teljesen kiegyezett Mátyás királlyal és elvonult a tót vidékről. Azonkívül meg kell fontolni, hogy a cseh hadak a tót terület csak egyes pontjain tartózkodtak s ott nem lehetett nagy vonzerejük a helyi lakosságra, mert főleg prédából éltek. A XV. században a katonaság élelmezése még ama elven alapult, hogy minden, amit megkaphat, joggal a győzöt illeti, és *Palacky* éppen Giskráról mondja: „Neki tulajdonítják azt a boldogtalan szabályt, hogy a győzedelmes katonaság sohasem szenved hiányt, mert kardja után megél mindenütt.“ A katonanép, mely főleg a megszállt vidék rovására él, mint tanító a szellemi dolgokban nem érhet el sokat, inkább idegenkedést kelt.“

„Általában a *huszitáknak* a tótokra gyakorolt hatásáról szóló hagyományt kétkedéssel kell fogadni. A telepések, akik Csehországból Giskra szárnyai alatt jöttek ide, sem lehettek annyian, amint azt előbb vélték.“

„Egyébként a cseh nyelv, amely több körülménynél fogva lett a tótoknál irodalmi nyelvvé, már a XVI. század végével tűnedezni kezdett a hazai nyelv mellett. A hazai tót nyelv túlnőtte és elfojtotta az átültetett cseh nyelvet. Látjuk ezt a kéziratokból, amelyek nem jutottak sajtó alá, meg a nyomtatott könyvekből is. (*Katechismus Daniela Pribisa, Levoča 1634.*) A tót nyelv utat tört magának az irodalmi nyelvbe: nemcsak tót szavakat és alakokat használtak, de tótosodott a mondattan is.

Ezt az irányt azonban megszakították azon események, melyek Csehországban és Morvaországban az 1620. évi fehérhegyi ütközet után következtek. A cseh és morva száműzöttek jelentékeny számban a tótokhoz menekültek és elhozták könyveiket is. A tót esperességi kerületekben a száműzött papok hivatalokat is nyertek. Az úgynevezett „*cseh testvérek*“-nek, akik kiténtek a cseh nyelv ápolásában, saját egyházközségeik is voltak Szokolczán, Puchón és Ledniczen, Trencsénben 1632. évben a cseh száműzöttek nyomdát alapítottak s később befolyásuk volt a puchói, zsolnai, löcsei és más nyomdákra is. 1636. évben megjelent Löcsén Tranovsy György, liptószentmiklósi lelkész énekeskönyve, *Cithara sanctorum*. Tranovsy szintén száműzött volt.; született Sziléziában, mint tanító Prágában is működött: magával hozta tehát hozzánk a cseh irodalmi nyelv megfelelő ismeretét. De főként költő is volt. Az énekeskönyv 413 éneket tartalmazott, részben régi

latin himnuszokból és német reformációs énekekből fordított vagy a cseh testvéreknek a tótoknál már előbb használt énekes könyveiből átvett éneket, részben olyanokat, melyeket Tranovsky s a tót evangélikus egyház más buzgó férfiai szerettek, mint pld. *Láni Illés* szuperintendens és *Thurzó György nádor* udvari papja. Az énekeskönyv nemcsak a tótoknál hódított tért, de Morva- és Csehországban is, sőt Sziléziában a lengyel egyház-közsegek is elfogadták. Még nem volt könyv, melynek a tótoknál olyan hatása lett volna az életre.“

„Igy a cseh-morva száműzöttek s főleg ezen énekeskönyv behatása következtében, melyet Tranovsky korrekt irodalmi cseh nyelven állított ki, történt, hogy a XVII, században megszakadt az irodalmi nyelv tótosodásának folyamata és a cseh nyelv hosszú időre újból megszilárdult a tótoknál. Tranoscius nyelve szabályul szolgált mindazoknak, kik írni akartak; a nyomdákknak olyan korrektorai voltak, akik a tót alakokat szavakat, és mondat szerkezetet üldözték.“

„Az irodalmi nyelv csehesedése annyira győzedelmeskedett, hogy a katolikus tótok is, akik úgyszólván elvből ellenezték, kezdték magukat megadni.“ *Skultéty József dr.*: „*A tótok irodalma.*“ — *Heinrich G.*: Egyetemes irodalomtörténet — 621—24, 1.

A tót helyesírási kézikönyv,

¹⁸ Czambel tót helyesírási kézikönyvét a turócszentmártoni részvénynyomda adta ki 1902-ben, tehát ugyanabban az esztendőben, amikor a szerző a cseh-tót nemzetegység elleni támadásait megkezdte a felvidéki centrum másik pólusának lapjában, a magyar „Felvidéki Híradó“-ban. A kézikönyv címe: „*Rukovät spisounej reci slovenskej.*“ — *Perinka Fr. V.i.m.* szerint: „1502-ben kiadta a Turócszentmártoni Könyvnyomda Rt, Czambel fontos könyvét. „*Az irodalmi tót nyelv kézikönyve*“ tartalmazott hangtani és morfológiát, szintaxist és ortográfiai szabályokat, hangzatossági szabályokat és betűrendes helyesírási mutatót. Észlelhető volt ímért a szerzőnek a cseh nyelvtől való eltávolodása, hacsak nem animéztitása és averziója. Ez szintén megfelelt *Skultéty* lelki beállítottságának: „Az irodalmi tót nyelvnek, amelyik a cseh nyelvhez hangianilag, nyelvtanilag és szótanilag alkalmazkodik, sokkal kevesebb jelentősége, sokkal kevesebb indokoltsága és sokkal kevesebb létjogosultsága van, mint a tősgyökeres tót nyelvnek, amelyik az írásba bevezette hangzatosságát, összetételeit, szavait, eddig rejtett tulajdonságait a világ elé tárván, hogyha így igyekezzünk a tót nyelvnek jellegét megőrizni, még nem jelenti, hogy a cseh testvérektől akarunk eltávolodni.“

„A könyv 1915-ben a második, 1919-ben a harmadik kiadását érte meg, természetesen nem Czambel által, mert ez 1909. dec. 18-ikán a Buda melletti Csillaghegyen halt meg, ahol saját villája volt, alig 53 éves korában. Már a második kiadásnak ortográfiai tekintetben jelentős és számos eltérései vannak a Czambel-féle első kiadástól. Szerzőjük *Skultéty*, akinek állítólag ere

a szerzőtől felhatalmazása volt. A cseh nyelvtől való további eltérést Skultéty a második kiadás bevezetésében indokolja meg. A harmadik kiadás is ugyanazt tartalmazta mint a második, azonban a betűrendes mutatóhoz csatoltatott egy útmutatás, hogy milyen barbarizmusokat kell kerülni szóban és írásban „,“

„Főlélegesen reámutatni, hogy a Czambel-íele ködkönyv kiadása után, (mi minden fejlődött ki időközben!) a kiváló cseh szlavista *Pastrnek Ferenc* dr. írta, hogy „általánosságban nem hagyta el a cseh helyesírás szabályait.“

Weingart M. dr. véleménye Czambellel szemben közismerten elfogult, mert hiszen őt is a cseh nemzeti szempontok befolyásolják. Azt mondja (*Sto knih slavistovych* — Bratislava 1929. — 24. 1.):

„Mindenesetre, amíg nincsenek tudományos tót nyelvtanaink, nem fogadjuk el Czambel kézikönyvét a tót irodalmi nyelvről, sem formális, sem tárgyi tekintetben, sem magyarázataiban, sem összetételeiben, különösen nem nyelvtani taglalásában, mert kevesett törődött a szláv nyelvtudománnyal való összefüggéssel.“

Florinskij Timoíej a tót nyelvről.

¹⁹ *Florinskij Timofej* „*Leheti po slavianskomu jazykoznaniju*“ c. munkája második részében (Kiev 1897) a tót nyelvet nemcsak hogy önálló tót nyelvnek ismerte el, hanem az ősi szláv nyelv közvetlen leszármazottjának tekintette, mely éppen úgy különbözik a cseh-morva, szerb-horvát, mint a lengyel-orosz nyelvtől. A cseh-tót nyelvi vonatkozást kulturális és tradíciós okokkal magyarázta és tulajdonképpen a Stúr-féle nyelvi elméletnek adott igazat. *L. Czambel*: „Slováci a ich rec“ — 247—9. 1. — *Czambel*: „A cseh-tót nemzetegység.“ — F. H. 1902. — 38. sz.

Florinskij nézeteit Szlovenszkón azok a tót körök, melyek a cseh-tót nemzetegység mozgalmát nem szívesen látták, lelkesedéssel fogadták. A „*Národnie Novny*“²⁰ szívesen fogadta Skultétyt ezt az elméletei.

²⁰ *Vondrák* cseh tanár (a Jagié-íele Archiv XX. 357—88) *Florinskij* elméletére a következőképpen reflektált: „...“ es ist wahr, die unglücklichen Slovaken erfreuten sich stets der Sympathie bei den übrigen Slaven, aber es wird ihnen gewiß kein guter Dienst erwiesen, wenn man sie noch in der Anschauung zu bestärken trachtet, daß ihr Dialekt eine selbstständige Sprache sei. Die kleineren Nationen sind ja bekanntlich für solche Komplimente äusserst empfänglich und wir begreifen es, daß man sich damit beieilt, *Florinskij's* Ansichten in den slovakischen Blättern zu reproduzieren. So brachten zum Beispiel die „*Národnie Noviny*“ v. 19. Januar 1898 eine Uebersetzung der wichtigsten diesbezüglichen Stellen aus *Florinskij's* Buche und selbstverständlich wurde der Schlusspassus, „slovensky jazyk je par excellence bezprostredny zivy potomok slovanského prajazyka“ auch schon durch den Druck besonders hervorgehoben. Der Slavist kann als Vertreter seiner Wissenschaft den Slovaken nur sagen: „Eure Sprache ist nur ein

Dialekt des Böhmischen, der allerdings vielfach auf einer älteren Stufe der Entwicklung steht, als die meisten anderen Dialekte des Böhmischen und wenn man auch sonst vielleicht streiten kann, ob ein Dialekt, ob eine Sprache vorliegt, so kann hier darüber kein Zweifel bestehen. Als Mensch, als Slave wird er noch hinzufügen müssen: Trachtet wieder die alten Bande, die euch an die böhmische Schriftsprache knüpften, um jeden Preis zu erneuern; eurem Dialekte, den ihr auch weiter lieb haben und pflegen könnet, bleib immer noch ein weiteres Gebiet offen, das man reservieren kann, Ihr seid jetzt ein Volk, das man bedauert; ihr sollt eine stolze Nation sein, die man respektiert.“

Czambel *Vondrák* ezen fenti megállapításaira vonatkozóan kijelentette, hogy ezek csupán politikai frázisok és nem bizonyítékai a cseh-tót etnográfiai egységnek, L. *Czambel: Slováci a ich rec — 247—49. I.* Ugyanitt *Pastrnek* véleménye is.

Figyelemre méltó az, hogy *Florinskij* a tót nyelv átkutatására nézve azonos felfogást vallott, mint *Czambel*: „El kell ismernünk, hogy a tót nyelv nincs eléggé átkutatva, pedig figyelemreméltó nemcsak hangtani és alaktani sajátosságainál fogva, hanem szójárásai különféleségeinél s a többi szláv nyelvekhez való viszonyánál fogva. E nyelvről sokkal kevesebbet tudunk a tudományban, mint más kisebb szláv nyelvekről, p. o. a szlovénról, vagy a lauziczi szerbről. Nemcsak, hogy a tót nyelvnek múltját nem ismerjük hanem a jelene is nagyon kevésbé van megvilágítva s ezen okból az olyan általános kérdéseket is nyílt kérdésnek kell tekintenünk, mint amilyen az a kérdés, hogy a tót nyelv milyen helyet foglal el a többi szláv nyelv családjában“. (*Skultéty*: „*Slov. Pohl*“ 1898. — 118—119. 1.)

Florinskij nézetét *Skúiéty* is osztotta, különösen, ami az ősi eredetre és a cseh viszonylatban való kulturális, tradicionális, de nem természetes kölcsönhatásokra vonatkozik. *Skultéty* 1902-ben a *Czambel-féle* helyesírási kézikönyv ismertetésénél („*Národní Noviny*“ 1902. márc. 22.) kifejtette ismét nézetét a cseh nyelvnek Felsőmagyarországon való meghonosodására nézve. Szerinte: „Szellemileg a tótok hamar a latin nyelv uralma alá jutottak, mert a *Cyrl* és *Method* alapította szláv egyház és irodalom csak rövid életű volt náluk. A XIV. századtól kezdve pedig, t. i. IV. *Károly* uralkodása és a prágai egyetem megalapítása óta, a nyugati szlávságnál általában terjedni kezdett a cseh nyelv. A tótoknál a latin nyelv, mint az egyház, egyházi iskolai és a politikai közigazgatás nyelve mellett irodalmi nyelvvé lett. A hazai, tulajdonképpeni tót nyelvnek nem jutott hely, nem művelődhetett.“ (i. m. 620, 1.)

Cseh támadások Czambel és a czambelizmus ellen.

²¹ A *Czambel-Florinskij* elméletek, valamint az ezek iránt jóakaratói turóczensztemártoni cikkek miatt csakhamar megkezdődött a cseh ellentámadás. *Meakulpinsky (Smetanay dr.* könyvének címe: „*Co hāti Slováky?*“ *Hodonin* 1901. — Másik füzete „*Slovenscina, — úvaha o spisovnom jazyk'i slovenskom.*“ *Lipt.* Sv. *Mikulás* 1904. — *Czambel* fejtegetéseiben *Smetanay*

dr. következő két megállapítására vonatkozik: „A származás és a vér azonos-sága ősidóktól kezdve egy egyetlen etnográfiai egységbe kötötte össze a cseheket és tótokat. Tekintve azt, hogy a csehek évszázadok óta bevándoroltak a tótságra (p. o. már csak a tatárjárás után is a kiveszett tótok helyére nagyon sok cseh jött be) az a kérdés is helyén van, vajjon a tótok többsége eredetileg nézve nem vérbeli csehek (morvák vagy sziléziai szlávok-e?) Az bizonyos, hogy az, amit „tót kultúrának“ nevezünk, kilenczted részben közvetlenül vagy közvetve cseh eredetű. Az is bizonyos, hogy a tótok a csehekkel való irodalmi egység nélkül soha nemzetiségileg a műveltség egyidejű nivójára nem emelkedhetnek s annak következtében az államban vagy a történelemben soha kellő súlyt és érvényesülést nem szerezhettek, sőt, még a társadalomban se. S ha szerencsénk lesz, ha t. i. nem veszítik el nemzetiségüket, — amit maguk segítenek elő, az egész vonalon izolálva magukat, — a külön tót nyelv a tudomány, művészet stb. mezéjén, akkor sem állít magának örökkévaló emléket, hanem legfeljebb szegénységi bizonyítványt állít ki magának!” (101—3. 1.)

„A tót irodalom sajnos nem kimeríthetetlen (neni hlubinou). Az olvasó nem válogathat. Akik csak a tót könyvpiacra vannak utalva, azok szellemileg nyomorognak, éhen halnak. Kevés a középosztály és a köznép részére kiadott jó tót könyv s ami kevés van is, az a könyvesboltból elfogyott. A könyvesboltokban oly kevés az üzletember, az iparos, a kézműves, a paraszt és munkás kezébe való jó tót könyv, hogy az alig elég 1—2 évre a szorgalmasabb olvasónak. S azután mit olvasson? A népet könyvtárakkal kell művelni, A könyvtárakban kell, hogy elegendő ezer és ezer kötetig menő jó és érdekes olvasmány legyen. De hol szedjük össze a közép műveltségű olvasó részére legalább is 100 jó érdekes tót könyvet? Cseh könyv nélkül egy falusi könyvtárt sem lehet egybeállítani.“ (121. 1.)

„Két milliónyi tót s öt és fél milliónyi cseh együtt egy hét és fél milliónyi törzset képez. Ez se sok egy önálló irodalom fenntartásához, de mindenesetre több, mint a kétmilliónyi csöppség.“ (135. 1.)

Meakulpinsky a helyesírási káoszra vonatkozó Czambel-féle nézettel foglalkozik a 9—10, és 127—8. lapon, „Slovenčina“ című brosúrájában élesen személyeskedő tónusban ír Czambelről és a „czambelistákról“, akiket a iuróezszenzmártoni táborban látott. (2, és 5. 1.) A „Slovenčina“ támadásaira skultúty hosszasan felelt („*Slovenské PohVady* 1904. — 10 f.) és reflektált a huszita korra vonatkozó téves felfogásra: „Bujkáló emberek, akik bizonyos tót kiadványokkal operálnak, semmitől sem riadnak vissza, — hiszen a tenger csak térdükig ér. Ellenünk még *Giskrát* is kijátszák. Metódusuk, az ördög tudja miért, — befektíteni, leköpni, bepiszkítani mindent, ami tót. Azért tehát *Giskra*, hogy alakja alapos árnyékot vessen a tótokra, „*Jirasek*, így írja a „*Hlas*“ névtelenje, nálunk talált témát, azonban amivel imponál, az cseh, — a szellem, az alak, a *Giskráék* jelleme“. Amint szokásos mindezeknél az anonymusoknál és pseudonymusoknál, ez is görbe és hamis. *Giskra* bizonyára erős egyéniség volt, amilyent mi mindig szívesen látunk. Én *Jirasek* „*Bratrstvo*“ regényében egy nagyarányú keretben olvasom, könnyekkel a szememben, amelyek csak akkor jelentkeznek, amikor

egy nagy érzés vesz erőt rajtam, — Giskrának losonci győzelmét *Hunyady* felett. Hát hogy ne lehessen egy erős egyéniséget, nagyszerű tulajdonságokat szeretni! Amikor azonban nemzeti érdekekről, nemzeti ideálokról van szó, nem tudnék hivatkozni sem *Giskrára*, sem *Axamitra*, sem *Talafusra*. Harcoltak-e ezek nemzetük ügyéért? Giskra egy condottiere, idegen király zsoldosa (mert Magyarországon *Posthumus László* Giskra részére idegen király volt), pietással hordta nyakán a rézméket, melyeket a király gyermekkorában neki adott, — ami őt boldoggá tette. A huszita mozgalmat a cseh nyelv iránti szeretet jellemezte: ezt megőrizték az idegenben szolgáló huszita katonák. Ezek minden városban, amelyet nálunk elfoglaltak, bevezették az igazgatásba a cseh nyelvet. De ez minden is volt, amivel a cseh nyelvhez való tartozandóságukat megmutatták. Máskülönbem nem törődtek sorsával, jövőjével. Az utolsó cseh falu is odahaza többet jelentett a cseh nemzet tekintetében abban az időben, mint Giskrának összes győzelmei, amelyek után a világon szétszóródtak,“

Czambel ellen legtöbbször a „*Hlas*“ c. folyóirat intézett támadást. *Srobár Lőrinc dr.* Czambel tanulmányait a „*Hlas*“ 1903. V. kötetében (53. 1.) ismertette. („*Öeskoslovenská Národnia Jednota.*“) Található még *Dr. Vavro Srobár: „Boj o novy xivot.“* — Ruzomberok 1920 — 399. 1.)

„Sok ember Szlovénzskón Czambel dr. úr iránt tisztelettel viseltetik, csodálja nyelvtudományi munkásságát és a tót ügy őszinte, azonban hivatali állása miatt óvatos barátjának tartják, Sokan mondják, hogy Czambel dr. úr nagy nyelvkutatási kész anyaggal rendelkezik és éppen ezzel a broszúrájával akarja a kormányt megnyerni, hogy ezen terjedelmes művét saját kiadásában kiadhassa. Ezen okból Czambel urat a jelen broszúra tekintetében is mentegetik. Czambel dr. úr azonban ezen botrányos broszúrája miatt semmiféle kíméletet nem érdemel, mert hiszen munkájának alap gondolata ez: miután a tótok a cseh kultúra és kölcsönösség következtében még állandóan fenntartják magukat és a magyarosítás támadását elhárítják, a kormány lépjen fel energikusan mindaz ellen, ami a cseh-tót egységre emlékeztet és irtsa ki az évszázadokon át megszilárdult nemzeti egységnek utolsó maradványait is; ha a cseh-tót kötelék megsemmisül, megsemmisülnek a tótok is a mindent megfojtó magyarosítás nyomása alatt. Czambel dr. úr tudja, hogy hol van a mi erőnk és hol vannak gyengéink és fölbátorítja elenségünket, hogy bátran hajtsa végre a tót nemzetiség elleni erőszakot. Ezt eddig még egy tót renegát sem cselekedte És milyen célból teszi ezt: hogy hát a kormány adja ki az ő munkáját, így mentegetik őt embereink, sőt mitöbb — a tót garasokkal alapított Könyvkiadó Rt. kiadta az ő tót nyelvű kézikönyvét, amelyben Czambel dr. a 82. lapon ezeket írja: „azok, akik vagy a szószéken, vagy az iskolában, vagy a tót lapok hasábjain használják a tót nyelvet és ettől a pillanattól kezdve nem akarnak a csehsítésnek szolgálatot tenni, tehát a magyar nyelv tanulását megakasztani, hasznos útbaigazítást találnak a tót irodalmi nyelvre vonatkozó kézikönyvben.“

„Tehát nincsen magasztosabb cél mint a magyarosítást előmozdítani, — ezt akarja könyvével Czambel dr. elérni,“ — „Czambel dr. egész könyve,

ahogyan van, szellemével, tendenciájával, eszközeivel az írói demoralizáció szomorú bizonyítéka. A pesti tisztességtelen, erkölcsstelen és pletykás zsurnalisztikai légkör terméke. A tótokra nézve a mai politikai és társadalmi körülmények között veszély, mert a tiszta tudományos kérdést a napi, nagyszájú, sovinszta politika bagnójába sodorja és a tót írók és újságírók üldözéséhez az első kiadott jelszó. A szerző ezen munkáját a parlament épületében legnagyobb ellenségünknek sietett kiosztani. Az abból összeállított adatokat már felhasználták interpellációra.“

Enyhébben, természetesen már az idők távlatából, bírálja meg Czambel *Hudek Fedor* („*Vznik hranic Slovenska*“ — Bratislava 1931. — 76—77. l.): „A cseh-tót egységesítési tevékenységre a magyar közvélemény korán lett figyelmes, miután a magyar politikának koncepcióját keresztelte. Különösen Czambel Samu dr. politikai brosúrája, „A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője,“ — melyet a turóczzszenmártoni magyar nyomda 1902-ben adott ki, keltett jelentős figyelmet a magyarok, tótok és csehek között. Czambel arra törekedett, hogy bebizonyítsa, miszerint a tót nyelv önálló nyelv, hangoztatta, hogy az irodalmi tót és a cseh nyelv között a különbséget ki kell mélyíteni és hogy a cseh-tót nemzeti egységről szó se lehessen, azzal érvelt — azonban sikertelenül — hogy a tótok a délszlávokhoz tartoznak, nem pedig a nyugati szlávokhoz, Czambel írásai a magyar politika intenciójának jellegével bírnak, azonban a felfogások arra nézve, vajjon ez meggyőződését képezte-e vagy pedig ezzel a tót népryelvre vonatkozó filológiai tanulmányait leplezte és eltakarta-e, ez titok. A Czambel könyvéből eredő argumentációval operáltak az összes magyar politikusok és publicisták, akik a cseh-tót kérdéstről írtak, vagy beszéltek, nem vévén figyelembe a sok ellenérvet, amelyet ezen idő óta tudós kutatók összehordtak. A Czambel-féle brosúra által figyelmeztetve a cseh-tót vonatkozások fejlődését részletesen és elég tárgyilagosan áttanulmányozta és fejtegette Steier publicista: „*A tót kérdés. A nemzetiségi mozgalom fejlődésének története,*“ Benne hangoztatja, ha a magyar politika a cseh-tót vonatkozásokat meg akarja bontani, akkor eddigi politikáját mérsékelnie kell. Steier könyvéből a magyar propaganda állandóan merít a cseh-tót egység ellen, éppentúgy, mint Czambel könyvéből,“

Czambelnek a cseh-tót nemzetegység elleni fellépése éveiben Prága és Turóczzszenmárton között a legádázabb harc folyt. Ott *Masaryk* lapja a „*Cas*“, emitt pedig *Hurban-Vajansky* lapja a „*Národnie Noviny*“ vezette a frontot. A közöttük uralkodó hangnemre jellemző a következő idézet, mely a „*Národnie Noviny*“-nak egyik cikkéből emeltetett ki: „A lap (*Cas*) fecsegéseire éveken keresztül nem reagálunk, a rút gonoszság és a folytonos mérgelődés derogál nekünk és a tisztességes ember nem szívesen babrál a kloakában. Most azonban a tisztességes emberek által visszaautasításban részesülő csehországi „*órganum*“ olyan alacsony hazugságokat, rágalmakat írt össze, hogy meg kell emlékeznünk róluk“.

A „*Národnie Noviny*“ cikkírója ezután elsorolja a „*Cas*“-nak a tót nemzeti párt elleni információit és mondja: „Gondoljuk, hogy olvasóink részére elégséges ez a kivonat és a tótok között nincsen olyan alacsony gondolko-

zású ember, sőt ellenségeink és gyalázóink között sem, aki ezeknél a szavaknál nem mondaná: köszönjük e hazugok és gonosztevők ilyen szerepetét, akik mindaz ellen támadást intéznek, aminek köszönhető, hogy még tartjuk magunkat! Így rúgnak „humanistáink“ belénk, akik a földön fekszünk, fojtogatva, leszegényítve, üldözve! Reméljük, hogy a cseh nemzetnek jelentékeny, nagy és becsületes része elfordul ezektől a testvérgyilkos gonosz és a tót nemzet ellen intézett támadásoktól. Régióta élünk, átéltünk már nem egy támadást, de ilyen diabólikusan orvul, ilyen aljas hazug módon eddig egyetlen ellenség és gonosztevő sem támadt reánk. Ezt a gonosztságot, amely bornírt hülyeséggel egyesült, csakis egy Istentől és a becsülettől elrugaszkodott legény követhette el. Szomorú lenne, ha Csehországban nem találna ez az orv gonosztevő rendreutásításra. Ennyivel tartoznak a tisztességes csehek a tót nemzetnek.“ — „*Hlas*“ 1901. — 44—45. 1.

Czambel a magyar nemzet segítségét kéri a cseh expanzió ellen.

²² „Engemet eredetileg a tudományos szempont vezérelt a tót népnyelv átkutatásánál, most azonban tudom, hogy a dolog közművelődési és politikai szempontból egyaránt nagyon fontos. A közművelődési szempontot figyelmébe ajánlom a tót nép összes barátainak pártpolitikai és nemzeti-ségi különbség nélkül. A kérdés politikai méltatását és kiaknázását különösen a hivatalos politikusokra és a publicistikára bízom.

Nem tudom, hogy szerény soraim milyen fogadásra találnak. A tót nép az utolsó időben sok galibát csinált, még Amerikában is. Nyelve pedig közéletünkben, — mi tűrés tagadás — semmiféle alakjában sem népszerű. S én mégis síkra szállok a magyar közvélemény előtt a magyarországi tótok nyelve érdekében, ezt kiáltva: „Fogadjuk védelmébe a tótok nyelvét a cseh nyelv hódító akciójával szemben, mert különben szemeink láttára végleg átevez a 2 milliónyi honpolgárság egy olyan kultúra medrébe, amelynek szelleme nem egyez a magyar honpolgárság szellemi világával. Lépjünk közbe, amíg nem késő és biztosítsuk a tót népnyelv önállóságát.“

„A csehek természetesen a saját hasznukat hajszojják, A tótok kétfelé szakadtak. Egyik részük, a fiatal tótok, a régiebb cseh álláspontot követi, a másik részük legjobb esetben az úgynevezett cseh-tót irodalmi kölcsönösség alapján áll s a cseh nyelvhez való közeledés elvét vallja.“ „A tót nép érdekét e harcban helyes módon ezidőszerint tehát senki, de senkisé képviseli.“

„Ilyen viszonyok közt szerény véleményem szerint a gyámoltalan tót nép érdekének képviselőjéül legalkalmasabb volna a magyar kormány.“

„Amint védelmébe fogadta a közigazdaság terén a rutén népet, fogadja védelmébe a kultúra terén a tót népet.“

„Kutattassa át a magas kormány a tót nép nyelvét s dolgoztassa azt fel úgy, hogy a szláv tudósok és etnográfusok végre valahára belássák, *hogya a tót nyelv nem a cseh nyelv szójárása és a tót nép nem a cseh nemzet alkotórésze.*“

„A statisztikai adatok arról tanúskodnak, hogy a tótok számra nézve tagadhatatlan magyarosodásuk és kivándorlásuk mellett is, — nemcsak hogy nem fogynak, hanem évtizedről évtizedre szaporodnak.

Ezeknek a tótoknak, akiknek a számát az utóbbi népszámlálás 2 millióra teszi, hírlapokat és könyveket írnak a kormánytól és a felvidéki magyar párttól független emberek. Eddig sem okos szó, sem fogság nem lógott rajtuk, hogy ezt ne tegyék.“

„Ha figyelembe vesszük, hogy ez emberek működése pillanatnyi szélsőre nem vezethető vissza, hogy az — amint arról irodalmi történetek és bibliográfiák tanúskodnak, — természetes folyamánya egy évszázadok óta gyökeret vert kulturális iránynak, úgy lehetetlen, hogy fel ne tegyék magunknak ezt a kérdést:

Nem áll-e érdekében a magyar kormány s a magyar államnak, hogy e kulturális irányra végre valahára, évszázadok lezajlása után, hatatosan maga is befolyjon?

A nemzetiségi kérdés nagyon könnyen idegessé tesz bennünket, De e címen nem vonhatjuk ki magunkat a hideg mérlegelés kötelezettsége alól. Szem előtt tartva ezt, én tehát újra kegyes figyelmébe ajánlom a magas kormánynak, hogy a tót népnyelv önállósítására tegye meg maga a kellő intézkedéseket. S ezzel a felvidéken a nemzetiségi kérdés egy sarkalatos pontja jön végre megoldásra.

Ha valaki politikai szempontból, mégis rosszat látna a gyámoltalan tót nép nyelve felsegítésében, ne mulassza el e rosszat egybevetni azzal a rosszal, mely abból származhatik, ha a tótok végleg elcsehesednek s a cseh kultúra befolyása alatt belső világukban önkénytelenül ellenkezésbe jutnak a magyar hazafiság szellemi világával.

Az illető vesse egybe a két rosszat s mint gyakorlati politikus válassza a két rossz közül a kisebbiket.“ — F. H. — 1902, — 38, sz.

Masaryk lapja, a „Cas“, Czambelről.

²³ A csehek beavatkozása a tót kérdésbe éppen Czambel fellépésével kapcsolatban vált intenzívebbé. A *Masaryk* által irányított „*Gas*“ című prágai napilap felfogását veszedelmesnek, őt magát pedig a legfőbb mértékben veszedelmes ellenségnek hirdette, akinek tanulmányáról többek között a következőket írta: „Ő a legnagyobb filológusok egyike, aki eddig is több értékes tanulmányt írt a cseh-tót nemzetegység múltjáról, jelenéről és jövőjéről a magyar közönség részére és felhívja azt, hogy alaposan megfigyelje a magyarországi tótság kulturális irányát és gátolja meg a tótoknak a cseh nemzetbe való beolvadását.“

„A mai napon azt akarjuk kimutatni, hogy Czambel úr tendenciózusan ír s hogy céljai összeférhetetlenek az oly férfiú céljaival, aki szívén viseli nemzetisége érdekeit.

Ismételjük meg egynéhány szóval a füzet lényegét: Magyarországot nagy veszély fenyegeti az által, hogy a tót területen terjed a cseh kultúra és a cseh nyelv. Miután ez az epidémia már a széles tömegeket is meg-

lepte és ezek önvédelme nem elégséges, hogy kellőképp közbelépjen, amíg a tót nemzetiség egy oly dolgot juttat kifejezésre, amely felér hazafüggelével.”

„Lehetséges-e, hogy a tót ember, aki a szívében viseli nemzetisége jövőjét, oly hasznos politikát kövessen s hogy oly könnyelműen experimentáljon a tüzzel, amikor köröskörül robbanóanyag van felhalmozódva? Borzasztó dolog az? Nem, azt a füzetet nem tót ember írta, hanem a kormány hivatalnokai, fizetett individuum. Nem azon emberek közé tartozunk, akik mindig készek a rájuk kényelmetlen embereket kidobni, illetve kizárni a nemzettestből s mi nem is zárjuk ki Czambel urat; ő maga zárta ki magát. Az a mód, amellyel ráijeszt a kormányra, azok az eszközök, amelyeket a kormánynak ajánl s főleg a megokolásuk eléggé bizonyítják, hogy csak a tényről beszélünk.”

„A magyar kormány bizonyára nagy örömmel fogadja az új harcot, amint azt p. o. a „Budapesti Hírlap” is megcselékedte, amely egekig dicsérte Czambelnek, — a miniszteri titkárnak, politikai fejtegetéseit, meg a hazafüggelét. Sok szerencsét Czambel úr az új karrierhez!”

Érthető volt, hogy veszélyeztetve látván terveiket, a legsandább módszerhez folyamodtak és Czambelnek, aki nemzetét a csehek ellen meg akarta védeni és apátiájából fel akarta rázni, nemzetárulónak hirdették, aki a tótságot nyelvtől akarta megfosztani!

A cseh-tót nemzetegységesítés a cseh erőgyarapítás problémája.

²⁴ Czambel több ízben reámutatott arra, hogy a csehekre nézve a csehtót irodalmi nyelvkérdés az erőgyarapítás problémáját foglalja magában, így a cseh önzésre vonatkozólag kifejti, hogy „a tótok művelődésével nem törődik a cseh álláspont harcosa, ő nem törődik azzal, vajjon a tótok megértik-e a cseh nyelvet, de kívánja a cseh-tót irodalmi egységet mégis, mert a cseh nemzetnek tartalékra van szüksége.”

Pokorny Rudolf cseh költő és szerkesztő mondta: „A tót testvéreinkkel való irodalmi egység kérdése többé nem létkérdésünk, hanem hála az Istennek, már csak erőnk kérdése.” Akár létkérdés, akár pedig erőkérdés a cseh nemzetre nézve a tótokkal való nyelvi összetartozás, az az egy bizonyos, hogy e kérdésben a csehek kiválóan politikai kérdést látnak. Czambel hangoztatta továbbá, hogy a cseh-tót nemzetegység kérdésében eddig csakis a csehek jártak el öntudatosan, csakis ők voltak minden eddigi cselekedetükben következetesek, csakis ők törtek állhatatosan a kitűzött cél felé. A tót írók inkább ösztönszerűleg, mintsem meggyőződésből védelmezték a tót nyelvet s különállóságát a cseh nyelvvel szemben.

„Itt már csak egy segítség van: a tót népnyelv alapos átkutatása, nyelvtani és szótári feldolgozása, a tót írók által való elfogadtatása s a cseh könyvnyagynak mielőbbi tót könyvnyaggyal való ellensúlyozása, illetve helyettesítése. Egyúttal szükséges, hogy a cseh nyelv a magyarországi ev. tót egyházközösségekből kiküszöböltessék és helyébe egyelőre az irodalmi tót nyelvet, s mielőbb lehet, a tót népnyelvet bevezessék.”

„Az írott tót nyelvnek a tót népnyelv alapján való átalakítása csak fél rendszabály a cseh nyelvnek az ev. tót egyházközsegből való kiküszöbölése nélkül éppúgy, mint fél rendszabály a cseh könyveknek üldözése a jó tót könyvnyagnak egyidejű előteremtése nélkül. A nép t. í. keresi az olvasmányt s ott veszi, ahol kapja.“ — F. H., — 1902. — 35—44. sz.

A cseh és tót nyelv a lótv evangélikus egyházban.

²⁵ A cseh nyelvnek a tót evangélikus egyházból való kiszorításának szükségét következőképpen („*Slováci a ich rec*“, 255—8. l.) indokolta meg:

„A tót nemzetiségi emberek, akik e tárgyban véleményt mondtak, a cseh nyelv javára döntöttek. Az önálló tót nyelv barátait ez azonban nem riaszthatja vissza.“

„Meglepőbb az, hogy a felvidéki ev. egyház magyar tagjai is bizonyos pietással tekintenek a cseh oltári nyelvre, szentnek tekintik azt s hiszik, hogy a tót nép kész volna lázadást ütni, ha valaki e szent nyelvet bántalmazni merné.“

„Hiszen senki sem bántalmazza Giskra és népe nyelvét... Szerény véleményem szerint azonban az egyházi nyelv csak eszköze a szent igék hirdetésének s ez eszköz változik, ez eszköznek változnia kell a körülmények szerint. A protestáns egyház elvei szerint is csak eszköz az egyházi nyelv.“ „Tehát a cseh nyelv se szent, hanem csak a szent igék hirdetésének eszköze. A tót nép pedig elég okos, hogy ezt megértse.“

„Aç ev. tótv egyházi nyelve s a modern cseh nyelv mindössze abban különbözik egymástól, hogy a tótvknál használt könyvek még az úgynevezett „svabach“ írással s a hozzáfűződött elavult helyesírással vannak megírva, míglen Cseh- és Morvaországban már az egész vonalon, — tehát az egyházi könyvekben is, — a latin rendszerű írás s a hozzáfűződő modern helyesírás győzedelmeskedik. De grammatikailag vagy szótárilag, illetve lényegileg nincsen különbség az ev. tótv egyházi nyelve és a csehországi modern cseh nyelv között.“

Az ev. tótv egyházaiban használt összes szertartási könyvek ezen a cseh nyelven vannak megírva. A biblia mellett legnagyobb jelentősége van az énekeskönyvnek. A legrégebb a „*Tranoscius*“, a legújabb a „*Zpewnik*“, Hogy e legújabb ev. tót énekeskönyv se tért el a cseh tradícióktól, arról a „*Zpewnik*“ szerkesztő-kiadóí maguk tanúskodnak a műhöz írt előszóban ezt írván:

„(a mű megszerkesztésénél) a bibliát s főleg az evangélikus tanítást tartottuk szemünk előtt úgy a tartalom, mint a nyelv tekintetében. Aki tuitól és csehül, aki ismeri a két nyelv fejlődését, az tisztán látja a helyzetet. Az egy percig sem lehet kétségben aziránt, hogy az ev. tótv egyházi nyelve missziót végez a cseh-tót nemzetegység javára. Az ev. tót nép az ev. egyházi nyelv révén elsajátítja a cseh szavakat és kifejezéseket. Az egyházi nyelv tehát hathatósan előmozdítja a tót nép elcsehesedését.“

„Talán nem lesz érdektelen, ha a *Zpewnik* előszavából ideiktatom a következőt is:

„A néppel és a vallással őszintén gondolkodó összes papoknak és tanítóknak még egy fontos tanácsot kötünk a szívére, t. i. azt, hogy a „Zpewnik“ végén levő „szómagyarázó“-ban levő szókat az ifjúsággal az iskolában könyv nélkül megtanultassák s így e „Zpewnik“ eredményes használhatóságát előkészítsék.

Ugyanezt kell tenni a *Luther-féle* káté és az egész szent biblia tanításánál. Az okos és lelkiismeretes tanító szedje ki a (tót) közéletben elő nem forduló szavakat, lássa el őket magyarázatokkal s tanultassa be azokat a tanulókkal.¹⁵

„E gondoskodás mindenestre helyén van. De önkénytelenül is az a kérdés merül fel, hát mire valók az ev. tót egyházközségek? Arra-e, hogy a cseh nyelvet tanítsák, vagy arra, hogy a vallás ígéit hirdessék?“

„A lelkészek legnagyobb részt az úgynevezett irodalmi tót nyelv szóanyagának és szókötésének a felhasználásával (elcsehedett tót nyelven) papolnak. A világiak, amennyiben egyházi dolgokról írnak, most már kizárólag irod. tét nyelvet használnak.“

„Az az erősödés tehát, amelyben az irodalmi tót nyelv a cseh nyelvnek az ev. tót egyházakból való kiküszöbölése folytán részesülne, gyakorlatilag vajmi csekély jelentőségű volna. Nyerne egy tót bibliát, tót énekeskönyvet, tót imakönyvet és katekizmusokat. Ezek sehol a világon irodalmat nem jelentenek, ezek a könyvek a tótoknál éppen csak arra valók volnának, hogy a tót népet meggyőzzék, hogy ő nem része a cseh nemzetnek s hogy semmi köze a cseh nyelvhez.“

„S a fenti nyelvcsereből kifolyólag a magyar nyelv érvényesülési törekvése elé se gördülne több akadály, mint amennyit az ev. tót egyházközségek tót nemzetiségi tagjai eddig szoktak gördíteni,

A cseh nyelvnek az ev. tót egyházakból való kiküszöbölése mindössze csak ezt eredményezné:

1, A tót nép kezdene különbséget tenni a tót könyv és a cseh könyv között, még pedig az önálló tót nyelv javára.

2, Megtörnék a cseh nyelvnek varázshatása, amely a tótok nyelvének csehesezésében nyer kifejezést,

3, Feleslegessé válnék az ev. tótok egyházközségeiben az a gondoskodás, hogy a híveket előbb a cseh nyelvre, mint hitoktató eszközre s csak azután a hit tantételeire oktassák.

A fenti gyakorlati eredményekhez sorakoznék az a nagyjelentőségű elvi nyereség, hogy lebontatnék végre ama hidak utolsója is, amelyeken évszázadok óta a cseh-tót közös kulturális élet közlekedett. Ez pedig fontos dolog. Ez utolsó híd lebontása végre kiábrándítaná a cseheket abból a reményből, amelyet mindeddig hozzáfűznek.“

„Az írott tót nyelvnek népies tót alapon való átalakításához okvetlenül meg kell nyerni a független tót írók zömét. Ez azt jelenti, hogy a mozgalmat olyan mederben kell tartani, amely alkalmas arra, hogy azt véglegesen céljához elvezesse.

A tót népnyelv átkutatását és gyakorlati célokra való felhasználását, — azt állítjuk, — a tót nép közművelődése kívánja. A kérdés egész tar-

tama alatt, tehát felvetésétől a befejezéséig, mint közművelődési kérdés volna tárgyalandó. Ez által semmit sem vesztené a nyelvtudós a tudomány, s a politikus a politika szempontjából.“

A magyar nyelv elterjedése a tótság között.

²⁶ A problémának a magyar nyelvnek a tót nép közötti elterjedésére vonatkozó részleteiről Czambel következőket mondja:

„Közművelődési céljainkkal megnyerhetjük a független tót írók zömét is, mindazok, akik a tót nép igaz barátai s akiket nem a cseh-tót nemzetegység nagyzási hóbortja ösztökél.“

„Már maga az a tény is sokat lendítene a magyar nyelv felvidéki érdekén, ha megszűnnék a tótoknál a cseh és az elcsehesedett irodalmi tót nyelv elsajátítására fordított munka. A tótok agya felszabadulna egy nehéztől s miután a tótok szeretnek tanulni, tudásvágyuk egy más irányban keresne kielégítést. Alig lehet kételkedni, hogy a fennálló közművelődési és politikai viszonyok között a tót ember ambíciója csakhamar a magyar nyelv megtanulásában keresne kielégítést.“

„De másképp is fontos a tót népnyelv. Sok tekintetben megkönnyíti a magyar nyelv tanulását.

A tót népnyelv belső szerkezetén s a szókincsén is észrevehető, hogy évszázadok hosszú sora óta szoros szomszédságban volt a magyar nyelvvel. A cseh befolyás nem volt képes a magyar szomszédság e hatását paralizálni.“ „így p. o. a tót népnyelvnek a szókötése sok tekintetben megegyez a magyar nyelv szókötésével.

De különösen az segiténé elő a magyar nyelv érdekét hazánk tót felvidékén, hogy egy hathatós új eszközt nyernénk, egy olyan tót nyelvet, amelynek alapján könnyű és biztos szerrel lehetne megkedveltetni a magyar nyelv megtanulására szolgáló segédkönyveket, mert érthetően magyaráznák a magyar nyelvet.“

„A magyar nyelv terjesztési eszközei valóban hatalmas eszközzel szaporodnának. Jelenleg alig van gondoskodva e részben a magyar nyelv érdekéről. Hogy mennyire szükséges a felsőmagyarországi megyékben p, o, a jóraváló magyar-tót szótár, azt legjobban bizonyítja a magyar nyelv népiskolai tanításának az eredménytelensége. A tót ifjúság, ha egyszer kilép az iskolából, s körülményei folytán magyar vidékre nem kerül s közszolgálatban alkalmazást nem nyer, nem képezheti ki magát tovább a magyar nyelvben s az iskolában szerzett magyar nyelvi ismereteit nem gyümölcsozteszheti. Hiába alapítunk részére magyar könyvtárakat, magyar könyvet vagy hírlapot kezébe nem vehet, mert az iskolában annyit meg nem tanul, hogy azokat kellőképpen megértse s szótára nincs, amely őt a magyar nyelv további tanulásánál támogatná. — Instruktorra, társalgóra, élő tanítóra neki nem telik. Szótár híjján, akarva, nem akarva, kénytelen lemondani arról, hogy magyar könyvet vagy hírlapot olvasson s magát a magyar nyelvben tovább képezze.

Lassan aztán elpárolg a fejéből az a kis magyar nyelvi tudomány is,

amelyet fáradtságosan szerzett az iskolában s 20 éves korában már talán ott tart, hogy mohón falja a cseh könyvekből a cseh nyelv szavait és kifejezéseit, hogy ismerősei körében ez úton biztosítsa magának a műveltség látszatát.“

Czambel a felsőmagyarországi sajtóviszonyokról és a magyarosításról.

²⁷ Amikor Czambel 1901-ben beutazta Felsőmagyarországot és a tót népnyelvet tanulmányozta, félévig tartó tanulmányútjának végén gúnyos túlzással cikket írt a felsőmagyarországi magyar sajtóviszonyokról és a magyar közönségnek szerinte alacsony és kis terjedelmű szellemi igényeiről. Azt ajánlotta, hogy Túrócszentmártonban adassék ki egy magyar napilap, melynek általános és egybefoglaló felsőmagyarországi jellege lenne és a tót kérdésnek különös figyelmet szentelne, Czambel, mint minden reformer, a túlzó színeket szerette. Ez lelki struktúrájából következett. A felsőmagyarországi átlagos magyar család intenzív szellemi életet élt és ebben a tekintetben messze felülmúlta az alföldi vagy dunántúli családót. Czambel egy magábamélyedt és „weltfremd“ tudós volt, kis emberismerettel. A vendéglőben, korcsmában, kávéházban heverő újságokból nem lehetett akkor még az ottani magyar családok szellemi nivójára következtetni, mert hiszen erre nézve megbízható adatokat csakis a sajtótermékek postastatisztikai adatai adnak megbízható információt. Abban az időben minden család járattott lapot, Czambelnek eszméje az ilyen központi fekvésű felsőmagyarországi magyar napilap kiadására vonatkozólag, — nem volt időserű. Felsőmagyarországnak sokkal nagyobb szüksége volt egy friss, eleven, tartalmas tót napilapra, mely Felsőmagyarország központjában jelent volna meg. Szüksége volt egy jól vezetett és nagyobbserű tót könyvkiadóvállalatra, egy jó magyar és tót sajtótudósító irodára, tót Urániára, egyetemi tót tanszékre, a Matica feltámasztására stb. Czambel reformterveinek alapbázisa a nyelvészet volt. *Sajnos, amikor egy évtizeddel később erre nézve a magyar kormányoknak javaslatokat tettem, nem találtam megfelelő visszhangra!*

Czambel 1903 végén egy igen bölcs karácsonyi cikkben sürgette a magyar-tót irodalmi kölcsönösséget, melynek alapján a tót nemzetiségi kérdések megoldódnék,

„Ma vagy holnap kiderülhet, — írta — hogy a nyelvi megmagyarosodás nem válik be abban az értelemben, amint azt a 30 év előtti politikai tényezők várták s lehet, hogy gyökeret ver az a meggyőződés, hogy Magyarország állami s magyar nemzeti érdekei már az által is eléggé biztosítva vannak, ha a tömören lakó nemzetiségek szellemileg, kultúráilag a magyarsághoz simulnak, ha a tót nemzetiség intelligens elemei kifogástalanul elsajátítva az állam hivatalos nyelvét, azt nemzetiségi nyelvük mellé második kedves nyelvükké fogadják s ennek révén a magyarsággal s a magyar haza nemzetiségeivel állandó szellemi s kulturális kapcsolatba lépnek.

Ez alapon — szerény véleményem szerint — meg lehetne oldani a tót nemzetiségi kérdést.“

„Tót és magyar részről egyformán el van már ismerve, hogy a tótok zömével még most is csak tót nyelven lehet érintkezni. A tótok eddig nem cseheselek el, de eddig el sem magyarosodtak. Nem lehetne-e a tót nemzetiségekkel a tót köznép érdeke alapján kiegyezni? A tót nemzetiségek felhagynának az úgynevezett cseh-tót irodalmi és nyelvi közösséggel, s a tótok művelődését egy politikailag megfelelőbb irányba terelnék — a tót nép művelődése és így anyagi boldogulása érdekében. A tót intelligencia számot vetve a tót nép etnográfiai erejével és tényleges politikai viszonyokkal, a tót irodalmi munkásságot olyan irányba terelné és olyan keretekbe szorítaná, hogy az mindenekelőtt a magyarországi tót nép szellemi szükségleteit kielégítse. Ellátná a tót népirodalom szükségzeit s maga ott, ahol a tót népirodalom szerény méretei folytán elégtelen, elsősorban a magyar irodalom termékeihez nyúlna, hogy irodalmi szükségzeit kielégítse. Ez annyit jelent, hogy a cseh-tót irodalmi kölcsönösség helyébe elfogadná a magyar-tót irodalmi kölcsönösséget. A felvidéki magyar párt viszont, amely a tót nép részére különben maga is kiad tót könyveket, hírlapokat, naptárakat s ezzel tényleg elismeri a tót népirodalom szükségét, a maga részéről fokozottabb mértékben támogatná a tót népirodalmat. Az említett magyar-tót irodalmi kölcsönösségnek az volna tehát a lényege, hogy a tót nemzetiségek, ott, ahol a tót irodalom szegény és hézagos, ezentúl irodalmi szükségleteiket nem cseh, hanem elsősorban magyar könyvekkel, folyóiratokkal és hírlapokkal fedeznék. S ha a tót nép művelődési és anyagi érdeke valóban egyesítené a két ellenséges tábor, a tót Felvidék intelligens elemei semmit sem vesztenének az eddigi nyelvgyakorlat tekintetében. A magyar párt tagjai u. i. a tót néppel tótul beszélnek s a tót nemzetiségek mindenütt rászorulnak a magyar nyelvre. A novum tehát csak az volna, hogy a jövőben a két párt egyformán megbecsülné szeretete legfőbb és legjobban féltett tárgyát; a tótok tót anyanyelvük mellé testvérnyelvül fogadnák a magyar nyelvet s a magyar pártiak a saját nyelvük mellett megbecsülnék népük nyelvét is.“

„Veszítene-e a tót nemzetiség a dolgok ilyen kialakulásával? Azt hiszem, nem. Csak a cseh nemzet vesztene csatát Magyarország északi részében s a cseh könyvpiac vesztene egy területet, amely egyelőre sem volt Kánaánja. Ellenben a tót népnek lenne egy magához való saját irodalma, amelynek szellemét a Felvidék testvéresült intelligenciája közösen vezérelné. Az országnak volna egy nemzetiségi vidéke, ahol a nemzetiségi viszály nem dúl, mert a faktorok közeledése folytán ez megszűnnék.“

„A dolog magától értetik, nem olyan könnyen menne, amint azt itt leírtam. Ha az eszme életrevaló, teremtsük meg az előfeltételeket.“

Czambel: „*A tót nemzetiségi kérdés megoldásáról.*“ — F. H. 1903. 52. sz., A cikkben foglalt javaslat bár helyes, de hiányos politikai taktikával volt főtárlva. Czambel nem volt gyakorlati ember.

„A tótok és nyelvük“ című munkáról.

²⁸ A nyilatkozatot a „*Slovenské Pohl'ady*“ Czambel nevében adta ki (1903. 4. f.):

„ ... rövid idő múlva Czambel Samu dr. egy munkát ír és kiad, amelyben összefogja mindazt, ami a tótok eredetére, nyelvére és a cseh-tót nyelvi és irodalmi viszonylatra vonatkozik, és amely megvilágítja a tót irodalmi nyelv mostani állapotát. E munkával kapcsolatban részletesen válaszol az önálló tót irodalmi nyelv ellen intézett összes támadásra, valamint azokra is, amelyek „*A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője*“ című magyar brosúrájával kapcsolatban történtek. Munkájában reflektálni fog mindazon tárgyi kifogásokra, amelyek április végéig tudomására hozatnak, A szerző eredetileg polemikusán akart írni, azonban hosszabb mérlegelés után elhatározta, hogy a tót és cseh közvéleménynek adatokkal megvilágított objektív képet ad arról, hogy a tót irodalmi nyelvnek kérdése régtől kezdve a mai napig miként bontakozott ki és milyen rendezést követel ez a történelmi fejlődés, A szerző kéri a lapokat, hogy hagyjanak föl magyar brosúrájával kapcsolatban a közvélemény izgatásával, amíg munkája „*A tótok és nyelvük*“ meg nem jelenik.“

²⁹ A könyv címe: „*Slováci a ich rec*“ — (V. Budapesti 1903. — 269[^] l.) — A munka következő fejezeteket tartalmazza: I. Mikor foglalták el a tótok mostani lakóhelyeiket. II. Hol voltak a tótok lakóhelyei: A tótok a Dunántúl, A tótok Morvaországban. A .tótok Magyarországon. III. Mit tudunk a tótok nyelvéről. IV. Milyen körülmények között fejlődött a tótok nyelve. V. Az irodalmi tót nyelv kezdetei. VI. Az irodalmi tót nyelv önállósításának történetéből: A *Bernolák-féle* kísérlet. A *Stúr-féle* kísérlet. Az irodalmi tót nyelv önállósításának ellenzői, A *Hodza-Hattalct-féle* nyelv-reformok. Újabb kísérlet a cseh nyelvvel, Javaslat a kétnyelvűségről és a cseh-tót irodalmi kölcsönösség. VII. A mostani irodalmi tót nyelv jellege. VIII, A tót népnyelv átkutatásának szükséges volta. IX. Befejezésül; Politikai momentumok a cseh-tót nyelvkérdésben. Egyházi momentumok a cseh-tót nyelvkérdésben. A tót irodalmi nyelv teljes önállósításának kulturális következményei.

Nagy és komoly tanulmányának befejező fejezetében reflektált az ellene intézett támadásokra: „Magyar brosúrámat, — „A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője“ megírtam és kiadtam a magyar közönség részére, hogy figyelmeztessenem a tót művelődési viszonyok tarthatatlanságára. Nem titkolom, hogy ez a brosúra tendenciózus volt, de ez a tendencia becsületes. Az utolsó időben a tótok két táborra szakadnak. Az egyik oldalon gondolják, hogy szükséges, miszerint a tótokat cseh könyvekkel művelik, vagyis követelik, hogy mi olvadjunk a cseh irodalomba. Mások viszont akarják, hogy a tótok részére írjunk tótul. Azok, akik be akarják vezetni a cseh nyelvet, a cseh könyveket Felsőmagyarország tót vidékeire, azzal érvelnek, hogy a tótok száz és száz év óta a cseh kultúra alá tartoztak és hogy akkor jól ment soruk. Ezek az urak elfelejtik, hogy

a cseh nyelv és a cseh könyvek nálunk kezdettől fogva a legújabb időkig csak passzív feladattal bírtak. A tótok, minthogy nem voltak saját könyveik, olvasták a legközelebbieket, — a cseh könyveket, Hogyha a véletlen úgy akarta volna, olvasták volna a lengyeleket is.“

„Magyar brosúrámban arra kértem a magyar közvéleményt, hogy vegye pártfogása alá a tótokat a saját nyelvükért és nyelvük önállóságáért folytatott harcban, rámutatván arra, hogy a tót irodalmi nyelv önállósítása semmiben sincsen ellentétben a kormány politikájával, felhívtam a kormányt, hogy ő maga tegye lehetővé és támogassa a tót népnyelv átkutatót, amely a tót irodalmi nyelv önállósításán alapulna. Azzal, hogy a magyar kormányhoz fordultam, a tót közvélemény egy része fölhaborodott és felgerjedt. Ennél a résznél egyszerre elvesztettem az összes elismerést, amelyet úgy, ahogy, keservesen, nehezen kivívtam magamnak nyelvtudományi munkáimban. Egyesek szerint elárultam a tótokat, nem vettem tekintetbe a tót nyelv érdekeit, hanem csak a karriert (!), mások szerint pedig a jó útról letértem és egy „tévedés“ vagy „meggondolatlanság“ áldozata lettem stb. Nincs okom egyetlen egy betűt is visszavonni, abból, amit magyar brosúrámban megírtam, Ezt azonban csak helyesen kell értelmezni és nem szabad beléje olyan célzatokat magyarázni, amelyek nincsenek benne. Kezdetben a tót irodalmi nyelv kérdését én is kizárólag nyelvtudományi szempontból vizsgáltam. Később azonban rájöttem, hogy ebben a kérdésben különféle érdekről van szó. Észleltem például azt, hogy a csehek kizárólag politikai szempontból érdeklődnek a tótok irodalmi nyelve iránt. Ezt én tőlük rossz néven nem veszem, de önekik sincs joguk tőlem rossz néven venni, ha én is ezt a kérdést politikai szempontból világítom meg és ha a magyar politikai köröket a tót irodalmi nyelv önállósítása érdekében angazsálni akarom, A tótok irodalmi nyelvének kérdése a csehek és a magyarok részére csupán politikai kérdés, a tótok részére azonban elsősorban kulturális kérdés. Ennek adtam kifejezést magyar brosúrámban alapgondolatában és így értelmezték ezt a dolgot mindazok a tót tényezők, amennyiben iránta érdeklődtek. En tehát tulajdonképpen semmi újat nem íriam, csupán azt, hogy a tót intelligenciának egyik része és pedig az, amely 'egtöbbet vitatkozik, beismerte, hogy semmit sem tud mindarról, ami a tótoknál végbemegy és nem ismeri az alapelveket, amelyekben a művelődés a tótoknál kifejlődik.“

Czambel még megemlíti, hogy a tót nyelvnek az evangélikus egyházba való bevezetését javasolta, majd következőképpen folytatja: „Ezek az én bűneim, amelyeket a magyar brosúrámban elkövettem. Nincs okom, hogy eszményeimet eltitkoljam, meggyőződésemet és lépéseimet a tót közvélemény előtt. Minthogy tulajdonképeni irodalmi tevékenységem kezdetén állok, akarom, hogy a tót közvélemény tudja, hogy amit csinállok, azt alapos mérlegelés után, az összes adatok és jelenségek értékelése után és ami a fődolog, a tót nyelvi és irodalmi fejlődéssel való teljes egyetértésben, csinálom.“

A „Cas“-ban ismét *Srobár* írt a könyvről (1903. — 245. l.). — Töb-
bek között írja: „Ma már annyira függünk a cseh-tót kulturális köteléktől,

hogy ha el akarnók szakítani, úgy tudatosan tennők tönkre saját fejlődésünket, saját további kulturális kibontakozásunkat. Meg vagyunk győződve, hogy ettől a kultúrától való függőségünk minél tovább tart, annál mélyebb és annál erősebb is lesz kulturális intézményeinknek a magyar kormány részéről való kíméletlen elnyomatása következtében, úgy a múltban, mint a jelenben. Ha a magyar kormányok nem engedik meg, hogy mi magasabb kulturális tót intézeteket alapítsunk, nem marad számunkra egyéb hátra, mint odacsatíakozni, ahol tárt karokkal várnak, ha csak nem akarunk szellemileg és lelkileg elcsenevészedni.“ — „És így a cseh kultúra nekünk drága és eddig kulturális szomjunk kielégítésére az egyedül egészséges forrás.“ — „Ismételve mindezt, a következő eredményre jutunk: a szerző nem bizonyította be délszláv teóriáját. Nem bizonyította be, hogy a tót a csehet meg nem érti („az ellenkezőjét gyorsan be lehet bizonyítani!“) és hogy a cseh nyelvnek Szlovenszkon semmilyen nyoma sincsen. Egyetértünk azzal a követeléssel, hogy a tót nyelvet az idegen szavaktól és frázisoktól meg kell tisztítani a nyelv mostani fejlődésének szellemében. Czambel dr. úr könyvét egy fagyos szkepticizmus lengi át és nemzeti jövőnkre vonatkozólag reménytelenség: látja, hogy bennünket megfojt a magyar kultúra és ezt inkább kívánja, mint a cseh kultúrát.“

Stefanek Antal Czambel fellépésének reakcióját abban látja, hogy ez a csehbarát tót elemet intenzívebb munkára ösztöklélte: „Meg kell említeni, hogy az új század első évtizedében jelentékenyen nyugtalanították a közvéleményt Czambel könyvei, aki a tótok délszláv eredetére vonatkozó teóriáját gondolta ki és ezzel halálos csapást akart mérni a cseh-tót eszmékre. Ez a magyar intrika semmilyen eredménnyel nem járt, bennünket azonban intenzívebb munkára ösztöklét. A „*Öesko Slovenská Jednota*“ Prágában, a luhacovicei összejövetelek, a pesti „*Slov. Tyzdenik*“ és a „*Slovensky Dennik*“, végül befejezték a munkát, amelyet zseniális elnökünk külföldön tető alá hozott. Régi ellenfeleink közül utolsónak maradt *ékultéty József*, de ő is mint becstületes tót nemzeti személyiség, átorientálódoit, amikor nemzeti felszabadításunk adventje bekövetkezett.“

A délszlávokhoz való tartozás kérdése és a csehitű tótok támadásaí.

³⁰ Czambel saját felfogását és tudományos ítéletéí behatóan megindokolta a „*Slovenská rec a jej miesto v rodine slovenskijch jazykov*“ c. munkájában (163. síb. L). Itt válaszolt *Pasímek dr.*, prágai egyetemi tanár ellenvéleményére.

Ugyanítt reámutat ismételten arra, hogy 1. a tót nyelv a nyugati szláv nyelvekből különbözik & z r hiánya révéí; a régebbi lo csoporttal az újabbí dlo helyett {salo sadlo helyett), 2. a tót nyelv egyezik a délszláv nyelvekkel, különösen a szerb-horvát és szlovén nyelvevei a *neúem, pijem, dobra diet'a, starô vino* alakban és az *á* epenthezissel, például a szavakban: *sestúr, maták, a topli* szóval, mely régi helyrajzi nevekben maradt fenn, a *grm* szóval, például *Hrmovo*, vagy *grmán, gr man, a gric* szóval, például *Hricov*, a *zaobalif sa* szóval, (i, m. 177. 1.)

³¹ A délszláv elméletről Dr. Th. G. Locher („Die nationale Differenzierung und Integrierung der Slowaken und Tschechen in ihrem geschichtlichen Verlauf bis 1848. — Haarlem, 1931. — 42. lapon.) következőket mondja:

„die Konstatierung, daß es innerhalb der westslavischen Sprachengruppe kein tschechoslovakisches Gebiet gibt, gilt zunächst für das Heute. Es ist damit noch nicht gesagt worden, daß die Verhältnisse immer so waren, Es ließe sich doch denken, daß, trotz der politischen Scheidung, der tschechische Kultureinfluß auf die Slovaken durch die Immigration und andere Ursachen so groß gewesen wäre, daß die Sprache der letzteren im Laufe der Zeiten gewissermaßen tschechisiert worden wäre, während ihr ursprünglicher Charakter anders war. Tatsächlich ist eine derartige Ansicht verfochten worden, und zwar von S. Czambel, einem Slovaken in ungarischen Staatsdienst, Er stelle in den ersten Jahren des 20. Jahrhunderts die These auf, daß die Slovaken der Abstammung nach Südslaven seien, welche von den Magyaren um das Jahr 900 von ihren Stammesgenossen getrennt und in die nördlichen Karpathen zurückgedrängt wurden. Zwar hätten sie später — im fünfzehnten und sechszehnten Jahrhundert — die tschechische Schriftsprache angenommen und es wäre dadurch auch die Umgangssprache der slovakischen Bürger gewissermaßen tschechisiert worden, aber das wäre gleichsam nur eine aufgelegte Schminke gewesen, welche den ursprünglichen Charakter verbarg. Eine gründliche Untersuchung der von der Tschechisierung am wenigsten berührten Volkssprache würde, meinte er, ohne Zweifel herausbringen, daß die tschechoslovakische Sprachähnlichkeit nicht existiere, und daß das Slovakische im Grunde noch jetzt zu der südslavischen Gruppe gehören. Czambel hat diesen Beweis aber nicht gebracht. Er konstatierte in einigen Punkten Übereinstimmung des Slovakischen mit den südslavischen Sprachen, aber es ist höchst unwahrscheinlich, daß er, wenn ihm ein längeres Leben beschieden gewesen wäre, eine genügende Zahl überzeugender Belege für seine These gefunden hätte. Das Ergebnis der späteren Forschungen hat seine Hypothese keineswegs bestätigt und sie gilt heute in wissenschaftlichen Kreisen, — auch bei den Slovaken, als abgetan.

Ez azonban még mindig nem cáfolat és konkrét ellenbizonyíték. — Travnicek F. dr. brünn cseh egyetemi tanár, „Prispevky k dejinám českého jazyka“ — című 1927-ben kiadott munkájában, valamint 1930-ban megjelent másik könyvében: „Jazyk a národ“, nemcsak Czambel és a bolgár Conev délszláv elméletét igyekezik megcáfolni, hanem a Skultéty nézetét is és az idősebb cseh kutatóknak a tót nyelvben előforduló jugoszlávizmusokra vonatkozó elméletét is. (1. I. Chalcupny: „Národní filozofia ceskoslovenské“ — Praha 1932 — 209. lappn). A délszláv eredetre valló Czambel bizonyítékokat Weingart Milos dr. is igyekezett megdönteni, amiről az egyik jegyzetben talál az olvasó iészleiket.

³² Steiler Nándor Bat'ky skultéty, zivot a dielo“ — (Kosice 1925. — 125. l.) könyvében olvassuk Skultétynek erre vonatkozó nézetét: „Régebben nemcsak a magyaroknak volt részünk, a tótok és szlovének részére

ez a közös „tót“ megjelölésük, de a németeknek is. A németek Wincfen név alatt csakis a tótokat és szlovéneket értették. A mi Tótprónánkat elnevezték Windischproben-nek, Slovinskávest (Slovénfalut) Windischdorfnalj. Mindenesetre figyelemreméltó dolog ez a közös elnevezés két olyan nemzetnél, akik nem szomszédosak, de hogy történt ez? —Honnan vették a néiaetek, a magyarok a tótok és szlovének ezen közös elnevezését? Erre ma jsem tudunk felelni. Az összes adatok alapján mi is egyformán nevezettünk abban az időben, amikor a németek és a magyarok érintkezésbe kerültek velünk. A mai elnevezés „szlovák“, újabb keletű, amint mutatja a tótok és szlovének közös adjektívuma: slovenski, Skultéty ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy ezzel a megállapítással még nem azonosította magát Czambel délszláv elméletével, ő csak a kérdés megvilágításához valamivel hozzá akart járulni.

4. *Bielek Antal* vezette a Czambel elleni támadásokat a „Lludové Noviny pre krest'ansky ľud“ c. csehbarát lapban (1903. jan. 28.) +- 1. *Pražák: „Slovenská svojskost“*—112—3, 1.— A „*L'udové Noviny*“ cikke/a lelkiismeretlen demagógiának tipikus példája.

„Czambel úr szenvedéseink történetébe fekete betűkkel lesz beírva, még ha százszor is adna ki tót helyesírásokat, mert eddig/ semmiféle tót könyv és semmiféle hirlap nem közeledett oly rossz indulattal ahhoz, ami nekünk legkedvesebb, drága, édes anyanyelvünkhöz.

Mert miről van itt szó? Hamis frázisokkal, mézes-mázos, nem szép módon, fortélyossággal akarja elvakítani a különben is homályos- és rövidlátású embereket s meg akar fosztani bennünket legdrágább kincstinktől, anyanyelvünktől, még pedig anyanyelvünk felhasználásával.

Ez vakmerő, bűnös orvtámadás, pedig nálunk csik kevesen látják. Helyesebben mondva sokan közülünk nem akarták észpvenni. Hogy miért, azt az Isten tudja. Az az egy bizonyos, hogy ez a támadás olyan orvtámadás, amely fekete betűkkel jegyzi be dr. Czambel úr nevét szenvedéseink történetébe.“

„Dr. Czambel úr jól kifőzte ezt. Ő így tisztítja a mi nyelvünket, Ő ki akar küszöbölni belőle minden cseh, orosz, lengyel szót. De különösen a cseh szavakat, az orosz és a többi szavakat, mintegy készakarva elhagyja. Tudja ő, hogy eminnen semmi veszély nem fenyegeti s azért a tót nemzeti büszkeség címén izgatja a tótokat, különösen a csehek ellen, így akarja köztünk teljessé tenni a szakítást. Tűzbe akarja hozni a tótot a tiszta tót nyelv jeligéje alatt a tót nyelvi önállóságért s ezáltal el akar bennünket szakítani a cseh kultúrától, amelyhez ma ragaszkodnia kell minden tót embernek, aki, ha élni akar, kell, hogy kézzel-lábbal csüngjön e kultúrán.“ 1. F. H. 1903. 9. sz.

Hodva Milán: a „*Slovensky Tyzdennik*“-ben támadta meg Czambel könyvét. (1904. 11. sz.) Később az államfordulít után „*Ceskoslovensky rozkol. Príspevky k dejinám slovinciny.*“ (Turc. Sv. Martin 1920) c. munkájának XXIII. fejezetében (350—67. 1.) foglalkozik behatóan Czambel tevékenységével.

Skultéty és a délszláv elmélet.

³³ Skultéty nem fogadta el Czambel délszláv elméletét, azonban nem lelkesedett a csehtót irodalmi és nyelvi egységért sem. *Prazák A.* írja róla („*Slovenská svojnosť*“ II. k. — Bratislava 1926. — 72—3. l.): *Skultéty* is az orosz nemzetegység érdekében rosszalta a rutén mozgalmat, habár egyidejűleg állási foglalt a csehtót egység ellen és sokban egyetértett Czambel kísérleteivel. A tót nyelvnek elorosztatását tűrte, a csehesség ellen azonban védekezett és visszautasította, emellett a meghonosodott csehizmusokat is, melyek az egész nemzeti etnikumban gyökereztek. Skultétynek elítélő szava volt a lengyel diszidensek és partikuláristák ellen is, a csehtót diszidensekkel szemben ilyen elítélő energiája nem volt és eddig sincsen. Ez azonban lelki mechanizmus és nem logizmus. Ő az alapvető kérdések elintézésénél úgy cselekszik, hogy a forrásokból és az irodalomból kiválogatja általában azt, ami tézise támogatására alkalmas, de elhagyja mindazt, ami ezzel ellentétes irányú vagy részére alkalmatlan. Skultétynek Hodza Milánal való polémiája ebben a tekintetben tipikus.“

Ugyancsak *Prazák A.* egy másik könyvében (*fieu a Slováci*“ — Praha 1929. — 120, l.) megállapítja: *Skultéty József* egész életében a helyes tót nyelvvel törődött, de ezzel összefüggésben megjegyezte, hogy ezzel nem igyekszik a csehektől elszakadni, hanem ellenkezőleg, mert a tót nyelv részére a magyarokkal való küzdelmükben leginkább a cseheknél találnak védelmet. Amikor Czambel a csehtót nemzeti egység ellen intézett támadást és a tótokat a jugoszlávok közé sorolta, Skultéty őket viszont a cseh szlávokhoz osztotta. Czambellel nem értett egyet *Oswald R.* sem, a katolikus irodalmárok vezetője. A Czambelizmus ellen foglalt állást *Jánoska György dr.* is, amikor *Haydín* képviselő 1903-ban Szlovenszkórol energikusan a bibliai cseh nyelvet ki akarta űzni, Jánoska ugyanis mindkét nyelvi „formát“ a csehet és a tótot „othoni“-nak nevezte.“

Skultéty tényleg állást foglalt Czambel elmélete ellen a „*Národnie Noviny*“ 1903. 95. 100—1 és 103—4. számaiban írt cikksorozatában, azonkívül a „*Slovenské Pohfady*“ 1903. 8. és 11. füzetében. Ez utóbbi tanulmányában egyébként helyesli Czambel törekvését, hogy a tót irodalmi nyelvnek nemcsak formái, hanem lelke is tót legyen. A tót nyelvben levő orosz és délszláv elemekre vonatkozólag megemlíti, hogy — „ami a tót nyelvben egyrészt egyezik az oroszsal, másrészt a délszláv nyelvekkel, az a tót letelepedés fekvéséből következik. Úgy helyezkedtünk el, hogy amíg a magyarok bennünket a déltől el nem vágtak, összefüggésben voltunk a lausiízi szerbek kivételével, mindenki a szlávok között. A délszlávokkal való szomszédságunk nyomai, melyek a tót nyelvben leginkább a *Rima* és a *Sajó* közötti területen vannak megőrizve, a tót történelem és a szláv nyelv kutatás részére egyaránt értékesek.“

„a szerző részletesen mutat rá, hogy a tótok eredetükkel nem a nyugati szlávokhoz, hanem a déli szlávokhoz tartoznak. Magától értetődik: senkit meg nem győz. Bizonyítékai nagyrészt olyan jellegűek,

hogy reánk sok tekintetben kellemetlen benyomást gyakorol. Néhány apróságot említ, amelyek hipotézise mellett talán tanúszkodhatnának; ezek azonban szintén elesnek, ha a tót nyelvnek földrajzi elhelyezkedését tekintetbe vesszük. Mi tótok úgy vagyunk elhelyezve, hogy nyelvünkben a délszláv nyelvekkel sokféle közösség mutatkozik, a másik oldalon viszont a keleti szláv nyelvvel, az oroszsal. Már *Dobrovsky* („*Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*“) a tót nyelvet átmeneti darabnak tartja, a cseh, horvát és lengyel nyelv között. Ezért azonban nem szakadunk el a nyugati szlávoktól.“

Sokkal élesebben foglalt állást Czambel ellen a „*Národní Noviny*“ hasábjain. Hivatkozik *Dobrovsky*, *Safarik*, *Gebauer*, *Jagic* stb. felfogására és állítja, hogy a Czambel hipotézise halálát magával hozta, mert a rég idejét múlt *Miklosich* elméletéhez nyúlt vissza. Reámutatott arra, hogy különösen a helyrajzi nevek bizonyítják a nyugati szlávokhoz való tartozásukat. Az éles kritika végén azonban szükségesnek látta kiemelni, hogy a tót irodalmi nyelv védelme tekintetében nincsen Skultéty és Czambel között differencia, habár Skultéty saját álláspontját szlávabbnak tartja. Szerinte a helytelen boríték, melybe Czambel munkája csomagoltott, úgylis elpusztul protestálásuk nélkül is és ami megmarad, a mag, — megmarad a tótság hasznára. Skultéty a „*Slovenské Pohl'ady-ban* is figyelmeztetett arra, hogy Czambelnek a tót nyelvért kifejtett munkája ellen támadni annyit jelentene, mint a gyermeket vízesőtől kiönteni. I. *Prózák: „Jozef Skultéty“* 64—69. 1. — Részleteket a Czambel-Skulultéty együttműködésre még *Sieller i. m.* 112—3. 1.

Czambel „*Slováci a ich rec*“ c. munkájában megemlíti, hogy a turóc-szentmártoni „*Národní Noviny*“ a cseh-tót kérdésről nem szeret nyilatkozni, ámbar ebben a tekintetben ott tisztában vannak a dolgokkal.

A nagymorva elmélet.

³⁴ *Skultéty* a morva, illetőleg a nagymorva birodalmi elméletet fogadta el és azt kombinálta a régebbi elmélettel, amelyről *Locher* i. m.-ban is tesz említést: „Wenig besser steht es um eine andere, der Czambelschen verwandte, aber viel ältere Theorie, nach der die alten Slovaken des ostmährischen Reiches keine eigentliche Südslaven gewesen seien, sondern zu den Slovenen, einem besonderen Zweig des Slavenstammss gehört hätten. Diese Slovenen bewohnten nach dieser Auffassung die Donauebene, werden daher auch als Donau — oder pannonische Slaven angedeutet. Sie seien die eigentlichen Urslaven gewesen, deren direkte Nachkommen also Slovaken seien. Aus ihrer Mundart sei auch von den in Pannonien arbeitenden Slavenaposteln die altkirchenslavische Schriftsprache gebildet worden“. (*P. J. Safarik: „Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten.“* — Ofen 1826. — 370. 1.)

Skultéty nagymorva elméletéről részleteket I. „*Nehahte l'ud mój!*

— *Ōrty zo slovenskej minulosti*“ — Turc. Sv. Martin 1928. 1—38. 1. I. Velká-moravsky stát našich slovenských. predkov. — Slovenská cirkev a slovenská písemnost' je dedičtva po nom. II. Slováci po zaniknutí Vel'kej

Moravy. — Ezenkívül a *Studvadsat'pät' rokov zo slovenského života. 1790—19H:* Turc. Sv. Martin 1920. 60—70. 1. — „O Slovákoch“ I. Turc. Sv. Martin 1928. — Slováci 5—4L 1.

Skultéty ezen munkáiban a cseh-tót viszonylatról következőket mondja: „Törzsileg és nyelviileg ilyen közel állván a csehek és tótok, államilag azonban soha nem tartoztak egyívé (egészen az 1918-ik évig), Nagymorvaország tót volt és Nagymorvaországon kívül állt külön a cseh állam, amely *Svatopluk* uralkodásának csak utolsó éveiben állt függőségi viszonyban hozzá. Nagymorvaország megszűnése után a tót területnek nagyobb része időnként egyszer Csehországhoz, egyszer Lengyelországhoz tartozott. Körülbelül 1026-ban birtokba vették a Dunántúlról, Esztergomból vagy Székesfehérvárról és a tótok majdnem 1000 esztendeig a csehektől teljesen el voltak szakítva. És nemcsak ez, hanem a IX. században és a X. század elején, amikor a tótok a csehektől így elkülönítettek, a szlávtságban nemzetek még nem voltak. Eddig a csehek és tótok még nem alkothattak egy nemzetet, a lengyelek és az oroszok is, mint nemzetek, későbbi alakulatok. A IX. században és a X. század elején a szlávtságban csak törzsek léteztek,“

Skultéty hivatkozik *Dobrovskýra* és *Jagicra:* „... Die heutige Sloakey in Oberungarn ist das eigentliche Grossmähren“, — írta *Dobrovský* 1825-ben. (*Korrespondence Josef Dobrovského II.* 163. 1.) — *Jagic Vatroslav:* „... in Altmähren, selbst, wenn seine Grenzen bis an die Donau gereicht haben, muß im 9. Jahrhundert ein Dialekt gesprochen worden sein, der mit dem heutigen Slavakischen (in Mähren und Oberungarn) in wesentlichen Zügen identisch war. Dieses Slavakische mag damals wohl in Mähren verbreiteter gewesen sein als heute, ebenso gegen die Donau zu in Ungarn, „*f., Entstehungsgeschichte der Kirchenlavischen Sprachen.*“ — Berlin 1913» 19. 1.)

A cseh „*roz*“ és a tót „*raz*“ szócsoportok differenciájából és a nagymorva *Rastislav* (németül *Rastic*) névből is következteti *Skultéty*, hogy egész Morvaországban olyan nyelven beszéltek, melynek fonetikája a mai közép-tót nyelvével azonos volt, vagy pedig hogy *Rastislav* fejedelmi családja tót eredetű volt. (*Nehante l'ud máj!*“ — 3—4, 1.)

Cseh, tót és egyéb vélemények Czambel délszláv elméletéről.

³⁵ A cseh tudósok közül *Niederle Lubor dr.* egyetemi tanár foglalkozott részletesen Czambel „*Slováci a ich rec*“ c. könyvével a „*Öeski Öasopis Historicky-ban* (1, „*Slovenské Pohl'ady*“ 1903. 11. f.) Ebben a bíráló tanulmányában írja: „Czambel úr ugyanis állítja, hogy a tótok, a délszláv bolgárszlovén törzsnek részei, a Kárpátok másik oldaláról érkeve, letelepedtek először a Moldvában és Oláhországban, ahonnan egy részük a Balkánra (bolgárok), másik részük a VI. század második felében Magyarországra északnyugati részébe vándoroltak (tótok), egy részük pedig az Alpesekhez (szlovének). Tiszta történelmi szempontból azonban meg kell állapítanunk, hogy a tótok jugoszláv eredetére vonatkozó teória nem lehetetlen, A történetíró kútforrások adataihoz tartván magát, nem rendelkezik olyanokkal, amelyek lehetőségüket megcáfolnák, sőt olyan bizonyítékok is len-

nének találhatók, amelyek a mellett tanúskodhatnak, mint például az, hogy a „szlovén“ elnevezés régi időkben mindenekelőtt a délszlávokat illette és a tótoknál megőriztetett és hogy a magyarok a tót és szlovén részére e közös kifejezést, „tót“, használják. Ezek a történelmi érvek azonban nem elégitenek ki közvetlenül, kategorikusan — a történelem ilyen bizonyítást nem ismer, mert mindenekelőtt a jugoszláv teória érdekében használná, ha ebben a kérdésben a másik illetékes tudomány, azaz a nyelvtudomány, ugyanilyen megoldást hirdetne. A nyelvtudománynak mindenkor, Európa ókori történetének vitás etnológiai kérdéseiben, fődirektívának kell lennie. A történetíró pozitíve e kérdést általában nem tudja megoldani. Az összehasonlító szláv filológia ad egyedül feleletet a történetírónak, mihelyt a kút-fők hallgatnak. Ez egyedül adhat választ, hol voltak a régi tótok... Ha megmutatja Czambel úr a jövőben, hogy a tót nyelv a bolgár nyelvhez közel állt, úgy valamennyien tartózkodás nélkül másképp fogjuk a tót történelmet szemlélni. Addig azonban, míg ez meg nem történik, amíg a filológiai bizonyíték mindenütt hiányzik, addig az időig az eddigi történelmi felfogás teljes átalakulása el fog maradni.“

Niederle szerint ez tisztán nyelvtörténeti kérdés, ám Czambel elméletének ez a cáfolata még konkrét ellenérveket nem tartalmaz. Hipotézis áll hipotézissal szemben. (1. még *Niederle*: „*Slovansky svet*“. — Praha 1910. 71—2. 1. és „*Pravek Slovenska*.“ — *Slovenská Ojanka*“ 53. 1. *Niederle* is politikai szemüvegen keresztül nézte a kérdést, mert bírálatában következőket is mondja: „Ha a tótok megfogadják Czambel úr tanácsait s végleg elszakadnak tőlünk s bezárják az ajtót a cseh könyvek előtt, — úgy a tót irodalom jelen állapotát tartva szem *élőit* (s ez még sokáig *sem*. fordul kedvezőbbre), nem marad más hátra, minthogy a tótok tényleg megtegyék azt, ami Czambel úr gondolkodását vezérli, hogy a magasabb irodalmi szükségleteiknél a magyar irodalom termékeihez nyúljanak s ezzel együtt elfogadják a magyar kultúrát e a magyar állameszmét, mert a magyar irodalmat teljesen átjárja a magyar szellem. Hogy ezért cserébe a magyaroktól iskolákat és intézeteket kapnának, amelyek nélkül a tótok szépirodalma sem fejlődhetik, azt én egyáltalában nem hiszem s azt nem hiszi senki, aki figyelemmel kíséri a magyar politikusok nyilatkozatait és beszédeit.“

Niederle későbbi (1919) megállapításai szerint a cseh és tót néptörzs közötti differenciálás már az őscseh centrumban történt és a középeurópai letelepedés földrajzi elkülönülése által mindinkább kimélyült. *Locher* idézi munkájában (45—58) *Niederle* következő nézetét: „Der Unterschied ist bestimmt tiefer und älter als bei den anderen tschechischen Stämmen, denn es zeigt sich nicht nur in einem bedeutenderen Masse sprachlicher Abweichungen, sondern auch in vielen anderen Seiten des Wesens; besonders möchte ich weisen auf die psychologische Verschiedenheit, auf die Unterschiede im Temperament und körperlichem Typus, wenn auch diese Sachen wissenschaftlich noch erst untersucht und beglaubigt werden müssen. Daß slovakische Lied und die slovakische Melodie sind in einem ganz anderen Innern begründet, als die tschechischen. Und auch dies fällt ins Gewicht, daß die Slovaken als einziger von den übrigen tschechischen Stämmen den allnationalen (d. i. allslavischen) Namen „*Slovane*“ behalten haben, sei es auch

in geänderter Form (nämlich „Slováci“) während die übrigen Stämme in Böhmen und Mähren ihn schon vor dem zehnten Jahrhundert verloren hatten.“ („Slov. StaroY.iinosti“ III. 206—7.)

³⁶ A „Ceskoslovenská Jednota“ elnöke *Pasírněk Ferenc* dr. prágai egyetemi tanár és szláv nyelvtudós külön és beható tanulmány tárgyává tette a tót népnyelvet. *Pastrnek* erre vonatkozó tudományos terveiről Czambel következőket mondja: „*Pasírněk Ferenc*, mint a bécsi egyetem szláv filológiai magántanára évekkel ezelőtt nagy apparátussal nekigyürkőzött a munkának, hogy ő, török-szakad, megismerteti a tudománnyal a tót népnyelv titkait. *Pasírněk* segítségére voltak a tót nemzetiségiek is minden tekintetben, kutatásai eredményéről eleine pontosan beszámolt a turóc-zsant-mártoni *Slovenské Pohi'ady-han*, azonban közben kinevezték professzornak a prágai cseh egyetemhez, megválasztották tót ismeretei révén a prágai cseh-szláv egység egyesületi elnökévé s a tót nyelvről ígért tudományos műve valószínűleg a nagy elfoglaltsága miatt — végleg lekerült a napirendről.

Pastrnek sokat fáradozott tervezett műve érdekében. Sokat utazott is a tótok között. Hogy több évi kutatásainak és fáradozásainak gyümölcsét még sem dolgozta fel: az emberek előtt minden esetre azt a gondolatot kelti, hogy kutatása olyan eredményre vezetett, amely nem kedvez a cseh-tót nemzetegységnek s ez okból követve cseh hazafiságát, beszüntette a tót népnyelv további kutatását.“

„ismétlem, hogy a tót népnyelv átkutatása és tudományos feldolgozása nagyon fontos dolog.“ — „Általa előreláthatólag nemcsak az lesz kimutatható: 1, hogy a jelen irodalmi tót nyelvnek a cseh nyelvhez való fel-tűnő közelsége onnan ered, mert az irodalmi cseh nyelvből fejlődött ki s cseh nyelven alapul; 2, hogy a magyarországi tót nép nyelve most is lényege-sen eltér a cseh nyelv alapján álló írott nyelvtől; hanem az is, hogy 3. a ma-gyarországi tót népnyelv nemcsak hogy nem szójárása a cseh nyelvnek, hanem eredetileg nem is a szláv törzsfá azon ágának hajtása, amelynek a cseh nyelv.“

Czambel fellépése után *Pastrnek* közvetlenül lemondott a *Ceskoslovenská Jednota* elnöki állásáról, hogy minden idejét Czambel tót nyelvi álláspontjának cáfolására fordíthassa. — A cseh tudományos akadémia „*Vestník*“ című folyóiratában (1904. XIII.) terjedelmes ismertetést írt („*Délszlávok-e a tótok?*“) Czambel könyvéről. Általánosságban elismeri *Pastrnek* Czambel szorgalmát és tudását a tót nyelv szakszerű művelése körül, de a tótok leszármazásáról szóló délszláv elméletét elejétől végig helytelenítette. *Pastrnek* bírálatából következőket idézem: „A tótok és nyelvük eredetét archeológiai és történelmi adatok hiánya folytán csakis nyelvészeti alapon lehet megállapítani. A „*Slováci a ich rec*“ szerzője nem hozakodott elő olyan nyelvészeti adatokkal, amelyek arra kényszerítenének bennünket, hogy megváltoztassuk az eddigi tudományosan egyedül és biztosan megokolt nézetet, hogy a tótok a cseh-morva sziléziai-tót etnográfiai egésznek részét képezik s hogy ezáltal egyszersmind a nyugati szláv törzshöz tartoznak ... Nem hasznos dolog, ha ez a tisztán tudományos kérdés kulturpolitikai célokkal egybekötötték. Azáltal a nyelvészeti indokok súlya csak

gyengítették. A „*Slováci a ich rec*“ szerzője nem tartott ki tudományos téren, hanem nyíltan hirdeti, hogy nézeteinek milyen a hatása a tótok kulturális érintkezéseire. Teszi ezt különösen a könyv utolsó fejezetében“

„Már fent említettem a tendenciának magyarázatát. Válaszul e kulturális politikai elmélkedésre csak e néhány szót kívánom itt kiemelni: Óhajtom, hogy dr. Czambel könyvét a magyarországi Tótságon sokan olvassák, s hogy a tótok róla sokat gondolkozzanak. Ha ezt megteszik, bizonyára elgondolkoznak helyzetükön. Mire határozzák magukat? Dr. Czambel úr azt hiszi, hogy a tótoknak nincs már szabad választásuk, hogy a „tényleges viszonyok“ akaratlanul is a magyar kultúra karjaiba hajtják őket; de lehet, hogy mégis csak csalatkozik s hogy a tótok elég erőt találnak magukban, hogy szabadon gondolkozzanak és — válasszanak. Az egyik esetben együtt haladhatnak a cseh nemzettel a történelmi ösvényen, azon az ösvényen, amely eddig nem veszélyeztette nemzetiségüket s amely a jövőben se veszélyeztetheti azt, — már politikai okokból sem; a másik esetben azon ösvény áll előttük, melyre dr. Czambel vezeti őket, amely egész nemzetiségi létüket veszélyezteti, — már politikai okokból is. Hát mely ösvényre lépnek a magyarországi tótok? Én legalább el nem veszítem a hitet, hogy a „természetes“ viszonyok győzedelmeskedni fognak s hogy a tótok, mint eddig, jövőre is karöltve mennek velünk; miné! magasabbra emelkedik nemzetünk az igazi kultúra terén, annál biztosabban haladnak, még pedig a saját érdekében.“

Pastrnek is azzal argumentált, hogy Czambel átvette *Miklosich* elméletét, holott nagyon is szembetűnő, hogy Czambel elmélete a Miklosichétől területileg és nyelvilag is más alapokon épült, *Pastrnek* tanulmányát fűzet alakjában is megjelentette. A *Pastrnek*-bírálatnál kapcsolatban a budapesti és *Hodza Milán* által szerkesztett „*Slovensky Tyzdennik*“ című lap a következőket írta: „Ami a cseh-tót kölcsönösséget illeti, arra nézve teljesen mindegy, vajjon ugyanazon leszármazásúak vagyunk-e a csehekkel vagy nem. Kölcsönösségünkre nézve közömbös, hogy mik voltunk 6—7—800 évvel ezelőtt és még régebben. Itt arról van szó, hogy a tótok cseh könyveket is olvassanak, mert kevés a tót könyv, és hogy a tótok cseh iskolákon tanuljanak, mert tót iskolák nincsenek stb. Az az egy bizonyos, hogy manapság a csehekkel majdnem egynyelvű és erkölcsű nemzet vagyunk s hogy az éretlenség és gyermekesség volna, ha csak azért nem akarnók egymást ismerni, mert néhány évszázaddal ezelőtt nem voltunk egyek. Czambel úr műve tehát privát passzió dolga s nem hat ki a cseh-tót kölcsönösségre. *Pastrnek* mindazonáltal azon van, hogy az egész Czambel-féle teóriát megcáfolja s tudományosan bizonyítja, hogy Czambel indokolása már meghaladott álláspont. *Pastrnek* szemére hányja Czambelnek, hogy állításai tudományosan nincsenek megokolva s adatait egymásután megcáfolja. Mi nem szeretjük regisztrálni Czambel úr okoskodásait, mert utóbbi irataiban, bevallotta, hogy a tót nyelvet azért akarja a csehtől elválasztani, hogy gyöngítse s így könnyebben alárendelje a magyar nyelvnek. Ha a cél ez, úgy a tót ember háromszorta több cseh könyvet fog olvasni, mint eddig tette.“ — Szembetűnő, hogy *Hodza* cikkének utolsóelőtti mondata tudatos

valótlanságot tartalmaz, mert Czambel ilyesmit sohasem írt, sohasem mondott.

Pastrnek egyébként Czambellel még az „Archiv für Slavische Philologie“ (X.XVL 290—304. 1. és XXIX, 135—140 1.) hasábjain is foglalkozott.

Jagic Vairoslav felfogását visszatükrözteti a szláv nyelvekről írt tanulmánya a „*Die osteuropäischen Literaturen und die slavischen Sprachen*“ (Berlin—Leipzig 1908.) c. gyűjteményes munkában. Tanulmányának e kérdésre vonatkozó részleteit kiemelem: „die Trennung der einst mehr einheitlichen Sprache in größere Dialekte, aus denen später die jetzige Hauptsprachen hervorgingen, mag spätestens in den ersten Jahrhunderten unserer Zeitrechnung sich vollzogen haben, jedenfalls vor dem Eintritt in die Völkerwanderungsepoche, Schon damals nämlich, als die Slawen noch in ihrer vorgeschichtlichen Heimat hinter den Karpathen und dem rechten Ufer der Weichsel per immensa spatia verbreitet waren, müssen sich in ihrer Sprache verschiedene Abweichungen, gleichsam die ersten Risse in dem einheitlichen Sprachenbau, gezeigt haben.“ (3, 1.)

„Was aber die Uebergangsdialekte betrifft, so läßt sich schon konstatieren, daß innerhalb der russischen Sprachgruppe der am weitesten gegen Westen vorgeschobene weißrussische Dialekt schon einige Züge unverkennbarer Beziehung zur nächstbenachbarten polnischen Sprachgruppe aufweist; oder daß Wendische (sorbische) der Oberlausitz Anlehnungen an das Cechische, das der Niederlausitz an das Polnische zeigt. Oder daß das Slavische Nordungarns (und Ostmährens) schon den Uebergang zur süd-slawischen Gruppe vermittelt.“

„Die zu Ende des 9. Jahrhunderts erfolgte Einwanderung der Magyaren in die pannonische Ebene hob den Zusammenhang auf, der vormals zu den Südslawen gerechneten pannonischen Slovenen und den Vorfahren der heutigen Slowaken, die noch jetzt ihre Sprache slovenisch nennen, bestand.“ (6. 1.)

„Zwischen dem Zeitpunkt der ersten Niederlassungen der Slawen in den neuokkupierten Ländern im zentralen und südöstlichen Europa und der ersten Verwendung ihrer Sprache für welche immer Aufzeichnung, liegt ein Abstand von mehreren Jahrhunderten, der für Geschichte der Slavischen Sprachen fast nicht als unausfüllbare Lücken hinterlassen hat. Es entzieht sich nämlich unserer Kenntnis ganz und gar, welche Entwicklungsphasen die einzelnen slawischen Sprachen während dieser Zeit bis zum Beginn des Schrifttums (frühestens im 9. Jahrhundert, zum Teil erst im 11. 12. 13. Jahrhundert) durchgemacht haben. Man tappt im Finsternen herum.“

Jagic fenti megállapításai bizonyos ellentétben állnak alábbi és a Czambel-elméletre vonatkozó véleményével:

„... einige Hauptmerkmale des Slowakischen schon durch Ostmähren stark verbreitet sind, so daß man in dialektischer Beziehung das ganze Land in eine böhmische und eine slowakische Hälfte einteilen könnte. War es auch in alter Zeit so, oder sah einst Altmähren in seinem ganzen Umfange dem heutigen östlichen Teil gleich? Das letztere anzunehmen liegt um so näher, da ja die meisten dieser Züge, wodurch sich das Ostmährische vom Böhmischen unterscheidet, einen älteren Sprachzustand

vorstellen. Dann würde für das allmährische Reich des 9. Jahrhunderts eine größere sprachliche Einheitlichkeit in seinem ganzen Umfang, mit Einfluß des heutigen sogenannten slowakischen Sprachgebietes, anzunehmen sein, und die Sprache Altmährens würde sich nicht ganz umbeträchtlich jenem kirchenslawischen Dialekt nähern, den die salonikischen Brüder seinerzeit hieher brachten. Doch ist damit nicht gesagt, daß die Sprache Altmährens, selbst wenn man die heutigen slowakischen Dialekte als ihre wahren Deszendenten bezeichnet, aus der böhmischen Sprachgruppe ausgeschieden und in ein näheres Verwandtschaftsverhältnis zu der südslawischen Sprache gebracht werden dürfte. Wenn in neuester Zeit bezüglich des Slowakischen diese Theorie aufgestellt wird, so kann man sie auf sich beruhen lassen, solange keine Beweise dafür erbracht werden können. Einzelne, mit den südslawischen (slowenischen, kroatischen) Dialekten übereinstimmende Erscheinungen, die ganz der Stellung des Slowakischen auf dem Grenzgebiet und Uebergang zum Südslawischen entsprechen, können das Schwergewicht der Gesamtheit nicht aufheben, die dem Slowakischen innerhalb der böhmischen Sprachgruppe den Platz anweist.“

A tót nyelvre vonatkozó fejezetben *Jagic* a tót irodalmi nyelv ellen foglalt állást és megállapítja, hogy „In neuester Zeit wird behauptet, die gegenwärtige Literatursprache sei noch immer nicht rein slowakisch, es müsse noch so mancher Bohemismus ausgemerzt werden, Selbst wenn auch das geschieht, wird die gereinigte slowakische Literatursprache, solange sie gänzlich ausgeschlossen ist aus der Schule und dem politischen Leben, nur sein kümmerliches Dasein fristen können.“ (30, 1.)

Jagic tanulmányára Skultéty válaszolt („*Slovenské Pohl'ady*“, 1908. 11—2. 1.) és többek között a híres szlavistának tót ismereteit következőképpen jellemezte: „Az egyes szláv nyelvekre („*Die slavischen Einzelsprachen*“) vonatkozó tanulmány második részében a tót nyelvről szóló cikk majdnem teljesen helytelen. Még egy betű sincs benne, mely elárulná, hogy írója a tótok viszonyait valamiképpen is ismerné. Mondatai általánosságok, melyek relatív jellegűek, legtöbbször félígazságok, melyeknek értékét ismerjük. *Jagic* V. tanár az elmúlt század 60-as éveinek végén Rauch bán révén Zágrábba helyeztetett, ott a 70-es évektől kezdve biztonságban volt, az oroszok által megvédvé. Magasabbra emelkedve, csak nagy arányokat vett szemügyre, kicsinyes volt részére, hogy nálunk, tótoknál is, orientálódjék. Kiemelkedő szlavisztikai munkáiban, ahol csak a tótokhoz nyúlt, majdnem mindig ignoranciát mutatott.“

Az újabb időkben a bolgár *Conev B.* („*Istoria na bulgarskij ezik*“ I. Sofia, 1919.) utalt a bolgár és tót nyelvi rokonságra. A mostani cseh tudósok, így különösen *Weingart Milos dr.*, pozsonyi, majd prágai egyetemi tanár ismételtelen foglalkozik tanulmányaiban Czambellel, akinek jelentőségét szenvedélyességgel igyekszik leszorítani, tagadni. Weingartnak ez a szenvedélyes és feltűnő magatartása mutatja legjobban, hogy a csehnek Czambel írásait elfogultan olvassák és magyarázzák. Weingart tanulmányai, melyekben Czambelről ír: „*Neznáme básne Czambelove*“ („*Slovenské Pohl'ady*“ 1922.), „Ideové pozadí díla Czambelova“ („*Ceské Filologické Listy*“ 1933), „*Czambelova literární pozustalost*“ („*Prispevky ke studiu*

slovenstiny“ Bratislava, 1923). Ezenkívül foglalkozik Czambellel a „Slovenská vzájemnost. — Úvahy o jejich základach a osúdech.“ (Bratislava 1926) c. munkájában (48. 1.) és *Úvahy k Hodzovym pracim o spisovné slovenstine a kulturní jednote ceskoslovenské.*“ („Milan Hodza publicista, poliik, vedecky pracovník“ c. 1930-ban kiadott emlékkönyvben, 536—7, 540—47, 549—50. lapokon). Ebben a tanulmányban igyekszik megdönteni a konjugacionális m ragra vonatkozó Czambel-féle tételt. Weingart dr. Czambel szótárírási terveiről és a tót szótárra vonatkozó nézeteiről részletesen ír „Slovenskí slovník“ c. tanulmányának „Samo Czambel“ c. fejezetében („Prispevky ke studiu slovenstiny“ 83—88. 1.). A tanulmány egyéb fejezeteiben is utal Czambelnek az addigi tót szótárakra vonatkozó véleményére.

Chaloupecky Vencel dr. is utal Czambelre, ám ennek a cseh egyetemi tanárnak írásai a legtávolabbról sem tarthatnak igényt arra, hogy egy kérdés objektív hangú tárgyalásánál tekintetbe vétessenek, Czambel helyesírási kézikönyvének tót nyelvéről azt jelentette ki, hogy nagy mértékben „politicum hungaricum“ és hogy *Skultéty* Czambelnek ezen tendenciája nélkül ugyan, de ezen az úton még tovább ment, mint Czambel. — A cseh nyelvi befolyás kiküszöbölését értette Chaloupecky, aki „Staré Slovensko“ c. munkájában (265—273. 1.) a X—XII. századra vonatkozólag állítja, hogy akkor tótok nem is léteztek, csupán csehek a Vág, Garam, Ipoly mentén a Dunáig és a keleten elterülő erdőségig. Szerinte csak a XIII. században, amikor a középszlovenszkói terület benépesített, vegyültek össze a csehek a keletről jövő ruténnel és lengyelekkel és így keletkeztek a tót dialektusok. Chaloupecky szerint tehát önálló tót etnikum nem létezett.

Locher i. m.-jában (45—48, L) összefoglalta a tót nép és a tót nyelv IX. századbeli helyzetére vonatkozó újabb cseh felfogásokat a következőkben:

„Zubati meint sogar, daß, wenn das Reich des *Svatopluk* nicht vernichtet worden wäre, ein tschechoslovakisches oder westslavisches Reich mit dem Schwerpunkt in der Slovaei hätte entstehen können, und daß die Tschechen dann heutzutage Slovakisch geschrieben und (als gebildete Sprache) gesprochen hätten. Auch *Skultéty* ist von der „Slovacitát“ des Großmährischen Reiches überzeugt und beruft sich dabei auf die oben zitierte Aussprache von *Jagte*.

Dagegen wendet sich nun *Travnicek* mit der Behauptung, daß *Skultéty Jagic* falsch interpretiert, daß dieser nur sagen wollte, daß die Slovaei nicht slovenisch, sondern westslavisch war, und daß von einer „Slovacitát“ in neunten Jahrhundert kaum die Rede sein kann, weil die wichtigsten slovakischen Abweichungen erst aus dem zwölften Jahrhundert stammen. Die tschechoslovakische Sprache war im neunten Jahrhundert ganz einheitlich, es waren in ihr keine Dialektunterschiede, wenigstens keine solchen, welche man heute unter dem Namen „Slovacitát“ zusammenfassen könnte. — Es wird wohl immer sehr schwer sein, etwas positives und einwandfreies über das tschecho-slovakische Sprachverhältnis des 9. Jahrhunderts zu behaupten. Denn Quellen, mit denen man sich dokumentieren könnte, gibt es nicht.“ — Egy másik helyen, (206—08. 1.) befejező következtetései között, írja:

„Das Slovakische und die slovakische Nationalidee sind mehr als ungaristische Gebilde: sie sind der Ausdruck einer durch die Geschichte und die politischen Umstände sanktionierten Sprach- und Stammeseigenart. Diese Eigenart war zwar nicht so groß, daß sie sich nicht unter anderen Umständen der tschechischen hätte anpassen können. Aber die Umstände waren eben nicht anders! Und dabei sind in dem Streit um die Selbsterhaltung die Slovakische Sprache und Nationalidee den Slovaken ein teureres Pfand, ein köstliches Gut geworden. Sie lassen sich jetzt nicht auf einmal auswischen. Es hilft nichts, wenn man mit hundert guten Argumenten die Sprachverwandtschaft beweist, oder den tschechoslovakischen historisch-kulturellen Zusammenhang betont.“ — „Denn die slovakische Eigenart ist nicht nur ihre Rückständigkeit, oder Hungarismus, sie hat gewiß auch ihre positiven Werte. Sprachlich, indem sie den slovakischen Dichtern und Schriftstellern Möglichkeiten bietet, die sie bei dem Tschechischen nicht haben würden.“

Mint látjuk, a *Czambel-elmélet* kérdése még eldöntetlen, akárhogyan írják és hirdetik a csehek, hogy fiaskóval végződött. Czambel kutatásainak főeredménye az volt, hogy a tót nyelv nem cseh és ennek korántsem dialektusa. Ha 1850-ben nem *Haitala* kompromisszumos csehesítő nyelvszabályai, hanem a tiszta tót népnyelv győzött volna, mely a középtót nyelvi irányelveket fogadta volna el, akkor a cseh nyelvészeti indokolásoknak sokkal nehezebb dolguk lett volna.

Czambel tót nemzeti meggyőződése és magyarofilisége.

³⁷ Ezt *Skultéty József dr.* is, aki Czambel nyelv kutatási tevékenységét méltányolta, — állítja. így olvashatjuk *Dr. Ján V. Ormis: „Rozhovory s Bat'kom Skultétym“* (Osvetová kniznica c. 4. Praha 1933.) című munkában: „Czambel Samu a filozófia doktora volt, szlavisztikát tanult Bécsben és Prágában. Zólyomi születésű, a volt lipcei községi bíró fia volt. Amikor szülei — módos gazdák — az ősi örökséget reáhagyták, volt miből megélnie és nem kellett volna miniszteri tisztviselőnek maradnia, ő azonban ez akart lenni. Mint miniszteri tisztviselőnek, szabad bajárata volt minden községbe, hiszen a hivatalok is kezére jártak. Egy közönséges utazó embert, aki a tót nyelv iránt érdeklődött volna, a szolgabíró vagy jegyző kitoloncoltatott volna a községből.“ (59. 1.)

„Kár, hogy Czambel Samu nem élt még néhány évet, hogy a tót dialektusok kutatásaiban tovább haladt volna. Szklerózisa volt, az alkoholtól tartózkodnia kellett volna, de ezt nem tudta. Amikor Skultéty halála után könyvtára miatt Budapestre érkezett, a fiatalabb Czambel megmutatta neki a vendéglőt, amelyben boldogult bátyja sörözni járt. Czambel egyszer rövid időre kiszállt Szentmártonban két vonat indulási ideje között. Felkereste Skultétyt és a főutca egyik vendéglőjébe mentek, közel a Tátrabankhoz, amely most a Jeszenszky-féle vendéglő. Elüldögéltek ott és ezen idő alatt úgy az egyik, mint a másik legalább öt pohár sört ivott meg. Magyar brosúrájával Czambel bizalmat és térénumot akart nyerni a magyaroknál. Politikából írta meg és adta ki ezt a brosúrát. Már ebből olyan konklúziókat

kár lenne levonni, amelyek Czambel személyének hátrányára szolgálnak.“ (97—98. l.)

Fedor Houdek: „*Vznik hranic Slovenska*“ (Bratislava, 1931.) című könyvében olvashatjuk a következőket: (*Medveczky Lajos dr.:* „*Czambel helyes megvilágításban.*“ *Slovensky Dennik*, 1829. dec. 8.). — *Medveczky* állítja, hogy Czambel személyes barátjának, *Ruiák János* ügyvédnek, bevallotta, hogy csehellenes álláspontja sem személyi, sem tudományos meggyőződését nem képezi, csupán taktikája, hogy megnyerje a magyar tudományos és hivatalos körök támogatását. — A magyarországi viszonyok között, amikor minden tót dologgal szemben ellenállás mutatkozott, ez lehet* séges. Hiszen a magyar hivatalos körök rosszakarattal figyelték *Asbóth dr.* egvetemi tanár tót filológiai tanulmányait is, aki pedig magyar volt!“ (76. l.)

Prazák A. dr.-nak a „*Sbornik Filos. Fak. Univ. Kom.*“ 1923—24. évi kötetében „*Jozef Skultéty*“ című tanulmányában: „Hogy *Skultéty* Czambelt a tót nyelv iránti érzéke miatt és az ő egyedülálló szorgalmas tevékenységéért ezekben a problémákban szerette és hogy ebből az okból a magyarokkal szembeni azon álarcára nézve engedte magát meggyőzni, hogy ezen álarc alatt jobban tudja munkaprogramját megvalósítani, erről tanúskodik az ő reá vonatkozó egész nekrológia. (*Nár. Noviny*, dec. 21. 1910.): Könnyekkel szememben nézem Czambel nagy könyvét: „*A tót nyelv és a szláv nyelvek családjában való helyzete.*“ Címlapján olvasható: első rész és tudom, hogy ilyen négy résznek kellene lenni. Ezeket már nem adja ki.“

Skultéty kijelenti, hogy Czambel-el egy közös ügy kötötte össze, mert Czambel a „*Tót helyesírás*“-t a mártoniakkal teljes egyetértésben írta meg, hogy annak kinyomatása előtt beküldte nekik az összes íveket és a közöttük való differencia csak Czambelnek a jugoszláv teóriája kifejtésével ütődött ki, „*A tótok és nyelvük*“ című könyvénel, habár itt is inkább taktikai szempontok miatt cselekedett. Hogy a tót dialektusokban való kutatását lehetővé tegye, taktikai szempontokból tovább is ment, úgy, hogy a magyar államtól olyan támogatásra és olyan előnyökre tett szert, mint senki más. *Skultéty* ugyan tudatában volt ezen eljárás helytelenségének, mégis indirekte dicséri és egy szempontból teljesen Czambel érdemeihez számítja: «Az ő lelkesedése olyan határtalan volt, hogy elhatározta magában, hogy foltot vesz magára, csakhogy szolgálatot tehesen a tót nyelvnek. Egy cikksorozatot írt, melyben fejtegeti, hogy a magyarosítás érdeke követeli, hogy a kormány támogassa a tót irodalmi nyelvet; a cikkeket magyar lapokban nyomatta ki és pedig az ellenünk Mártonban kiadott lapokban. A „*Slovenské Pohl'ady*“-ban — ámbár ez nekünk nem volt nagyon kellemes és az ő kalkulációit elronthatta volna, én már akkor reámutattam a Czambellel való összeköttetésre és elég érthetően kimutattam azt, hogy az állítólagos áruháza a tót nyelvvel szemben csak taktika. Azt azonban nem mondhattam, hogy ez majdnem „*Wallenrodizmus*“. Nekem kezdettől fogva úgy tetszett, hogy gondjai között, amikor tevékenységének lehetőségeit kereste, született meg az ő hipotézise a tótok délszláv eredetéről. Az „*A tótok és nyelvök*“ című könyvére vonatkozó és a *Národnie Noviny*“-ban megjelent referátumban mondtuk: „A szerző a saját útján megy, mi viszont a miénken.

Azonban a tót irodalmi nyelv védelme és kifejlesztése tekintetében közöttünk a különbség kicsiny. Az, amibe ő munkáját begöngyölytette, a mi protestációnk nélkül is szétfoszlik, a magja azonban hasznunkra megmarad.“ Megelégedve taktikájának eredményeivel, Czambel mintha új erőkkel dolgozott volna. Négy évre évenként féléves szabadságot kapott, amelyet a tót vidékeken való utazásra használt föl. 1906-ban jelent meg munkája: „*A tót nyelv és helye a szláv nyelvcsaládban.*“ Ebből a könyvből meg lehet győződni arról is, hogy a tót nyelv a szerző részére többet jelentett, mint egy stúdium egyszerű tárgya.“

„A mostani nemzetiségi viszonyok a kelet-szlavenszkoí területen és a kelet-szláv dialektus átütő ereje úgy, ahogyan meg vannak írva, csak tót írhatta meg, akinek az elért eredmények drágák. *Polivka* rendkívül dicsérte ezt a könyvet a „Listy Filológické“-ban.. Érezzük a veszteséget teljes nagyságában, az ő kedves baráti személye nem fog bennünket megörvendeztetni. Új munkája nem fog többé a mi tót nemzeti törekvéseinkben bennünket támogatni.“

Ez a nekrológ leleplezi a gyanított titkot: a Mártoniak Czambel mögött álltak, mert azt hitték, hogy a magyaron vagy magyarofil álarc alatt igaz tót szív dobog. Szerintük Czambel csehofobizmusa és az ő magyarofil-sága a magyarok megtévesztésére szolgált, hogy munkáiban a tót nyelvért dolgozhasson. Ezt a kérdést azonban még nagyon kritikailag és rendkívül óvatosan, gondosan kell, a további szükséges források egybehasonlítása után kivizsgálni, mert csak úgy lehet véglegesen dönteni. Érdekes, hogy *Vajansky Skultětnak* egyetértőleg gondolkozott és a Czambelről szóló nekrológban e nagy szavakat írta: „Czambel életének nyomai nem fognak elveszni, amíg a Tátrában és a Tátra alatt tót nyelv és ameddig a tót tudomány élni fog.“ („*Nár. Noviny*“ 1909. dec. 21.)“ (81—82. l.)

Skultětnak egy másik életrajzában, *Prof. N. Steiler: BaVko Skultěty, zivot a dielo*“ — Kosice, 1925.) olvassuk *Skultětnak* hasonló másik nyilatkozatát Czambelről: „Mi nem látjuk semmilyen okát annak, hogy miért írjunk e magyar röpirat ellen. Írnunk kellett-e volna szerzője ellen, azért, mert tiszta és hamisítatlan tót nyelvet akar, vagy pedig hogy támogatást kellett volna kieszközölni ott, ahol ilyenben nem részesült? — Hogy a „politikában“ túlmessze megy, ez az ő dolga; Czambel dr, mindig annyira egyedül állt, hogy minékünk nincsen jogunk dolgaiba avatkozni.“

„Sem magyar hivatala, nem kevésbé nyelvi elmélete (vagy pedig még kevésbé az ő tót hazafias versei) nem szolgálták a magyarizmust és a magyarorságot. Czambel Samu mint bécsi és prágai diák tót érzésű volt. Azonban Magyarországon a tanult tótnak nehéz az életben érvényesülni.“

„Czambel atyja, aki iótlipcei bíró volt, Grünwald Bélával lévén ismeretségben, aki előbb zólyomi alispán, majd országgyűlési képviselő volt és így Czambelnek Grünwald, a miniszterelnökség budai sajtóosztályában állást szerzett. Kb. 25 év előtt Magyarországon Grünwald volt a tótok elleni legnagyobb izgató, el tudhatjuk tehát képzelni, hogy mit jelentett a fiatal, nemzethű tót részére protekciója. Czambel azonban semmiképpen sem lett magyaron és a tót nyelv tanulmányozásának szentelte magát. 1890-ben a „*Slov. Pohl'ady'*“-hoz csatlakozott; igaz ugyan, hogy nem írt bennük saját

neve alatt. 1903-ban „*A tótok és nyelvük*“ című könyvében azt az elméletet képviselte, hogy a tótok jugoszláv eredetűek. A „*Národnie Noviny*“ és a „*Slov. Pohl'ady*“ az elsők voltak, amelyek ezt kritizálták, cáfolták és elítélték. Én azonban Czambelről már gyanítottam, hogy ez a „délslávság“ csak taktika, mert akkor már hosszabb idő óta csak taktikázással tartotta magát az állami szolgálatban. Tudni kell azt is, hogy ez a szolgálat személyileg őt nem érdekelte; azért ragaszkodott hozzá, hogy mint állami hivatalnok, szabadon mozoghasson a tót nyelvre vonatkozó kutatási munkájában, jegyzők, és csendőrök által nem zavarva.“ „És minek kellene ma szemrehányásokat tenni? A magánélet. — A Czambelé tanúságot tehet arról, hogy milyen helyzetben voltunk akkor és munkájának eredményei tulajdonunkat képeleik. — Mit kell itt rendezni, „hogy a mai filológiának Czambelhez és munkájának eredményeihez való viszonya világos és közvetlen legyen.“ Weingart tanár mondja, hogy a mostani filológiának a tót nyelvnek további tanulmányozásához való viszonya ettől a rendezéstől függ. Ebben kirívóan mutatkozik az ő tendenciája. *Weingartnak* azért van szükése erre a rendezésre, hogy megcsinálhassa a konklúziót: Czambel tevékenységével a magyarizmust szolgálta. („*Slov. Pohl'ady*“ 1923. 59. 1.)“ (99—101. 1.)

Van olyan cseh felfogás, mely szerint Czambel csehellenes nyelvészeti álláspontját megbánta volna. *Frant: Kulhánek: „Ludové dejiny ceskoslovenské.“* (Banská Bystrica 1922.) c, tankönyvben találjuk a következőket: „A tót nyelvészeti tudományban kitűntek *Hattala Márton* (1821—1903), mint *Űelakovsky* utódja a prágai egyetemen és *Pastrnek Ferenc*, azonkívül különösen *Czambel Samu dr.* (1856—1910), aki megírta a tót irodalmi nyelv kézikönyvét. Csakhogy Czambel a magyar kormány szolgálatában állván, éppen úgy tévedésbe esett, mint *Bernolák*, amikor a csehtót egység ellenése volt és elutasítván ezt a tudományos és történelmi igazságot, kezdetől fogva azon erőlködött, hogy a tótok állítólag a jugoszláv törzshöz tartoznak, amit végül megbánt.“ (811. 1.)

Czambel tót nemzeti érzésére vonatkozik *dr. Jan A. Wagner: Rozpomienky na Pesii*“ című adaléka „*Milán Hodza*, publicista, politik, vedecsky pracovník. Spomienky, úvahy, studie.“ (Praha 1930) c, kötetben, melyet *Stefanek A. dr., Votruba F.* és *Seda F.* szerkesztettek: „Az Andrassy-úton egy másik tót társaság szokott összejönni egy szép vendéglőben, ezek voltak az úgynevezett: „tótok“, volt állami tisztviselők. Mindenekelőtt *Czambel Samu dr.*, miniszteri titkár, *Stiastny* pénzügyi tanácsos, *Lichárd M.*, a kassa-oderbergi vasút titkára, később a „*Slov. TyMennik*“ szerkesztője, *Janovec*, a volt znióváralji tót gimnázium növendéke és még mások. Valamennyien agglagények, de jólelkűek. Közéjük járt még *Kuzmány Károly*, a „*Helios*“ igazgatója és nem láttam okát annak, hogy miért ne járjak én is közéjük, akik a legnagyobb mértékben érdeklődtek nemzeti ügyünk iránt, minden hátsó ajtó nélkül. Ugyanolyan emberek voltak, mint a sok cseh állami hivatalnok Bécsben, akiket a legjobb nemzeti szellemű embereknek megismertem az ottani hazafiak meghatározása alapján. Janovec később, mint magas állami hivatalnok, megnősült és elidegenedett. Lichárd zeneszerzőnket ismerjük. Elég keserves órákat élt át, azonban mint a dicső

Lichárd Dániel fia, nem hagyta el sohasem fajtáját, még akkor sem, amikor a „Slov. Noviny“-t kellett szerkesztenie. Mihelyt tehethe, megszabadult tőle és elment Túrócszentmártonba a könyvnyomda részvénytársaság igazgatójaként és nemsokára ismét Pestre jött, ahol jó szolgálatokat teljesített a budapesti kiadói társaságnak és a mi lapunknak.“

„És a két első? Czambel dr. és Stiasny? Ezekkel bensőbbben megbarátkoztam, mind a kettő meghalt, én csak azt mondom; hogy „de mortuis nil nisi bene.“ Ám az igazság kedvéért köteles vagyok kijelenteni, hogy ezek aranyos emberek voltak, mint emberek és mint nemzethű tótok. Különösen Czambel Samu, akit több ízben megtámadtak. Eléggé intim viszonyban álltam hozzá, közöttünk nem volt soha viszály, ami természetemnél fogva lehetséges lett volna, mihelyt észreveszem, hogy valaki másképen gondolkodik nemzeti szempontból, mint én. Szemére hányták a csehtót egy ségre vonatkozó nézeteit. Nem szabad elfelejteni, hogy akkor az egész nemzet orosz orientációjú volt, hogy Czambel volt az, aki első írásaiban a csehizmusnak jogosultságát védelmezte a tót irodalmi nyelvnek Paulíny—Tóth és Vajansky részéről történő eloroszosításával szemben. Hogy a tótok délszláv eredetét hangoztatta, ez az ő részére tudományos probléma volt. De erről nem akarok írni. Én „gruntig“ ismertem meg, ahogyan a tót mondja, azonban soha nem találtam benne olyasmit, ami mint embert diszkreditálta volna, aki a tót nemzetnek nem kívánta volna a legjobbat. Ha az államfordulat idején még élt volna, meg vagyok győződve, hogy ő lett volna az első, aki a felszabadított nemzeti egyéniség megsegítésére sietett volna. A felsőmagyarországi uszítókkal sok veszekedése volt, különösen a „Slov. Noviny“ miatt, amelyet bizonyos ideig szintén szerkesztenie kellett, azután a szerkesztést elvették tőle, mert állítólag nem volt elégé megbízható“.

38 Lásd: „Czambel minisztériumi állása“ című és e kötetben lévő tanulmányomat. Czambel egyébként ísrjedelmas publicisztikai munkásságot fejtett ki. Tizenegy évig szerkesztette a magyarofil „Slovenské Noviny“ c. politikai lapot, melynek politikai cikkeit rendszerint ő írta.

„A tót nyelv és helye a szláv nyelvcsaládban“ című munkáról,

39 Czambel ezen munkájának címe: *Slovenskú rec a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I., oddelenie: Osnovi) a irti) material recovij — I. ciastka: Vychodoslovenské nárecie.* — (Nákladom vlastnym. — V Turčianskom Sv. Martine 1906. 8°, 624 p. Cena 6 Kor.)

Asbóth Oszkár dr. szerkesztésében megjelent „Nyelvtudomány“ c. tud. akadémiai folyóiratban (1907. 4. f. — 287—293. 1.) Skultéty József dr. ismertette elismeréssel Czambel munkáját. A „Slovenské POHľady“-ban (1906. 9. l. 565. 1.) Skultéty következőket írja Czambel kötetéről:

„Ez az első kötet nemcsak a tót nyelvre nézve értékes. A szlavisztika kezdeteinél már érdeklődés mutatkozott azon területek iránt, melyekben a tót nyelvnek keleti határa fekszik. Már Dobrovsky (1814) beszélt a nehéz-

ségről, mely az északkeleti Magyarország tót és orosz dialektusainak megkülönböztetése terén található. Amikor *Safarik-, Hanka- és Celakovskynak* a pétervári Orosz Akadémiához kellett utazniok, az egyiknek meghagyatott, hogy útközben álljon meg és nézzen körül ezeken a területeken. A lengyel *Kucharsky* 1828-ban itt tartózkodott. A szláv tanszékeknek az orosz egyetemeken való szervezése óta az orosz tanárok figyelmé állandóan erre terelődött. Itt jártak *Szrenievskij, Kocuhinskij, Budilovic, Filevic, A. Petrov, Francev*. A csehek közül a kérdés iránt érdeklődött *A. V. Sembera*. Az eredmények természetesen nem voltak nagyok, még mindig keveset tudunk a tót-orosz nyelvi viszonylatról. Az 1899-iki kievi archeológiai kongresszuson *Filevic* indítványozta, hogy a magyarországi kárpátaljai területre küldessék ki egy tudományos orosz expedíció. Valamivel korábban, 1895-ben a fiatal norvég szlavista *Broch Olaf* tartózkodott itt és az ő publikációja a szlavistáknál általános figyelmet keltett. Két tanulmányát, amelyek eredetileg *Jagic* tanár orgánumban („*Archiv für slav. Philologie*”) jelentek meg, a pétervári tudományos akadémia oroszul is kiadta. Nálunk tótoknál a kérdés megvilágításához hozzájárult *Misik István*. Lembergben a Kárpátok ezen oldalára járt etnológiai és nyelvi viszonyokat tanulmányozni *Gnat'uk Vladimir*. *Broch* és *Gnat'uk* munkái révén értékes anyaggal és érdemes megvilágítással gyarapodott a kérdés, azonban ebben a problémában az új fázist mégis azt hiszem, Czambel dr. könyvétől lehet számítani, *Broch Olaf* tanár a *Jagic*-féle *Archív*-ban ismertette és részletezte az orosz határdialektust (a tót-orosz nyelvhatárról) csakis a zempléni *Uhui* községből, másik két munkájában a zempléni *Dubrava* és *Folkusoviec* dialektusokat és az ungmegyei *Kömmel* községből a szoták dialektust. Czambel a nyelvi példákat könyvének 267 oldalán mutatja be és pedig 74 kelet-szlavenszkoói községből és a velük összefüggő orosz és lengyel területről. Az egész anyagot nagy fáradtsággal a helyszínen gyűjtötte össze.“

Polivka J. dr. prágai egyetemi tanár a „*Lisij Filologické*“-*ha.n* (1907. 1. f. 22—42. 1.) ismertette Czambel könyvét és elismeri nagy értékét, mert Czambel nagy gonddal kutatta ki ezen a területen a dialektusi sajátosságokat és ezzel majdnem mindegyik községben a nemzetiségi elnevezést. *Polivka* szerint Czambel igen gondosan állapította meg minden egyes községnek a nyelvét és ezzel a *Niederle-féle* etnográfiai térképet, amely a magyarországi tótságra vonatkozik, jelentősen kiigazította. Szerinte Czambel igen mély megfigyelője a tényleges élő nyelvnek és jól tudja megkülönböztetni és értékelni a különféle befolyásokat, amelyek alatt „az élő nyelv fejlődik, kibontakozik, változik és sorvad.“ Czambel nagy könyvének részletes ismertetése után *Polivka* a következőket mondja: „még távolról sem merítettük ki azt a nagy, új nyelvészeti anyagot, amellyel Czambel *Samu dr.* ebben a könyvében a szláv nyelvtudományt gazdagította. A könyvnek nagy értéke természetesen nemcsak a nyelvtudománynak ebben a gazdagításában rejlik, mert majdnem ugyanolyan mértékben gazdagítja a szláv etnográfiai is. További megjegyzései, különösen pedig „*A keleti tót dialektus átütő ereje*“ c. fejezete felette érdekes a nyelvi élet mélyebb megismerése, fejlődése és az etnikai teljesség szempontjából; a könyv legnagyobb

értéke a dialektológiai anyagban fekszik, amelyet Czambel dr. bemutat. Végül egy részletes dialektológiai szótárt is mellékelte.

„Részletesebben beszéltünk erről a könyvről, — amint ez szokásos, teljesen elismertük jelentőségét és érdemes tudományos értékét. Nincsen más melegebb kívánságunk, minthogy áldozatkész írója és saját tudományos könyveinek kiadója, munkájában fáradhatatlanul tovább dolgozzék és elérhető időben a szlavisztikai tudományt ismét a tót, eddig tudományosan igen kevésbé átkutatott területre vonatkozó gazdag adalékokkal megajándékozza“.

Czambel irodalmi hagyatéka.

⁴⁰ Czambel *irodalmi hagyatékát és könyvtárát* a túrócszentmártoni tót nemzeti múzeumnak hagyományozta. Erről *Skultéty Józsefhez* intézett néhány levelében nyilatkozott. Czambel váratlan halála után Skultéty Czambel örökösivel tudatta az elhunyt akaratát, aminek következtében a hagyatéknak ez a része a túrócszentmártoni tót múzeumba szállított. — *Dr. Ján. V. Ormis: „Rozhovory s Ba'kom Skultétym“* — Praha 1923 — 96. l. — Itt megemlíti Ormis, hogy a hagyatékot a Nemzeti Múzeum Széchenyi könyvtárának igazgatója, *Melich János dr.* egyet, tanár, e magyar közgyűjtemény részére húszezer koronáért meg akarta szerezni. Minthogy a hagyaték a túrócszentmártoni múzeumban van elhelyezve és áttanulmányozása akadályokba ütközött, e jegyzetünkben *Weingart Milos dr.;* „*Czambelova literárni pozustalost*“ („*Prispevky k studiu slovenstiny* — Bratislava 1923) c. tanulmányának *informatív* anyagára támaszkodunk.

A hagyatékot nyelvészeti tanulmányaik részére többen felhasználták és tanulmányozták. Így például *Gregor A. dr., Vázny V. dr.* és *Húsek J. dr. Weingart dr.*, egyetemi tanár, 1921 és 1922-ben azzal a céllal kutatta át és rendezte a hagyatékot, hogy benne adatokat találjon Czambel személyi karakterének némely meg nem világított vonásaira nézve. Tehát ő Czambel magánéletének részleteire volt kíváncsi és azt akarta megállapítani, vajjon milyen okokból jutott Czambel a jugoszláv elmélethez. Weingart megállapítja, hogy ezen kíváncsiságát a hagyaték adatai nem elégítették ki, mert a hagyatékban semmiféle levelezési anyag nem foglaltatik és így Czambel magánéletének részletei a hagyatékból legkevésbé sem világíthatók meg. Weingart a hagyaték alapján több tanulmányt írt és pedig a „*Slov. Pohl'ady*“ 1922. II. füzetében ismertette Czambelnek a hagyatékban lévő, eddig ki nem adott verseit, Czambel egyik kéziratát, mely a tót evangélikus egyház nyelvére vonatkozik és „*A tót evangélikusok nem becsülik saját magukat*“ címet viseli, szintén ismertette, („*Casopis pro moderní filologii* IX, évf. 1922), ezenkívül a Czambel hagyatékáról szóló beszámoló cikke, melyre itt hivatkozunk,

A hagyaték rendkívül terjedelmes, mert 20 nagy dobozt tölt meg. Az anyaöln legnagyobb részét Czambel sajátkezűleg írta össze és mint Weingart mondja, tiszteletreméltó szorgalomra és kitartásra vall Czambelnek szakmunkássága. Az anyag nagyrészt kivonat folyóiratokból és szakkönyvekből, A Czambel által gyűjtött anyag egy polyhistor kezétől ered, mert a tót nyelvet minden vonatkozásban, minden oldalról akarta átkutatni és mint

Weingart mondja cum grano salis, a tót filológiát teljes egészében kiépíteni. A hagyaték ezen anyagnak következő felosztását mutatja: 1. Az író megjegyzései. 2. A tótok eredetéről és introdukció. 3. Topographia historica. De origine Slovacorum. 4. História linguae Slovenicae. 5. Dialectológia. 6. A nyugati tót nyelv. 7. Lengyel-tót dialektus. 8. A keleti tót nyelv. 9. Morva-tót dialektus. 10. Vocabularium slovenicum. 11. Magyar-tót frazeológia. 12. Tót-magyar frazeológia. 13. Tót frazeológia. 14. Magyar-tót tolmács. 15. Etymologia slovenica. 16. Etymologia hungarica, 17. Vocabularium barbarum, 18. Nemzetiségi törekvések. 19. Cseh és német befolyás. 20. Magyar befolyás, A dobozokban rekeszek voltak, és pedig a doboz egyik felében két rekesz 16° és egy rekesz 32° alakú jegyzetpapír részére, a második felében 30 rekesz 32° cédulák részére, amelyek abc rendben voltak elhelyezve,

1. *Az író megjegyzései:* Ebben a dobozban foglalt anyagból kiderül, hogy Czambel a tót nyelv történetére vonatkozó adalékait, a „Prispevky stb, kötetét egy másik kiadvánnyal ki akarta egészíteni, amelynek fejezetei lettek volna: 1. A nemzeti nyelv forrásai, 2. Magyar elemek a tót nyelvben. 3. A tót írásnyelv legrégebb emlékei, 4. Cseh befolyás a tót irodalmi nyelvre. 5. Szótárkészítésünk múltjából.

2. *A tótok eredetéről és introdukció.* Az itt talált anyag szerint Czambel a tót őskort és különösen a tótoknak a mostani hazájukba való vándorlási kérdését a nyelvtudomány segítségével akarta megvilágítani és pedig a tót helyrajzi nevek segítségével, valamint egyes általános szavak tanulmányozásával.

Czambel egy tanulmánytervezete, amely 1904 jan. 8-án készült, a következő vázlatos tartalomjegyzéket foglalta magában: „A tótok és nyelvük eredetéről“ 1. A tót népnyelv viszonya az irodalmi nyelvhez, (Tóttalanítás), 2. Mít tudunk a tótok eredetéről és nyelvükről, (Nyugatról, északról, délről vagy keletről jöttek-e?) 3. Az összes hipotézis délszláv volt, (Az őskori tótság. *Florinskij, Safarik, Miklosich.*) 4. Az összes tudósok és írók, akik a kérdéssel foglalkoztak a tót nyelvben délszláv nyomokat találtak. (*Jagic, Vondrak, Pastrnek, Skultéty.*) 5. Mi igazolja a délszláv hipotézist?

a) A tót nyelvnek összekötő elemei a szlovén, horvát és szerb nyelvvel, b) A mostani délszlávok és tótok között még más szlávok is léteztek, c) Délszláv hipotézis.

6. A magyarországi dunamelléki szlávok „ótót“ nyelvének karaktere,

A hagyatékban ezen részében található Czambelnek jegyzete a tót dialektusok felosztására nézve. Ez a jegyzet 1897, április, 26-án készült és a következőket tartalmazza: 1. a nyugati, vagy hosszabbító dialektus, 2. a keleti, vagy nem hosszabbító dialektus.

I. A nyugati dialektus magában foglalja a következő aldialektusokat:

- A) az „ó“ alaphanggal: stól, móz.
 B) az „uo“ alaphanggal stuol, muoz.
 C) az „ua“ alaphanggal stual, muaz,

A B) alatti „uo“ hangzóval bíró aldialektus a következő helyi beszéd-módokat ismeri: 1. a lipitót, vagy szentmiklósi, 2. az árváit 3. a turóczit

vagy mártonit, 4. a zólyom-korponait vagy breznóit, 5. a honti-teszérít 6. az alsótrencsénit vagy bánit.

3. *Topographia historica. De origine slovacorum.* Ennek az anyagnak nagyobb része az 1891—1903. évekből ered, amikor Czambel „*Tótok és nyelvük*” című könyvét készítette elő. Az anyag második része nagyjából helynevekre vonatkozik.

4. *História linguae slovenicae.* Az anyag ezen része a tót nyelv eredetével foglalkozik és a tót nyelv önállóságát és a délszláv nyelvhez való közelségét alátámasztja. Két hosszabb jegyzet említendő, melyek a következő témával foglalkoznak: 1. „*A nyelv gazdagságáról.*” (1899, május 13.) 2. *A nyelvkutató feladatairól.*“

5. *Dialectologia.* Az ezen osztályban levő jegyzetek között figyelmet érdemel a tót dialektus felosztásának vázlata: A) A középtót dialektus: a tiszta, B) a középtót dialektus: a kevert.

A) A középtót tiszta dialektus: a) a lipitói, árvái alldialektus, b) a zólyom-barsi alldialektus, c) a honti alldialektus, d) a turóci, e) a keletnyitrai, f) az északi trencsényi.

B) A középtót kevert dialektus: a) az orosz-tót keverék, b) a lengyel-tót keverék: 1. a lipitói-árvái alldialektus behatása, 2. a zólyomi honti alldialektus behatása, stb.

Ebben a dobozban több mint ezer cédula van elhelyezve, középtót szavakra vonatkozó jegyzetekkel.

6. *A nyugati tót nyelv.* Két iratköteg e felirással: „*Tót szótár*” és „*Nyugati tót nyelvi példák.*” A sok kicédulázott anyagon kívül két füzet, mely „*Holly János nyelvére vonatkozó megjegyzések*” címét viseli és egy „*Bernolák és a nagyszombati tót nyelv (trnavština)*” című tanulmány vázlata,

7. „*Lengyel-tót dialektus.* — Ez nagyrészt cédulázott anyagot tartalmaz.

8. *A keleti lóti nyelv.* A „*Slovenská rec*” stb. című munkában feldolgozott anyag legnagyobb részét Czambel megsemmisítette. Ebben a dobozban található Czambel oroszországi útjának naplója, 1884 június végétől szeptember elejéig, (Lemberg—Kiev—Odessa—Krim—Charkov—Kursk—Moszkva Pétervár—Vilna—Varsó). Ezenkívül *dialektológiai tanulmányútjainak napló-szerű feljegyzései is.*

A morva-tót dialektus. Az itt levő gazdag anyag arra enged következtetni, hogy Czambel szándéka egy összehasonlító tanulmány lehetett.

10. *Vocabularium slovenicum,* — „*Keresztnevek*” címmel egy tanulmány, amelynek kiegészítése egy befejezetlen cikk „*Tót magyar keresztnevek*”-ről. Ezenkívül „*Azon szavak gyűjteménye, melyek Loos szótárában nem találhatók.*” (1888. febr. 11.) E szójegyzék 800 szónál többet tartalmaz.

11. *Magyar-tót frazeológia.* Egy teljesen kész és 40 oldalra terjedő és két oldalnyi előszóval bíró tanulmány: „*Adalék a magyar-tót frazeológiához.*”

12. *Tót-magyar frazeológia.* — Ez az anyag sokkal gazdagabb, mint a megelőző. Néhány ezerre menő kicédulázott anyag.

13. *Tót frazeológia.* — Az anyag kisebb méretű. „*Tanulmány a tót frazeológiáról*“ feliratú borítékban különféle e tárgyra vonatkozó jegyzetekkel.

14. *Magyar-tót tolmács.* E dobozban vannak elhelyezve egy magyar-tót szótárra vonatkozó előkészítő munkái, melyek arra mutatnak, hogy Czambel a praktikus szükségletnek megfelelő és nem tudományos szótárt akart készíteni. Jegyzetei szerint Czambel maga a következő terminológiát akarta feldolgozni: 1. jogi és állampolitikai, 2. vasúti, 3. katonai 4. földrajzi, 5. filozófiai, 6. egyházszervezeti, 7. postai. A terminológia külső munkatársai elkészítették volna a fizikai, kémiai, geometriai, állattani, növény-tani, művészeti és kereskedelmi részt. Ezenkívül az ipari, gyári, (gépi) és bányászati kitejezésekre is tekintettel akart lenni,

15. *Etymologia slovenica.* Rendkívül gazdag anyagot tartalmaz. Czambel valószínűleg egy tót etymológiai szótár elkészítésére gondolt.

16. *Etymologia Hungarica.* A hagyatéknek ez a része is nagyon gazdag, mert több ezer cédulát és jegyzetet tartalmaz. Úgy látszik, hogy Czambel a magyar nyelv etymológiai analízisét tervezte és különösen azon szavak iránt érdeklődött, melyek a szláv, latin, német és román nyelvekből kerültek a magyar nyelvbe.

17. *Vocabularium barbarum.* — Czambel összegyűjtötte a tót nyelvben előforduló idegen szavakat. Négy füzetben írta össze erre vonatkozó jegyzeteit. Az első füzet címe: „*A tót nyelvben lévő idegen szavak, (eredetiük.) — Összeállítja Czambel első éves jogász Tótlipce 1876. VI. 19.*“ A legvastagabb füzet 2500 szót tartalmaz. Ezenkívül számos és betűrendben tartott cédulás anyag.

18. *Nemzetiségi törekvések.* Számos lapkivágás, cikk, magyar, tót és cseh lapokból a tót nemzetiségi kérdésre vonatkozólag, 29 darab Czambel által készített cseh-tót lapszemle az 1903—4. évekből. Ezenkívül jelentékeny cédulázott anyag a tót nyelv politikai történetére vonatkozólag az 1851-ik évtől kezdve,

19. *Cseh és német befolyás.* Az e megjelölés alatti anyag kevert, nagyon értékes a szepesi, sárosi, zempléni, ungi és abauj-tornai összes községeknek statisztikai összeírása 16° nyomtatványokon, melyek a község tót és magyar elnevezését, lélekszámát és nemzetiségi, felekezeti megoszlását tüntetik fel. A cédulák feltüntetik még a község népies elnevezésének különféle formáit. Ezenkívül egy boríték a felírással: *Német telepedés.* Egy másik „*Németek Gömörben*“ címmel van ellátva. Megemlítendő, hogy a „*Vocabularium slovenicum*“ doboza tartalmazza többek között a „*Cseh befolyás*“ anyagát, mely 32° alakú cédulázott jegyzetekből áll.

20. *Magyar befolyás.* Ebben kevés a kicédulázott szó és kifejezés. A dobozban találtatott két kézirat. Az egyiknek címe, „*Adalékok a tót irodalmi nyelvű csiszolásához.*“ Ez a befejezetlen tanulmány Czambel ifjúkori munkája és Hattalát nagyra értékeli, ami Czambel későbbi felfogásával diametrális ellentétben áll, A másik kézirat címe: „*A tót evangélikusok nem becsülik magukat.*“ Ezenkívül itt van Czambel szépirodalmi hagyatéka is. Hat meg

nem jelent költeményének kézírata és öt lengyelből fordított vers. Az eredeti költemények közös címe: „*Útinaplómból*“ 1. Homonnán 1898. jul. 14, 2. Nagymihályon 1898 június 20, 3. Pozsonytól Ungvárig, 4. Ungváron, 1898. július 24, 5, Az én sorsom. — Nagymihályon 1898 július 21., 6. Idegenben. Stanislavov 1898. aug. 20.

Található még itt egy jegyzék: „*Nyomatásban megjelent munkáim jegyzéke*“, mely 1887-ig megjelent munkáit felsorolja. Ezenkívül egy tót antológia kézírata nyomdakészen előkészítve ezzel a címmel: „*Hazaszeretet a tót irodalomban*“. Az antológia számos tót költeményt és dalt tartalmaz. Irodalomtörténeti értékkel bírnak *Sladkovic (Braxatoris) András*, kiváló tót költőnek levelei, melyeket Zathurecky Sámuelhez és Olgához intézett. E levelek száma 24. Ebben a „Braxatoris“ névvel jelölt borítékban van még két levél Sladkovic Antóniától ugyancsak Zathureckyhez és a Goethe-féle „Erlkönig“-nek Sladkovictól eredő tót fordítása a költő kézírásában.

FLACHBARTH ERNŐ DR.

CZAMBEL PUBLICISZTIKAI MŰKÖDÉSE.

A magyar napilapok hasábjain az 1880. év folyamán megjelent első cikkeiben a huszonnégy éves Czambel Samu, aki az ugyanabban az évben megjelent „Tót hangtan“-on kívül, addig a „Národnie Noviny“-ben Nikita Matejovic álnéven több elbeszélés mellett a Budapesten élő tót tisztviselők, kereskedők és iparosok argot jávai foglalkozó¹ tanulmányt is megjelentetett, a teljes tudományos felkészültség dialektikájával hívta fel a magyar közvélemény figyelmét a cseh-tót szolidaritás kérdéseire.

Ezek a cikkek „Mozgalom a tót irodalom terén“ a „Pesti Hírlap“-ban² és „A csehek és tótok irodalmi egységéről“ címmel az „Ellenőr“-ben³ jelentek meg olyan időben, amikor a „Slovenská Matica“ működésének Tisza Kálmán miniszterelnök által elrendelt beszüntetése óta a tót szellemi életet eltöltő tétlenséget jelentősebb megmozdulások váltották föl. Ekkor indította meg a turócszentmártoni tót nyomda részvénytársaság könyvterjesztési akcióját és hívta fel a tót közönséget, hogy egy bizonyos állandó évi Összeg erejéig fizessen elő az általa kiadott könyvekre. Ugyanekkor Prágában Heyduk Adolf, a tótoklakta táj szépségeit és a tót népet megéneklő kiváló cseh költő és Pokorny Rudolf szerkesztésében megindult az egyébként csak rövidéletű „Öesko-slovenská Knihovna“ (Cseh-tót könyvtár), amely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy szépirodalmi és közhasznú könyveket tót nyelven is kiadjon, tudományos műveket ellenben kizárólag cseh nyelven.⁴ Cseh

¹ 1877. október 18 és október 20. „Hlavnomestská slovincina.“ Szerzősége kiténik a turócszentmártoni múzeumban őrzött hagyatékában talált „Soznam prác mojich, ktoré tlaçou vysly“ jegyzékből, amelyet Weingart tett közzé „Prispevky k studiu slovenstiny“ c. tanulmányában“. (Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě. Rocnik I. Cislo 17. 22. 1.)

² 1880. május 1. C. S. aláírással.

³ 1880. július 31. és augusztus 1. Czambel Samu aláírással.

⁴ Pesti Hírlap 1880. május 1.

résről akkor már belátták, hogy a tót irodalmi nyelvnek a csehtől való elszakadása megmásíthatatlan tény és ezért, hogy a veszett fejsze nyelét megmentésük, arról próbálták meggyőzni a tótokat, hogy a teljes elszakadás nem tesz nekik jó szolgálatot, mert önálló tudományos irodalmat, márcsak a tót könyvvásárló közönség csekély felvevőképessége miatt is nem teremthetnek maguknak. Ez az érvelés állott a középpontjában annak az ideológiának, amelyet cseh-tót szolidaritásnak, dualizmusnak vagy kölcsönösségnek (vzájemnost') neveznek és amely a cseh és tót sajtóban azt a ma sem teljesen kiveszett szokást honosította meg, hogy egyes cseh lapok tót szerzők közleményeit tót, egyes tót lapok pedig cseh szerzők közleményeit cseh nyelven hozzák. Az 1880. év a cseh-tót viszony szempontjából különben azért is jelentős, mert ebben az évben jelent meg Holecek Józsefnek „Podejme ruku Slovákom“ (Nyújtsunk kezét a tótoknak) című írása, amelyben azt hirdette, hogy a cseheknek a német nyelv terjedésével szemben tartalékra van szükségük, amelyből állandóan új erőt meríthetnek és ilyen tartalék csak Szlovénzsko lehet.⁵

Czambel éles szemmel meglátta ennek az ideológiának politikai következményeit. „A cseh-tót szolidaritás kérdése — írta az „Ellenőr“-ben — elég fontos arra, hogy a magyarok is érdeklődjenek a cseh-tót elintézését. A kérdés fontosságát nem szállítja le azon körülmény, hogy ez csak az irodalomra vonatkozik . . . Ha a tótok magukévá tennék a cseh irodalmat, átvennék egyszermind a cseh szellemet is s tudvalevő, hogy ez a magyar hazafiságot nem nagyon segítené elő a hazai tótokban. A tótok a mostani viszonyok között magukban is tényezőt képeznek, de ha ők magukat egyszerre a cseh nemzet egy részének manifesztálják, ezen tényező jelentőségében megváltoznék“. Majd utal a magyarországi szerbekre és így folytatja: „A tótok és csehek éppen úgy földrajzi összeköttetésben állanak, mint a szerbek“, végül pedig e megjegyzéssel fejezi be: „. . . az elsőrangú politikai cseh lapok ebben az ügyben nem nyilatkoznak. Lehet nem bízunk abban, hogy a cseh-tót egység feleleveníthető volna, vagy nem tartják erre alkalmasnak az időt.“

Miként később még annyiszor, első publicisztikai megnyi-

⁵ Idézi Czambel „Slováci a ich rec“ című művében 241. 1.

latkozásában is a cseh-tót nemzetegységnek, a cseh-tót szolidaritásnak és dualizmusnak Magyarország szempontjából oly veszélyes eszmemenetére hívta fel a figyelmet Czambel. Publicisztikai tevékenysége voltaképpen ki is merült e figyelmeztetésben, amint hogy e hírlapi cikkei is inkább tudományos értekezések, mint publicisztikai munkák.

Ugyancsak teljesen tudományos alapokon nyugszik a Jókai Mór szerkesztette „Nemzet“ 1885 végén és 1886 elején⁹ „Az irodalmi tót nyelv“ címmel megjelent cikksorozata, amelyben Húrban Miroszlávval és Szvetozárral, valamint Sasínekkal szemben, akik a tót irodalmi nyelv ezeréves fennállásának megünneplésére hívták fel a tótokat, kimutatta, hogy a tót nyelv nem azonos a Ciril és Metód által használt és a keleti egyházba beolvasztott ószlovén nyelvvel, hanem csak a XV. század első felében keletkezett, még pedig cseh behatás alatt, amely nélkül számtalan, ma a tótság zöme által nem használt magyar szót vett volna át. Ugyanekkor azonban hangsúlyozta azt is, hogy a tót és cseh nyelv között a nyelvtan és szókincs különbsége semmivel sem kisebb, mint a szerbek, az alsó- és felsőlauzíciai szorok vagy a nagyoroszok és kisoroszok nyelve közti különbség. A tótoknak az irodalmi cseh nyelvtől való elszakadása szerinte nem erőszakosan, hanem természetes alapon fejlődött ki a XVII. század végén és a XVIII. század elején, mikor a Felvidéken a cseh irodalmi nyelvet a szlovákizmusok annyira elárasztották, hogy a cseh jellegét teljesen elvesztette és így Bernolák Antal csak grammatikailag szentesítette azt, amit az életévek során kifejlesztett.

Mindezek azonban csak foszlányok ahhoz a nagy publicisztikai munkássághoz képest, melyet Czambel Samu, mint a „Slovenské Noviny“ szerkesztője egy évtizeden át kifejtett. Ez a hetenként háromszor, az 1888. választási évben négyszer megjelenő lap 1886 január 2-án indult meg Zatopek Antal felelős szerkesztésében, de már az 1887. évtől kezdve a szerkesztés Czambel kezébe került, akinek szelleme jelölte ki a milenaris év végéig a folyóirat irányát. Mert bár a „Slovenské Noviny“ felelős szerkesztője sajtójogilag Hornyánszky Viktor

⁹ 1885. december 20 és 24, 1886. január 16.

nyomdatulajdonos volt, a közöttük létrejött szerződés értelmében a lap vezetéseért a politikai és büntetőjogi felelősséget Czambel viselte. Ő írta a lap vezércikkeinek túlnyomó részét is, bár azokat nem szignálta és csak tudományos cikkeit, melyek a tót helyesírásra, az idegen szavak ortografiájára, a nagybetűk használatára, a cseh professzorral lett Vlcek „Dejiny literatury slovenskej“ című irodalomtörténetének bírálatára stb. vonatkoztak, látta el Cz vagy Dr. Cz jelzéssel. Ha tehát Czambel publicisztikai működését értékelni és annak tartalmát megállapítani kívánjuk, úgy megismerésünket a „Slovenské Noviny“ e tíz évfolyamának egész anyagára kell alapítanunk. E tanulmány terjedelme azonban nem engedi meg, hogy a lapnak minden közérdekű kérdésben elfoglalt álláspontját ismertessem és ezért meg kell elégednem azzal, hogy a tót kérdésben vallott felfogását próbáljam összefoglalni.

A lap programját második évfolyamának első száma, mely már Czambel szerkesztésében jelent meg, így szövegezte meg. „A tót népnek anyanyelvén keresztül lehetőséget nyújtani, hogy az országos és világesemények mezején kiismerje magát és hogy az általános haladással együtt ő is előremenjen, e mellett a hazafias érzést benne felébreszteni: ez volt a mi kitűzött célunk . . . Magyarország állami eszméje politikai hitvallásunk megdönthetetlen dogmája lesz. A magyar korona területének egységét és oszthatatlanságát mint őseink szent örökségét szívünkön viseljük. Az ország alkotmányát a polgári jogok védpajzsául tekintjük, melyeknek mindnyájan egyformán részesei vagyunk, Egy államnnyelv szükségét elismerjük és oda akarunk hatni, hogy megtanulását minden magyar állampolgár hazafias kötelességének tartsa, E mellett azonban szívünkön akarjuk és fogjuk viselni a tót nép reális érdekeit is, a többi között anyanyelvén való művelését az országos törvények határain belül. Mi nem kívánunk a tót nép számára semmiféle különleges előjogokat, semmiféle személyes kiváltságokat, de a magyar alkotmány keretében és hazafias szellemben akarjuk anyanyelvén művelni. Mi nem várjuk az üdvöt a határokon túlról, mert mi itt, e szent földön, ahol atyáink éltek és haltak, mint magyar állampolgárok akarunk élni és halni. Azon fogunk dolgozni, hogy polgártársaink meggyőződjenek arról, hogy né-

punk, ha más nyelvet is beszél, mint ők, éppen olyan hazafiásán gondolkodik, mint ők.”⁷

A „Slovenské Noviny“ tehát a magyar állameszme, a magyar szent korona területi épsége és oszthatatlansága, a legteljesebb hazafiasság álláspontján állott. Loyaltása nem egyedül a trónnak és a dinasztíának, nem a császárnak szólt, mint annak idején a hurbanistáké, hanem a magyar királynak, Szent István koronájának és az ezeréves hazának. „A trónhoz és a hazához való hűség — írta egyszer Ferenc Józsefnek 1887. évi hadgyakorlatok alkalmával Nyitrán elhangzott kijelentését kommentálva — elválaszthatatlan fogalmak, azok az urak tehát, akik úgyszólván a magyar király feje fölött kacérokodnak az osztrák császárral és a dinasztíával, vegyék szívükre Öfel-sége szavait“.⁸

A magyar állameszméhez való viszonya az, amely a „Slovenské Noviny“-t leginkább szembeállította a turócszentmártoni irányzattal, a tót nemzeti párttal és annak szócsövével, a „Národnie Noviny“-val. ő is szívén viseli a tót nép javát, közművelődésének és nyelvének fejlesztését s anyagi boldogulását, de éppen mert azt szívén viseli, helyteleníti a mártoniak szembehelyezkedését az állammal és a kormánnyal. így egy alkalommal, a „Svetlo“ című havi folyóirattal polemizálva, a mártoniak fantasztikus politikájával szembeállította a budapesti tót csoport, azaz önönmaga realista politikáját. Erélyesen tiltakozott e folyóirat ama vádja ellen, hogy „a tót nép vállára a magyar bundát akarja ráteríteni,“ ugyanakkor azonban azt is kijelentette, hogy a tót nép megsegítését a magyar kormánynál kívánja elérni. Nem akarja elmagyarosítani a tót népet, ellenkezőleg, teljes erejével azon dolgozik, hogy az egész tót ethnikum saját anyanyelve, saját irodalma útján fejlessze ki jó tulajdonságait. A mártoniak azonban véleménye szerint ártanak a tót népnek. „Aki a tót népet — írta — nem szűnik meg idegen állam segítségével bízgatni, az ellenség, mert a haza és a király iránti hűtlenséggel fogják vádolni és így ez a nép nem várhatja el, hogy az ő érdekeiről odafenn atyailag gondoskodjanak“.⁹

⁷ 1887. január 1.

⁸ 1887. szeptember 20.

⁹ 1887. május 25.

Ellentétben a mártoniakkal, a „Slovenské Noviny“ a leg-határozottabban elvetette a pánszlávizmus eszmevilágát. A pánszlávizmus szerinte egyes elégedetlenek hiábavaló rajongása, amelynek nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint amennyit megérdemel.¹⁰ A politikai pánszlávizmus — úgy vélte — lehetetlen, mert a szláv nemzetek még sohasem alkottak közös államot, tehát nincsen közös múltjuk, nincsenek közös történelmi emlékeik, de mindenekelőtt hiányzik az egység, különböző vallásokhoz tartoznak, műveltségük foka nagyon különböző, az általuk lakott területek nagyon széttagoltak és nincsenek természetes határaik.¹¹ A szláv törzsek egyenlensége közmondásossá vált és ennek igazolására rámutat a lengyel-orosz, szerb-horvát és szerb-bulgár ellentétekre.¹²

Különösen a ruszofilizmust, az Oroszországgal való kacérkodást kárhoztatta. A „Národnie Noviny“ orosz cikkei által keltett benyomásnak tulajdonította azt, hogy a mártoniak által öfelségénél benyújtott petíciókat nem veszik figyelembe. Szemére vetette e lapnak azt is, hogy féloroszl nyelven ír és szakít a szép tót nyelvvél. Szerinte „a ruszisták a legnagyobb ellenségei a tót nép fejlődésének“.¹³ Amikor az orosz nép megkezesztelésének kilencszázéves fordulója alkalmából Kievlben tartott ünnepegeken harmadmagával Mudron Pál tót politikus is részt vett és a dunáninnenl evangélikus egyházkerület Mudron mint egyházmegyei felügyelő ellen elrendelte a fegyelmi vizsgálatot, anélkül, hogy emiatt tisztségéből elmozdították volna, a „Slovenské Noviny“ véleménye az volt, hogy ez a három tót rossz szolgálatot tett a tót nép ügyének is, mivel Magyarország-saját érdekében teljes erejével harcolni kell minden ellen, amiben Oroszországra nézve kedvező tendenciát lát, mert létéről és jövőjéről van szó.¹⁴ Hiszen ekkor már tisztán állott előtte az, hogy az osztrák-magyar monarchia és Oroszország között a Balkánon fennálló autagonizmust békés úton kiegyenlíteni nem lehet.¹⁵ Ismételten figyelmeztette a tótokat az orosz

¹⁰ 1887. augusztus 6.

¹¹ 1889. július 23.

¹² 1889. szeptember 12.

¹³ 1887. május 25.

¹⁴ 1888. október 13.

¹⁵ 1890. július 1.

politika öncélúságára, egoizmusára.¹⁸ Hivatkozott a bulgár példára, akikkel szemben a cár felszabadítónak akart mutatkozni, de mihelyst észrevette, hogy a bulgárok az ő érdekei ellenére kívánják a szabadságot, megsemmisítette a nemzet reményeit és nem riadt vissza semmiféle eszköztől, csakhogy célját elérje.¹⁷ A szlávok politikai uniója szerinte már csak azért is elképzelhetetlen, mert az oroszország, tudatában óriási erejének, nem túrne meg maga mellett semmiféle koordinált, hanem csak egyházi és nemzeti tekintetben teljesen összeforrasztott elemeket.¹⁸

A nacionalista tót közvélemény felett azokban az években uralkodó turócyszentmártoni irányzat oroszimádata miatt a „Slovenské Noviny“ kezdetben Csehország felől nem látott még aktuális politikai veszélyt közeledni és a cseh kérdéssel foglalkozó cikkeket csak a kilencvenes év körül kezdett nagyobb számmal hozni. Az első években a cseh-magyar kérdésnek inkább csak a gazdasági oldalát kísérte figyelemmel és amikor az osztrák-magyar kereskedelmi és vámszerződés 1887. évi megújítása alkalmával az ócseh csoport a magyar mezőgazdasági termények bojkottját hirdette, majd a cseh képviselők a bécsi birodalmi tanácsban védelmet követeltek a magyar malmok versenye ellen, így vágott vissza: „Ha ők nem akarják a mi mezőgazdasági terményeinket vásárolni, mi se vegyük meg tőlük a cseh ipar termékeit“.¹⁹ Rámutatott arra is, hogy a magyar gőzmalmok, melyek főleg Budapesten és Felsőmagyarországon dolgoznak, leginkább tót munkásokat foglalkoztatnak és ebből azt a tanulságot vonta le, hogy „a cseh testvérek, ha pénzükről van szó, nem ismernek semmiféle szláv testvériséget“.²⁰

A cseh államjogi követeléseket ugyancsak Magyarország érdekei szempontjából nézte. Mikor az 1889. évi cseh tartománygyűlési választások alkalmából a Grégr vezetése alatt álló radikális ifjúcsehek a Riegert követő ócsehek felett jelentékeny sikereket értek el és ennek a dualizmusellenes magyar

¹⁸ 1888. március 6.

¹⁷ 1886. szeptember 9.

¹⁸ 1891. június 4.

¹⁹ 1887. április 15.

⁴³ 1893. július 19.

körökben is örömteljes visszhangja támadt, a budapesti tót lap úgy vélte, hogy „ha a cseh államjog a monarchia dualisztikus alapjának megzavarása nélkül megvalósítható volna, Magyarország bizonyosan nem csinálna nehézségeket“, de „a jelenlegi válságos idő nem kedvez az ilyen kísérleteknek“.²¹ I. Ferenc Józsefnek cseh királlyá való megkoronáztatása ellen azonban állást foglalt azzal az indokolással, hogy az 1867. évi kiegyezés alapelveit rendítené meg.²² A cseh-német viszályban semleges álláspontra helyezkedett, „bennünket — írta egy 1890. évi számában²⁵ — a cseh kérdés közvetlenül nem érint. . . . Azonban az osztrák-magyar monarchia érdekében szívből örülnénk, ha ennek a viszálynak egyszer véget vetnének“. Mindazonáltal egyes cikkeiből ki-kicsillan az a rokonszenv, amelyet a viszálykodó felek közül a csehek iránt érez, így amikor 1893-ban az osztrák delegációs választásoknál a cseheket azzal mellőzték, hogy komoly államférfiak velük egy asztalhoz le nem ülhetnek.²⁴ A cseheknek a magyarországi tót kérdésbe való minden beavatkozását persze a leghatározottabban visszautasította, így amikor Rieger a magyar nemzetiségi törvény végrehajtását nemcsak Magyarország, hanem az egész monarchiára nézve károsnak minősítette.²⁵

Már az eddigiekből is kitűnik, hogy a „Slovenské Noviny“ a magyar kormány külpolitikai irányelveit állandóan szem előtt tartotta. Nem volt ez másként belpolitikai téren sem. A tót nép megsegítését a magyar kormánytól várta és tudatosan reálpolitikai alapra helyezkedett. Az „olimposzi magasságban“ trónoló és „exotikus extravaganciákban“ tetszelgő²⁶ turócszentmártoni politikát éppen a tót nép reálpolitikai érdeke miatt kárhoztatta. Mikor Húrban József Miloslav meghalt, nekrológiájában elismerte, hogy szívvel-lélekllel tót volt, de hibáztatta benne, hogy „nem tudott itt, a földön járni“.²⁷ Megindulása évében a csehek példáját ajánlotta a turócszentmártoniak figyelmébe, akik Riegeréknek szemére vetették, hogy egoisták és a

²¹ 1889. július 9.

²² 1889. szeptember 19.

²³ 1890. január 11,

²⁴ 1893. június 17.

²⁵ 1889. november 12.

²⁶ 1887. január 2.

²⁷ 1888. február 25.

tótokat a magyaroknak adták el. „Szerintünk — írta akkor a „Slovenské Noviny“ — ők (a csehek) okos, értelmes politikusok. Politikájuk egoizmusa egészséges, ez a realitás“.²⁸

Reálpolitikai kiindulási pontjának megfelelően elítélte a tót túlzókat, az „ultrákat“. A tényleges állapotot el nem ismerőknek tulajdonította a nagyrócei, znióváraljai és turócszentmártoni gimnáziumok és a Matica bezárását.²⁹ A tótok szerinte a tót vezérek rossz politikája miatt veszítették el nyelvi jogukat, hiszen a szerbek, románok és szászok megtarthatták gimnáziumaikat, amiből az következik, hogy a tót intézetek ügyében kibocsátott rendeleteket nem elvi, hanem más okokból adták ki.³⁰ ismételten kigúnyolta a turócszentmártoni tót nemzeti pártot, hogy negyedszázados fennállása alatt egyetlen választókerületben sem tudta behozni a maga jelöltjeit, ami azt bizonyítja, hogy a nép nem áll mögötte.³¹ Már megindulása évében szükségesnek tartotta ellenben a „Slovenské Noviny“, h^óéy k& tiszta tótság álláspontjára helyezkedő tót párt alakuljon, amely egyedül a tót népnek Magyarország érdekeivel elválaszthatatlanul egybekötött érdekeit képviselje“, később pedig helyeselte a „Felvidéki Híradó“-nak azt az eszméjét, hogy a Felvidéken egy hazafias párt szerveztessék.³²

A csehszlovák politikai irányzatnak Masaryk iskolájából kikerült tót képviselői, az úgynevezett hlasisták csak a milénium után kezdtek erősebb befolyást gyakorolni a tót politikára és így a „Slovenské Noviny“-nek Czambel szerkesztése alatt e körrel még kevés dolga akadt. Elsőnek 1895-ben Srobár Lőrinc jelentkezett közülük, aki egy hírlapi cikkében a tótok részére ugyanazt az autonómiát követelte, amellyel a csehek bírnak Ausztriában. A „Slovenské Noviny“ állást foglalt e terv ellen és azt kérdezte, hogy hol van a tótoknak az a földrajzi, politikai és történelmi területe, amelynek részére az autonómiát követelik. Amikor Salvo Károly „Dorn a Skola“ (Ház és iskola) című lapjában és naptárában a „Ceskoslovenská jednota“ (cseh-tót egység) eszméjét kezdte hirdetni, Pastrnek cseh

²⁸ 1886. december 23.

²⁹ 1887. július 29.

³⁰ 1888. április 26.

³¹ 1887. augusztus 10.

³² 1890. augusztus 14.

professzor a prágai lapokban hasonló szellemű cikket tett közzé és 1896 őszén Prágában „a csehek és tótok közti testvéri és baráti kötelékek megerősítésére“ tót estét rendeztek, amelyen Hurban-Vajansky Svetozár, a turócszentmártoni csoport szellemi vezetője is megjelent és azon Holuby lelkész a cseh-tól nemzeti egység mellett azzal érvelt, hogy a cseh nyelv otthonos a tót evangélikus templomokban, a „Slovenské Noviny“ ezeknek a cseh könyveknek a tót evangélikus templomokból való kilakoltatását követelte.³³

Az egyházpolitikai harc során alakult néppártot, melyet az 1896. évi választások alkalmával „aktív passzivitásban“ maradt turócszentmártoni tót nemzeti párt is támogatott, a „Slovenské Noviny“, mint a szabadelvű párt szócsöve, természetesen nem fogadta szívesen és tót sajtójával, különösen a „Kresťan“-nal sűrű polémiákat folytatott.³⁴

A magyarországi nemzetiségek közös frontjának kialakítására irányuló törekvések ugyancsak nem találtak kedvező fogadtatásra a lapnál. Mikor a románok 1892-ben emlékezetes memorandumukat a hazai szlávok nevében is benyújtották a királynál, a „Slovenské Noviny“ a loyális magyarországi tótok nevében a leghatározottabban tiltakozott ez ellen.³⁵ Az 1895. augusztus 10-én tartott nemzetiségi kongresszus határozatait a lap gúnyosan kommentálta,³⁶ és a román komité feloszlása után kijelentette, hogy mindenekelőtt a magyar testvérekkel akar jó viszonyban lenni és csak tizedik sorban a románokkal és a szerbekkel.³⁷

A „Slovenské Noviny“ a nemzetiségi kérdést múltó jelenségnek tekintette és úgy vélte, hogy amint elmúltak a vallási viszályok, úgy el fognak múlni a nemzetiségi ellentétek is és el fog jönni az az idő, amikor a különböző nemzetiségek tisztelni fogják egymást és ugyanannak a hazának polgárait nem a nyelv, hanem csak a becsület szerint fogják osztályozni.³⁸ Ez a fel fogás egyébként megfelel a nemzetiségi kérdés ama modern

³³ 1896. december 1.

³⁴ 1896. április 11, 16, 21. és december 22.

³⁵ 1892. június 2.

³⁶ 1895. augusztus 13.

³⁷ 1896. január 25.

³⁸ 1887. augusztus 3.

koncepciójának, amelyet az európai nemzetiségek kongresszusa is vall, amidőn a nemzetiségi kérdés megoldását ugyanazoktól a módszerektől várja, amelyekkel a vallási kérdést megoldották. Ezzel szemben a formális demokráciának a nemzetiségi kérdés megoldására teljességgel alkalmatlan nézőpontja érvényesült a lapnak abban az állásfoglalásában, hogy „alkotmányos államokban a kisebbségnek alá kell rendelnie magát a többségnek.”³⁹ Ma is feltétlenül megállja azonban a helyét az a nézete, hogy a nemzetiségi kérdést Magyarországon nem lehet kölcsönös megnyugvásra erőszakosan szabályozni, hanem csak jóakarattal, kölcsönös megegyezéssel.⁴⁰ Azzal a fenntartással, hogy ez ne jelentse a kisebbségi nyelveknek az igazságszolgáltatásban és közigazgatásban való teljes jogtalanságát, nem lehet kifogást emelni az ellen a nézete ellen sem, hogy egy hétnyelvű országban a törvényhozásban és felsőbb országos igazságszolgáltatásban lennie kell egy országos nyelvnek⁴¹ és hogy a nemzetiségi szülőknek gyermekeiket, ha nem hazafias kötelességből, úgy egyéni érdekből az államnyelvre taníttatniuk kell.⁴²

A lap egyébként — igen helyesen — a hazafiasság legfontosabb ismervéül nem a nyelvet tekintette. „A bármilyen nyelvű polgárok — írta egyszer — ha teljesítik azt, amit az országos törvény rájuk ró és ha a magyar hazát szeretik, éppen olyan jó hazafiak, mint a magyar testvérek“. Ebből pedig következik az a további tétele is, hogy „a hazaárulás oly szörnyű bűn, hogy ezt a szót nem kellene oly gyakran említeni, nehogy meghonosodjék“.⁴³ Hogy a mai magyar állam erős alapjait — írta egyik, a milénium megünneplését előkészítő cikkében — magyarok fektették le, az tagadhatatlan tétel, ez az ő érdemük. Ámde nem kevésbé igaz az, hogy a magyar állam épületének továbbfejlődésénél, valamint az idegen támadások elleni védelemben is, a többi itt letelepedett törzs is részt vett.

Dicséretére válik Czambelnek, hogy magyar belügyminisztériumi tisztviselő létére publicisztikai önállóságát, ítéletének

³⁹ 1889. január 10.

⁴⁰ 1893. július 29.

⁴¹ 1887. január 25.

⁴² 1887. október 11. és 1888. szeptember 8.

⁴⁸ 1893. július 19.

megvesztegethetetlenségét megőrizve lapjában bátran állást foglalt a hatóságok és a magyar társadalom tótelles megnyilatkozásai ellen is, ha azok meggyőződése szerint ártalmára szolgáltak az országnak. Jellemzésül csokorba kötöm a „Slovenské Noviny“ néhány ilyen állásfoglalását. Kostenszky Gézának, a F. M. K. E. korán elhunyt kitűnő titkárának a „Nyitramegyei Szemlé“-ben a magyarosítást hirdető cikkével szemben erélyesen kijelentette, hogy a „lakosság megmagyarosításáról nem lehet szó“.⁴⁴ Mikor Mikszáth Kálmán, akinek beszéleyeit egyébként gyakran közölte, tiltakozott az ellen, hogy a „Pesti Hírlap“ őt tótnak mondotta, mert ez őt az egész közvélemény előtt kompromittálja, Czambel lapja fájaltai, hogy a nagy író kompromittálásnak tekinti, ha véletlenül azt állítják róla, hogy a tót népből származik.⁴⁵ A leghatározottabban tiltakozott a „Pesti Napló“-nak — a legjobban a világháború által megcáfolt — az ellen az állítása ellen, hogy Turóc, Árva, Liptó és Trencsén megyék lakossága háború esetén megbízhatatlan volna.⁴⁶ Zólyom megyének az országgyűléshez intézett feliratát, amely a nemzetiségi törvény megváltoztatásával a magyar nyelvnek kizárólagos állami nyelvvé nyilvánítását, a nemzetiségi agitációra való tekintettel a büntetőtörvénykönyv megszigorítását, a felekezeti iskolák feletti szigorúbb felügyeletet, az érettségi és tanítói képesítő vizsgáknak állami bizottság előtt való letételét, valamint az egyesülési és gyülekezési jog revízióját követelte, helytelenítette és a hazafiatlanság fogalmának aprólékos definiálását követelte, hogy az állampolgárok tudják, mit kell betartaniuk és mitől kell óvakodniuk.⁴⁷ Grünwald Béla öngyilkossága alkalmával irt nekrológiájában a nagy magyar nacionalista közíró minden érdemének elismerése mellett is hibájául rótt fel azt az elfogultságát, hogy mindenkire, aki tótul tudott írni, bizonyos bizalmatlansággal tekintett, mert pánszlávizmusra való hajlandóságot tételezett föl benne és e tekintetben senkitől és semmi módon nem engedte magát kapacitálni.⁴⁸ Bethlen Gábor grófnak a „Magyar Hírlap“-ban meg-

⁴⁴ 1887. június 11.

⁴⁵ 1887. november 18.

⁴⁶ 1888. január 14.

⁴⁷ 1893. december 21.

⁴⁸ 1891. május 14.

jelent cikkével szemben, amelyben hibájául róttá fel a kormányt, hogy huszonöt esztendő alatt sem volt képes a magyar faj hegemoniájának megerősítésére s a nemzetiségi törvény szükségét sem ismerte el, a „Slovenské Noviny“ maga is a törvény revíziója mellett foglalt állást, legyen bár e revízió még oly alapos is, feltéve, hogy az új törvény nemcsak papíron létezzék, hanem tényleg végre is hajtsák. „Nincs rosszabb — írta nála egyébként szokatlan szenvedéllyel — mint valakinek sokat ígérni és keveset betartani és hozzá még örökös szemrehányásokat tenni neki azért, amit ígértünk. Hadd szűnjön meg egyszer az állandó koldulás és állandó gyanúsítás. Mert ezt már nem lehet kibírni, ilyen bánásmóddal nem lehet megnyerni a nemzetiségeket. . . Nem ismerjük el, hogy nekik okuk volna meghalni. Nem ismerjük el, hogy az országra nézve jobb volna, ha itt nem volnának nemzetiségek. Hiába, a dolgokat úgy kell venni, ahogy vannak és nem úgy, amilyeneknek azokat kívánjuk“.⁴⁹ A fenti értelemben máskor is követelte a nemzetiségi törvény revízióját.⁵⁰

Másfelől azonban sok esetben igen meggyőző érvekkel mutatta ki azt, hogy Magyarországon a magyarok egyedül abban vannak előnyben a többi polgár felett, hogy nyelvük az állam nyelve. „Minden más tekintetben — állapította meg — egyenjogúak vagyunk. Aki az államnyelvet megtanulja és az országos törvényeknek engedelmeskedik, az előtt nyitva áll az út valamennyi országos hivatal felé, származásra és fajra való tekintet nélkül“.⁵¹ Az az állítás, hogy sem a parlamentben, sem a bíróságnál, sem az iskolákban, sem a hadseregben nincsenek tótok, egyszerűen valótanságon alapul, ellenkezőleg, nincsen olyan hivatal, ahová a tót nép fiait is nem küldték volna és közülük sokan meg is becsülik anyanyelvüket, csak persze nem tartoznak a szentmártoni párthoz.⁵²

Mint oly sokaknak, akik a politikában a bölcs mérséklet középutján igyekeznek járni, úgy Czamelnek is bizonyára nem egy keserű órában volt része a miatt, hogy mind tót, mind magyar részről bizonyos körök bizalmatlanok voltak a lapjá-

⁴⁹ 1893. június 24.

⁵⁰ 1893. október 10.

⁵¹ 1887. október 11.

⁵² 1887. augusztus 6.

ban követett irányzattal szemben. Erre vall a „Slovenské Noviny“ több helye. Így egy alkalommal felpanaszolta, hogy „ha a tót közönség lelkére kötjük, hogy a magyar nyelvet is gyakorolja, ezt a tót faj elleni árulásnak tekintik és magyaroknak neveznek. Mások megint pánszlávoknak szidnak azért, mert tótul írunk“.⁵³

A „Slovenské Noviny“ Czambel szerkesztésében megjelent évfolyamainak még egy, ma is időszerű témájáról kell még szólanom és ez a tót nép gazdasági megsegítése. A szegénység és kivándorlás ellen a tótoknak az alföldi kincstári uradalmakban való letelepítésén⁵⁴ kívül elsősorban a felvidéki gyáripar fejlődésének előmozdítását ajánlotta orvosszerű.⁵⁵ A kormány 1890-ben valóban be is terjesztette a magyar ipar támogatásáról szóló javaslatot. Egyes nacionalista tót lapok nemzeti szempontból mindazonáltal aggályokat nyilvánítottak e javaslattal szemben azon az alapon, hogy az idegennyelvű munkástelepek a tót nemzeti törekvéseket akadályozni fogják. Czambel lapja ezzel szemben — és végkövetkeztetését az azóta lefolyt évtizedek napnál fényesebben igazolták — azzal érvelt, hogy a soknyelvű telepek és a kulturális érintkezés nivelláló hatása át fogja hidalni a nemzeti válaszközöket, az egyoldalú törekvések útját el fogja torlaszolni és emelni fogja a tót nép kultúrfokát, annak tehát úgy gazdasági, mint szellemi tekintetben javára fog válni. Az ipar és kereskedelem nemzetközi jelleggel bír és azokon, akik ezt is „nemzeti szempontból“ nézik, segíteni nem lehet.⁵⁰

A „Slovenské Noviny“ szerkesztőségéből személyi okokból történt kiválása utáni években Czambel publicisztikával alig foglalkozott. Szabad idejének úgyszólván teljes egészét a tudományos munka foglalta le. A „Slovenské Pohlady“-ban megjelent tanulmánya a tót irodalmi nyelvről mégis általánosabb érdekű, mert itt azok ellen a bírálatok ellen védekezve, amelyek „Rukovät spisovne reci slovenskéj“ (A tót irodalmi nyelv kézikönyve) című művével szemben elhangzottak, kijelentette, hogy nem akar a cseh nyelvtől távolálló valamilyen

⁵³ 1891. július 9.

⁵⁴ 1892. március 19.

⁵⁵ 1888. augusztus 8.

⁵⁶ 1890. március 27.

tót nyelvjárást a tót irodalmi nyelv rangjára emelni, hanem csak olyan reformokra gondol, melyek nemcsak hogy összhangban állanak az irodalmi tót nyelv történelmi fejlődésével, hanem amelyeket e fejlődés alapelvei valósággal megkövetelnek.⁵⁷

Ezekben az években a politikai csehszlovákizmus hívei már erős rohamot indítottak a tót közvélemény megnyerésére. 1896-ban — egyelőre még a turócszentmártoniak közreműködésével — Prágában megalakult a „Ceskoslovenská Jednota“ (Csehtót egység), amely „Csehország és Morva, Szlovenszko és Szilézia a mi hazánk“ jelszóval fogott hozzá a cseh-tót kölcsönöség programjának valósításához. Az egyesület elnöke, Pastrnek Ferenc prágai egyetemi tanár többször beutazta a Felvidéket és „Slovensko“ című művében a tótoknak a „cseh nemzet többi részével“ való kulturális egységét hirdette, titkára Kálal Károly pedig a csehszlovák egységről írt egyik tanulmányában a 8,3 milliós cseh-tót nemzetben rejlő politikai hatalmat csillogtatta meg a tótok előtt. 1897 óta rendszeressé vált Masaryk turócsbesztercei nyaralása. 1898-ban Szakolcán Blaho Pál szerkesztésében megindult a „Hlas“, a Prágában nevelődött tót ifjaknak új korszakot nyitó havi szemléje. 1900-ban az ócseh Rieger is már azt hirdette, hogy a csehek és tótok egy nemzetet alkotnak és közöttük csak szójárás eltérésekről lehet szó. 1901-ben megjelent Meakulpinskynak „Co hatí Slováký“ (Mi gátolja a tótokat) című híres röpirata, amelyben a nyelvi dualizmus helyett már a nyelvi egység visszaállítását követelte.⁵⁸ Egy szóval az a mozgalom, amelynek veszélyére Czambel már első hírlapi cikkeiben felhívta a magyar közvélemény figyelmét, egyre nagyobb arányokat öltött.

1902-ben „A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője“ címmel megjelent művében, amely publicisztikai munkásságának csúcspontja, Czambel újból tollat ragadott ellene. E hatodféléves munkájának célját a szerző úgy foglalta össze, hogy összehordja a cseh-tót nemzetegység kérdésére vo-

⁵⁷ S. P. 1901. 7—23. sz.

⁵⁸ V. ö. Czambel: „A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője.“ Turócszentmárton 1902, 1—9 1. és „Slováci a ich rec“, V Budapesti 1903, 243—250, valamint Steier Lajos: „A tót kérdés“ Liptószentmiklós 1912, 142 sk. 1.

natkozó adatokat és a kérdésre az illetékes tényezők figyelmét felhívja, a többit pedig a publicisztikára és a hivatásos politikusokra bízta.⁵⁹ Mindazonáltal e munka, bár érvelése mindig tudományosan alapos, mégis csak publicisztikai mű, mert — mint írja — a tót népnyelv átkutatásánál eredetileg csak a tudományos szempont vezérelte, de tudja és érzi, hogy a dolgoz közművelődési és politikai szempontból is egyaránt fontos.⁶⁰ Ezért e művecskét maga is közművelődési és politikai tanulmánynak nevezte, sőt tendenciózus voltát is elismerte⁶¹ és nem érte be tudományos megállapításokkal, hanem több közérdekű javaslatot is terjeszt benne elő és azok számára meg akarja nyerni a kormány hozzájárulását.

A Csekoslovenská Jednota és a hlasisták működésének ismertetése után a szláv nyelvészeknek azzal az álláspontjával szállott szembe, amely szerint a tót nép a cseh nemzet alkotó része és hogy a tót nyelv cseh szójárás. Korábbi tudományos értekezéseinek eredményeire támaszkodva nem tagadja ugyan azt, hogy a tót irodalmi nyelv cseh szójárás benyomását kelti, de „valamely népnek az etnográfiai jellegét. . . nem az irodalmi nyelve adja meg. . . , hanem az illető népnek a saját anyanyelve⁶² A cseh husziták a Felvidékre való megtelepedésének történelmi eseménye erős hatással volt a tótok nemzetiségi viszonyaira és a cseh nyelv behatolva az egyházi és világi használatba, oly mély benyomást tett a tótokra, hogy irodalmi nyelvükül fogadták el. Pozícióját erősítette a reformáció és így hatalmasodott el a XVI. és XVII. században.⁶³ A XVIII. század és a XIX. század folyamán kialakult ugyan a külön tót irodalmi nyelv, de ez nem tükrözi vissza a tót népnyelv sajátosságait, műnyelv, melynek a kodifikátor nem művelődési, hanem politikai missziót tűzött ki feladatul, nevezetesen azt, hogy hidat verjen a cseh nyelvhez való visszatérésére.⁶⁴ Más azonban az irodalmi tót nyelv és más a tót nép nyelve és Czambel számos példával igazolja, hogy a tót nép másként beszél, mint ahogy

⁵⁹ 9 l.

⁶⁰ 56 l.

⁶¹ Slováci a ich rec 23 l.

⁶² 10 l.

⁶³ 14 l.

⁶⁴ 19-20 l.

számára írnak.⁶⁵ Ebből pedig ezt a következtetést vonja le: „Abban a pillanatban, amelyben a magyarországi tót nép nyelvét feltárjuk, grammatikailag és szótárilag feldolgozzuk s a fent feltüntetett elvek alapján a cseh nyelvtől szigorúan elválasztjuk, — a szláv nyelvészek és etnográfusok elvesztik az alapot arra, hogy a tót népet a cseh nemzet alkotórésének s a tót nyelvet cseh szójárásnak tekintsék. S ugyanabban a pillanatban megszűnik a csehek erkölcsi joga a tótok dolgaiba való beavatkozásra“,⁶⁶ Szemlét tartva a cseh-tót nemzetegységre vonatkozó cseh nyilatkozatok egész során, arra az eredményre jut, hogy a csehek e kérdést főleg politikai szempontból tárgyalják s amennyiben közművelődési szempontból szólnak hozzá, szintén a politikai mozzanat vezérli őket,⁶⁷ Öntudatosan csak a csehek jártak el, csak ők törtek következetesen és állhatatosan a kitűzött cél felé, míg a tótok inkább ösztönszerűleg, mint meggyőződésből védelmezték a tót nyelv önállóságát, a magyar publicisztika pedig soha nem hatolt a kérdés mélyére.⁶⁸ Az irodalmi kölcsönösség csak eszköze a cseheknek a nemzetegység megteremtésére.⁶⁹ A csehek és a csehbarát tótok nem szűnnek meg a cseh nyelv érdekében propagandát csinálni, amiből Czambel arra következtet, hogy az irodalmi kölcsönösség nem életerős,⁷⁰ hiszen a „Národnie Noviny“ is teljesíti ugyan a kölcsönösségből folyó kötelességeket, de az irodalmi és nyelvi egység kérdését tárgyalatlannak véli.⁷¹

Ezek után Czambel a cseh-tót nemzetegység megtörésének eszközeit így foglalta össze: „A tót népnyelv átkutatása s a cseh nyelvvél szemben állítása a tótoknál, és — a cseh nyelv kiküszöbölése az ev. tót egyházközségekből.“⁷²

Az első irányban javaslata ez volt: „Kutattassa át a magas kormány a tót nép nyelvét s dolgoztassa azt fel úgy, hogy a szláv tudósok és etnográfusok végre valahára belássák, hogy a tót nyelv nem a cseh nyelv szójárása és a tót nép nem

⁶⁵ 20 sk. 1.

⁶⁶ 28 1.

⁶⁷ 33 1.

⁶⁸ 34—35 1.

⁶⁹ 38 1.

⁷⁰ 45 1.

⁷¹ 47—48 1.

⁷² 52 1.

a cseh nemzet alkotórésze“.⁷³ E javaslata mellett a következő érveket hozta fel: 1. A cseh nyelv barátai, ügyük részére semmi jót nem várnak a tót nyelv átkutatásától és mozgósítják a cseh nyelv tudósokat a cseh álláspont szakszerű megvédésére. Hiszen mikor ő 1900-ban megkezdte a tót népnyelv tanulmányozását, egy prágai folyóirat e miatt nekitámadt a magyar kormánynak, mert tanulmányát úgy fogta fel, hogy az a kormány kezdsére és megbízásából történt.⁷⁴ 2. Fogadjuk védelmünkbe a tótok nyelvét a cseh nyelv hódító akciójával szemben, mert különben szemeink láttára végleg átevez a 2 milliónyi honpolgárság egy olyan kultúra medrébe, amelynek szelleme nem egyez a magyar honpolgárság szellemi világával. Lépünk közbe, amíg nem késő és biztosítsuk a tót népnyelv önállósítását. . .⁷⁵ A cseh-tót nemzetegység eszméje olyan természetű, hogy azt rendszabályokkal megszüntetni nem lehet. E kérdést évszázadok fejlődési folyamata hozta létre s nem az újabban szereplő nemzetiségi faktorok szeszélye. Ez okból e kérdést csak alapos intézkedéssel, az irodalmi tót nyelv megreformálásával, illetve a cseh befolyás megszüntetésével lehet végleges és kielégítő módon megoldani.⁷⁶

A cseh egyházi nyelvnek az evangélikus egyházból való kiszorításának szükségét pedig így okolta meg Czambel: A tót nyelv önállósítása e nélkül biztosítva nincs.⁷⁷ Az evangélikus tótoknál használt biblistina ugyanis szóról-szóra azonos a biblia modern cseh nyelvével.⁷⁸ Ezzel szemben a lelkészek legnagyobb része irodalmi tót nyelven prédikál és így az irodalmi tót nyelv a cseh nyelv kiküszöbölése folytán gyakorlatilag már csak csekély erősítést: bibliát, énekes könyvet és katekizmusokat nyer-ne.⁷⁹ De ez mégis azzal az eredménnyel járna, hogy a tót nép kezdene különbséget tenni a tót könyv és cseh könyv között, megtörnék a cseh nyelvnek varázshatása, amely a tót nyelv csehesedésében nyer kifejezést és feleslegessé válnék, hogy a hívetket előbb a cseh nyelvre, mint hitoktató eszközre s csak azután

⁷³ 57 l.

⁷⁴ 53—55 l.

⁷⁶ 57 l.

⁷⁶ 59—60 l.

⁷⁷ 67 l.

⁷⁸ 71 l.

⁷⁸ 73—74 l.

a hit tantételeire oktassák. Ehhez sorakoznék az a nyereség, hogy lebontatnék végre ama hidak utolsója is, amelyeken évszázadok óta a cseh-tót közös kulturális élet közlekedett.⁸⁰

Munkája végén Czambel azt a véleményét fejezte ki, hogy a kérdést mindvégig mint közművelődési kérdést kell tárgyalni,⁸¹ A népnyelv alapján önállósított tót nyelvet nemcsak a tót művelődés, hanem a magyar nyelv felvidéki érdeke is kívánja, melyen már az is sokat lendítene, ha megszűnnék a tótoknál a cseh és az elcsehesedett irodalmi tót nyelv elsajátítására fordított munka. A tótok tudásvágya egy más irányban, a magyar nyelv megtanulásában keresne kielégítést.⁸² A tót népnyelv azonkívül meg is könnyítené a magyar nyelv tanulását, mert szókötése sok tekintetben megegyez a magyaréval⁸³ s a magyar nyelv megtanulására a népnyelven írt segédkönyvek érthetően megmagyaráznák a magyar nyelvet,⁸⁴

Tót részről e brosúrája miatt Czambelt éles támadások érték, A cseh lapok közül főleg a Massaryk-féle „Cas“ és a „Hlas Národu“, a tót lapok közül pedig úgy a néppárti „Ludové Noviny“, mint az evangélikus „Církevné Lísty“ tévedéssel, meg gondolatlansággal, a viszonyoknak nem elégséges ismeretével, megvesztegetettséggel, áruházzal, hamisítással stb. vádolták.⁸⁵ Ezeknek, a következő évben „Slováci a ich rec“ (A tótok és nyelvük) címmel megjelent nagy művében önérzetesen így válaszolt: „Engem teljesen kielégít az a meggyőződés, hogy kötelességemet teljesítem, ismerem a tót irodalmi nyelv fejlődését és mindent, ami ezzel összefügg. Ez a fejlődés önmaga gondoskodik arról, hogy a jövő rehabilitálja a nevemet és mindazok nevét, akikkel együtt haladok a tót irodalmi nyelv történelmi fejlődésének útján“.⁸⁶

A „Slováci a ich rec“ utolsó fejezete különben tót verziója a magyar brosúrának. Részben más gondolatfűzéssel és irodalmi utalásokkal, nagyban-egészben az utóbbi tartalma ismétlődik meg benne. Új csak az a rész, amelyben a tót irodalmi

⁸⁰ 75 l.

⁸¹ 77 l.

⁸² 80 l.

⁸³ 81 l.

⁸⁴ 83 l.

⁸⁵ Slováci a ich rec 267 l.

⁸⁶ U. o. 268 l.

nyelv teljes önállósulásának kulturális következményeivel foglalkozik és azoknak előnyös voltát bizonyítja tót fajtestvéreinek. Véleménye szerint ugyanis a tót irodalmi nyelv kérdése a csehek és magyarok számára politikai, a tótok számára azonban elsősorban kulturális probléma.⁸⁷ Érvelésének gondolatmenetét így foglalhatom össze. A tót irodalmi nyelv teljes önállósítása esetén valamennyi tót reális alapon érezné magát és önmaga kezdene törődni a tótok kulturális szükségleteivel, míg eddig mindent a cseh irodalomtól és a cseh kultúrától vártak.⁸⁸ A tótoknak saját anyanyelvükön kívül még cseh nyelven való művelése csak meggátolja művelődésüket. Mít ér a tótnak a nagy cseh irodalom, ha nem érti meg?⁸⁹ Ha Kálal a tótokat az elmagyarosodással ijesztgeti, úgy Czambel válasza az, hogy a csehek kultúrájukkal ötszáz éven keresztül csehesítették a tótokat, de azok alapjában mégis tótok maradtak, minthogy az maradt a magyar iskolákból kikerült tót nemzedék is. Nem kell féltetni a tótokat; hegyeikben, társadalmi elszigeteltségükben ők maguk hosszú időre megőrzik még néprajzi jellegüket. A cseh kultúrának a magyar elleni harcát nem a nemzeti rokonszenv fogja eldönteni, hanem csak a tényleges viszonyok, éppen úgy, mint annak idején a tót irodalmi nyelv önállósulásánál. E harc különben sem oly fontos a tótok számára. A tót írók és újságírók fejtsenek ki oly működést, hogy mentől előbb és mentől megfelelőbben elégíthessék ki a tótok művelődési szükségleteit és mellesleg, hogy önmaguk mely forrásból merítik műveltségüket.⁹⁰

Ha ezekután arra a kérdésre keresünk választ, hogy Czambel publicisztikai működése a halála óta eltelt harmadfél évtizednek immár történelmi távlatából nézve, tudott-e értékálló gondolatokat termelni, úgy nem szabad Chrobákkal, aki különben műveinek értékét elismeri, egyszerűen pálcát törni felette azzal, hogy „politikailag szerencsétlenül orientálódott, nem hitt a cseh-tót együttélésben,”⁹¹ A csehek és a tótok közti politikai, kulturális és gazdasági viszony kérdésében ugyanis a történelem korántsem hozott még végleges, megfélembhezhetlen

⁸⁷ 240 és 254 l.

⁸⁸ 259 l.

⁸⁹ 263 l.

⁹⁰ 265 l.

⁹¹ „Rukovät dejin slovenskej literature“ Praha 1932. 77 l.

ítéletet. Csehszlovákia határain belül és azokon kívül még teljes erővel folyik a küzdelem a körül, hogy a tótok a hlasisták elgondolása szerint politikailag teljesen beolvadjanak-e a cseh nemzetbe, vagy a nemzeti öncélúság jegyében — akár a teljes állami önállóság, akár az autonómia formájában — a csehektől különálló politikai nemzetté váljanak, avagy hogy — egy előzetes népszavazás eredménye alapján, vagy más módon — visszatérjenek Magyarországhoz, amelyhez hosszú századokon át tartoztak. Adáz harcok folynak még a tót nép kebelében a körül is, hogy a tót irodalmi nyelvnek a csehtől való elszakadását, Bernolák Antal és Stúr Lajos nagy művét tovább kell-e fejleszteni, vagy pedig a két nyelv helyesírásának lassú, de fokozatos egyesítésén keresztül nem kell-e visszaállítani az irodalmi nyelv és vele a kultúra egységét, amint azt legutóbb Vázny meg is kísérelte már. És talán még élesebb küzdelem folyik a csehszlovák állam úgynevezett történelmi országainak és a dezindustrializálásra ítélt Szlovenszónak gazdasági érdekei között.

Miként láttuk, Czambel a ruszofil pánszlávizmussal, a csehszlovák nemzetegység és az autonomista irányzattal szemben a hungarista gondolatot képviselte. Tót volt, nemzetét és annak nyelvét a reálpolitikai lehetőségek határain belül híven szolgálta nemcsak a tudomány, de a publicisztika eszközeivel is, de népének boldogulását egyedül Magyarországon belül tudta elképzelni. Szellemi vezetője volt a tót nép ama csoportjának, amelyet ellenfelei magyarórnak szoktak gúnyolni. Be kell valtanunk, hogy e csoportot mozgató népi erők máig sem részesültek abban a tárgyilagos megítélésben, melyet megérdemelnek. Ha például Seton Watson azt állítja, hogy az úgynevezett magyaron szellem növekedése egyfelől a szélsőséges magyar propagandista buzgalomnak, másfelől a tótok gyengülő erejének volt a következménye,⁹² melyet az étel elvonása folytán beállt testi leromláshoz hasonlít, úgy ez túlságosan kényelmes elintézése ezeknek a nemcsak pillanatnyi politikai, de konstans történelmi, társadalmi és gazdasági forrásokból is táplálkozó erők-

⁹² „Slovakia then and now“. London 1931, 25 I.

nek. A magyar állam tót köztisztviselői, amint azt a legjobban Czambel példája mutatja, távolról sem váltak mindig a nemzeti apoztázia árára azokká, mint Scotus Viator mondja,⁹³ mert ahogy az utóbbi által felsorolt Rosebery, Campbell-Bannermanntól, Balfourtól vagy Macdonaldtól skótságukat, Hodzától, Déreertől, Micurától és Kállaytól tótságukat nem lehet elvitatni, úgy viszont ezeknek a „magyarónoknak“ tótságát sem lehet tagadni. Ahogy például Schleswigben az ugyanazt a plattdeutsch nyelvjárást beszélők egyik csoportja Dániához, a másik Németországhoz húzott, ahogy a flamandok egy része hű Belgiumhoz, a másik ellenben autonomista vagy szeparatista tendenciákat követ, úgy a „csehszlovák“ irányzat és az autonomisták mellett előreláthatólag sokáig lesznek még magyaron tótok is. Ha Masaryk 1919 elején elutasította a tót nép megszavaztatásának gondolatát is,⁹⁴ ha Srobár az amerikai Tót Ligánál a magyarónokra való hivatkozással indokolta meg, hogy szerinte miért nem lehetséges a tót országgyűlés a pittsburgi szerződésnek megfelelő összehívása,⁹⁵ ha Ivánka Milán még 1929-ben, a Tuka-per főtárgyalásán is eskü alatt azt vallotta, hogy az első tót országgyűlés a Magyarországhoz való visszatérést határozta volna el,⁹⁶ úgy ez mind azt bizonyítja, hogy Czambel Samu, valamint a Turóc kivételével a „Národnie Noviny“-nál is jobban elterjedt „Slovenské Noviny“ és testvérlapja a „Vlast a Svet“, továbbá a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesület nem végezték légtüres térben munkájukat és az nem is volt meddő. A kiegyezés utáni korszakkal foglalkozó magyar történetírás azonban, sajnos, eddig alig vette észre ennek az irányzatnak a jelentőségét s e fejezet még átértékelésre szorul.

Ami a részleteket illeti, Czambelnek a pánszlávizmusra, a cseh-tót nyelvi, kulturális és gazdasági viszonyra, a biblistinának az evangélikus egyházközségekből való kiszorítására, a

⁹³ U. o.

⁹⁴ „Cesta demokracie“. Praha 1933. I, 71 l.

⁹⁵ Levele közölve: „Les Négociations de la Paix Hongroise“. Tome II. Budapest, 1921. 131 l.

⁹⁶ Prof. Docteur François Jehlicka: „Une Etape du Calvaire Slovaque. Le Procès Tuka. (1929—1930.)“ Paris 1930. 48 l.

nemzetiségi kérdés megoldásának módjára vonatkozó nézeteit a halála óta lezajlott események sok tekintetben máris igazolták. A tót Matica 1932. évi közgyűlése, a tót bibliafordítás és a tót gazdasági köröknek az egyoldalú prágai gazdasági politika ellen indított akciói felett valóban Czambel szelleme lebegett.

PODHRADSKY GYÖRGY:

CZAMBEL ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGÁNAK JELENTŐSÉGE.

Csodálatos élet, csodálatos sors! Üstökösként jelenik meg egy kicsiny, elhanyagolt nép kultúréletének egén, rövid ideig szikrázik ott, csodálatos fényt áraszt és végül hirtelen-váratlan eltűnik a sötét éjszakában akkép, hogy emléke örök időkre fennmarad, lángol, gyűjt és világít az egymást követő nemzedékek szívében és lelkében. Elszakadva attól az etnikumtól, amely őt szülte és Antheusként mégis mindig visszatérve oda, lobogó fátylát jelenít meg előttünk, mely szakadatlan, örök tűzével végül önmagát emésztette fel. A legkülönösebb, legcsodálatosabb pályafutások egyike az övé. Nagy ember, kiváló tudós, aki valósággal személytelen életet élt, akinek énje, a munka lázában teljesen felolvadó egyénisége mindig háttérben maradt. Az embert homályban hagyó szerénység, a spirituizálódás eszmei tökéletessége jellemzik őt, a nagy alkotót, Czambel Sámuelet, a bölcsészettudományok tudorát. Érdekes jelenség Európa művelődéstörténetében is, holott csak egy kicsiny, de értékes szellemi tulajdonságokkal rendelkező népnek serény szolgája és életének utolsó percéig fáradhatatlan munkása.

Mint ember, mint egyéniség rendkívüli jelenség. Magányába visszavonulva aránylag rövid életének minden szabad percét a kora ifjúságában maga elé tűzött nemes eszméknek szenteli; nem harcol, nem törekszik földi elismerés után; használni akar a köznek, használni akar fájának, nemzetének, használni akar annak az ideális gondolatnak, hogy a haladás, a művelődés, az igazság harcában legyen helye a nap alatt annak a népnek is, melynek rendíthetetlenül hű fia maradt élete utolsó pillanataig.

Előbb Budapesten, majd csillaghegyi magányában csak

ezeknek az eszméknek élt, csak e fenkölt ideálokért harcolt és küzdött. Zárkózott ember volt, kevesen ismerték személyesen, kevés kiválasztott egyéniséggel osztotta meg barátságát, neve azonban, mint az igazán nagyoké, korai halála után mindinkább ismertebb és megbecsültebb lett. Életében sok támadásnak pergőtüzében állott, sokszor nem ismerték el, de méginkább félreismerték s íme ma, amikor 28 esztendő, még csak nem is egy emberöltő telt el halála óta, neve fogalommal magasztosult.

Azon szűkre szabott keretek között, melyekben ma a szlovák nemzetnek minden nap meg kell vívnia a maga külön harcat népi egyéniségének és önállóságának elismeréséért, messze világitanak Czambel alkotásai és kimeríthetetlen, megdönthetetlen erőforrást, jelentenek abban a szakadatlan harcban, amelyet egy nép pusztá létének igazolásáért folytat. Czambel neve a csehszlovák nemzet- és államegységnek egyenes tagadását is jelenti, s az igazság és a szellem ereje százszorta erősebb a nyers erőszaknál. 1937-et írunk, lassan 19 esztendeje lesz annak, hogy a csehszlovák köztársaság megalakult, de a mai tót irodalmi nyelv, egy nemzet kultúrájának legelső ismertető jele, egy nemzet lelki kincseinek legfontosabb letéteményese és e nemzet irodalma azokon a sziklaszilárd alapokon áll és fejlődik tovább ma is, amelyeket Czambel rakott le. Nyelvtanok, szótárak, tudományos művek, az élő nyelv és irodalom formai szabályai ma is, 1937-ben és hosszú időközön keresztül, mindig abból a forrásból merítenek és fognak meríteni, amelyet Czambel, a nagy tudós nyitott meg. Forrást fakasztott, hogy megtermékenyítse egy népnek lelki életét, hogy elbűvölő rózsás kertet teremtsen ott, ahol addig a közönyösség, a dilletantizmus és a helytelen, szűk látókörű politikai felfogás meggátolták azt, hogy a sivár, kietlen pusztaságban virágzó, sajátos kultúráiét vesse meg gyökerét.

Czambel munkássága termékenyítőleg járta át ennek a Szaharának sívó homokját és létrehozta azokat az oázisokat, amelyeken egy nép a maga génuszát maradéktalanul kifejezésre juttathatta és saját kultúréletet folytathatott.

A tót nyelv kivételes helyzetet foglal el nyelvészeti és népi szempontból a szláv nyelvek és nemzetek között. Ennek a kicsi népnek adatott meg az, hogy összekötő fonalat alkosson a szláv nyelvtengerben, hogy azt a bizonyos központi hely-

zetet foglalja el, amelyet már a pánszlávizmus apostola Kollár, a költőgéniusz, számára látnoki módon kijelölt. Hosszú évek teltek el Czambel halála óta és szlavisztikával a világ minden tudományos fókuszában behatóan foglalkoznak. Legyen a szláv-ságnak, a germán, vagy román nyelvcsaládnak tagja, legyen a finn-ugor nemzeteknek, vagy a magyarságnak fia az, aki a szláv nyelvek szerkezetével, a szláv-ság művelődéstörténetével foglalkozik, bizonyos, hogy Czambelt és kutatásait nem nélkülözheti: Czambel neve is felcsendül ott mindenütt, ahol ezekkel a problémákkal foglalkoznak. Czambel kutatásainak eredményei termékenyítő iszapként vonják be a szlavisztika területét. Ha voltak is tévedései, hiányai és hibái, ezek nem vonnak le semmit sem azokból a nagy érdemekből, amelyek nevét örök időkre felsegeztek a halhatatlanok ércablájára.

A tót irodalmi nyelv kodifikálójának bölcsője ebből a szempontból ideális helyen ringott, A Felsőgaram kies völgyében, az Alacsony Tátra hatalmas masszívumának tövében fekszik Tótlipcese, Zólyommegyének egyik nagyközsége, ahol dajkája édes-bús tót dalokkal ringatta álomba. 1856. augusztus 24-ikét írták akkor, amikor Czambel Mátyásnak, a jómódú tótlipcei korcsmárosnak, községi bírónak és birtokosnak fia született, akit két nappal később az egyszerű falusi evangélikus templomban Sámuel névvel tartottak keresztség alá. A gyermek a szülői házban a legtisztább, a legzengzetesebb középtót nyelv édes hangjait szívta magába; az apai birtokon a csodaszép „trávnicáknak“ idegen hatásoktól mentes, zamatos fordulatait és sajátosságait hallgatta; ezek édesbús melódiái formálták olyanná a lelkét, mely istenáldotta tehetsége mellett fogékonyá tette őt mindannak teljes átérzésére, ami fájának lelki vágyódásaival, a szép, jó, igaz utáni szomjúhozással függött össze. Csalhatatlan nyelvérzékét tehát már a szerencsés körülmények folytán hazulról, a bölcsőből hozta magával. Elemi iskoláit odahaza elvégezvén, középiskolai tanulmányait Selmecebányán, majd Rimaszombatban folytatta, míg végül Késmárkon fejezte be, ahol érettségét is tett. A tót evangélikusok szigorú egyházszeretetére jellemző, hogy édesatyja fiának középiskolai tanulmányait evangélikus gimnáziumokban végeztette el. Az evangélikus egyház felvidéki középiskolái több évszázados múltra tekintettek vissza, kiváló professzoraik voltak, négy nyelv és kul-

túra ismeretét közvetítették a tanulóknak s így Czambel négy nemzet kultúrájának alapos ismeretét szerezhette meg. A Felvidék középiskolaiban akkor még nagy súlyt helyeztek a klaszszikus nyelveknek és kultúráknak, a latinnak és görögnek ismeretére is s ami igen fontos Czambel későbbi pályafutásának szempontjából, a magyar és a német nyelv és irodalom tanításán kívül ezekben az iskolákban volt mód és alkalom arra, hogy a tanulók a tót nyelvvel és irodalommal is foglalkozzanak. Czambel életművének megértésében és értékelésében igen fontos szerepet játszik az is, hogy pl. Késmárkon ismerkedett meg először a keleti tót nyelvjárás ritmusával és sajátosságaival is. Ez a nyelvjárás a fiatal Czambelnek érdeklődését a lengyel nyelvhez fűződő különös viszonyánál fogva már akkor felkel-tette.

Czambel 1875-ben, vagyis 19 éves korában tette le az érettségit, Késmárkon. Ugyanez év őszén iratkozott be apja kívánsága szerint a budapesti kir. magyar tudományegyetem jogi fakultására. Édesatyja ugyanis, akinek kevés érzéke volt fia irodalmi hajlamaival szemben, azt szerette volna, ha fia a jogi tanulmányok befejezése után Zólyomvármegye szolgálatába lép. A fiatal jogászt azonban hidegen hagyták a paragrafusok s már jogi tanulmányai alatt is népének nyelvével foglalkozott, azzal, amihez szíve és hajlamai vonzották. Ezt bizonyítja a hagyatékában talált egyik füzet is, melynek címe „*Cudzie slová v slovincine (ich pôvod)*”. Sostavuje Sam. Czambel, I. roc. jurista. SÍ. L'upca, 1876, 19-6.“ (Idegen szavak a tót nyelvben, eredetük. Összeállította Czambel Sámuel I. éves joghallgató. Tótlípcse, 1876. június 19.) Ebből az időből négy ilyen füzet maradt utána, amelyekben több ezer idegen szót gyűjtött össze, sőt azokat a *j* betűig bezárólag az abc sorrendjében is összeállította.

Czambel ösztönszerűleg érezvén azt, hogy nem jogásznak született, apja tudta nélkül és akarata ellenére a következő esztendőben már a bölcsészeti fakultásra iratkozott be. Amikor ezt apja megtudta, feljött Pestre s minthogy fia elhatározását megmásítani már nem tudta, úgyszólván teljesen elfordult tőle, bár búcsúzáskor az apai szív nem tudta megállni azt, hogy ne mondja fiának, hogy ha mégis pénzre lenne szüksége, forduljon hozzá. Hogy mi volt az oka az apa ezen rideg állásfoglalásának,

ma már nehéz megállapítani. Lehet, hogy a sértett apai hiúság, amely a szürke tudományos pálya helyett szívesebben látta volna fiát az akkori felfogás szerint a vezető fronton, a megyei urak között, ahol talán az elérhető legmagasabb pozíció, az alispáni szék, a becsvágyó apa minden reménykedését kielégítette volna, vagy talán az a körülmény, amelyre *Ludovít Nóvák* mutat rá a *Slovenské Pohl'ady* 1934. decemberi füzetében „*Samo Czabel a slovenská jazykoveda*“ (Czabel és a tót nyelvtudomány) című tanulmányában, Nóvák ugyanis azt írja, hogy az a szeretet, amelyet anyanyelvével szemben érzett, csakhamar nemcsak teoretikus érdeklődést keltett nála, hanem reakciót is keltett benne azzal a kíméletlen magyarosító erőfeszítéssel szemben, melynek nyomását a fiatal zólyommegyei gyermek egyenesen atyja, a gazdag vendéglős és bíró részéről érezte, aki túlságosan híven szolgálta *Grünwald Bélát*, a zólyomi alispánt és az ismeri; magyarosítót. Ezt az utóbbi állítást, illetve vádat, amely egyébként a „*Zivena*“ folyóirat 1910. évi februári számában is előfordul, közelebbi és megbízható adatok hiányában innen ellenőrizni nem tudjuk. Ez azt tételezné fel, hogy az apa, aki magyarul nem is tudott, a tót és a szláv nyelvek iránt érzett szeretete és hajlamai miatt vette volna rossz néven fiától, hogy a tót, illetve a szláv nyelvek tanulmányozása céljából a bölcsészeti fakultásra iratkozott be, Logikailag némileg ellentmond ennek a feltevésnek az a körülmény, hogy valószínűtlennek látszik az, hogy Czabel, a tótok legnagyobb nyelvésze egy úgynevezett „magyaron“ családi légkörben azzá fejlődhetett volna, amivé vált,

A budapesti tudományegyetemen akkor, sajnos, a szlavisztika tudománya nagyon gyöngén volt képviselve, Ferencz József professzor látta el ezt a tanszékét kényszerűségből inkább, mintsem a rátermettség és a tudományos érdemek alapján és így Czabel tudmányszomját megfelelőképpen nem elégíthette ki. Ezért csakhamar Bécsbe távozott, hogy ott a nagyhirű Miklosichot hallgassa és egyetemi tanulmányainak végén egy félesztendőt a prágai egyetemen is töltött, ahol annak az öreg Hattala professzornak volt a hallgatója, akinek az 1850-iki tót nyelvtant köszönhetjük,

Czabel filológiai munkásságára kétségtelenül maradandó befolyást gyakoroltak egyetemi tanulmányai. Ezeknek analízá-

lására különös szükség van már csak azért is, mert azok alapján érthetjük meg azokat a hiányokat és azt a némileg orthodox álláspontot is, amely műveiben részben kétségtelenül megnyilvánul. Miklosich a maga korának legnagyobb szlavistája volt. Czambel bécsi tanulmányainak idején azonban túl volt már alkotó munkásságának zenitjén. A nyelvtudomány módszerei tekintetében abban az időben már nagy haladás volt észlelhető, mellyel szemben a Miklosich által képviselt irány már több tekintetben elavult. A nyelvtudomány új iskolája Németországból indul ki és az új metodológia összehasonlító és fonetizáló alapon épült fel. *Miklosichnak* és *Hattalának* túlságosan filológiai orientációja hátrányt jelentett Czambelre nézve. Czambel többet kapott filológiai, mint linguisztikai szempontból. Ennek a körülménynek tulajdonítható az többek között, hogy Czambelt később sem befolyásolták nagyon ezen iskola doktrínái. Czambel annyira belemerült konkrét kérdések megoldásába, hogy az általános linguisztika és az összehasonlító szláv nyelvészet sok problémáját figyelmen kívül hagyta. Bár Czambel kétségtelenül az első nagy tót dialektológus, mindamellett az előbbi körülményeknek tulajdonítható az, hogy sokszor dogmatizál és hogy pl. *Stúr* nyelvtudományi elméletét és helyesírási rendszerét nem méltatta kellő figyelemre, hanem inkább *Hodzához* és *Hátfalához* ragaszkodott. Czambel professzorainak és tanulmányainak hatása alatt maradván a történelmi nyelvtudománynak hódolt. Ezt bizonyítja az első és magyar nyelven megjelent munkája a „*Tót Hangtan*“ is (Budapest 1880), mely különlenyomat volt az „*Egyetemes Philológiai Közlöny*“ből. Ennek alapján nyerte el a doktorátust. Két vezető professzorát tekintve, Miklosich a maga korának zsenije volt kétségtelenül, Hattala azonban skolasztikus módszerekkel dolgozó, inkább interpretáló, mint új eszméket adó és alkotó tudós volt.

Mindezeket előre kell bocsátani, ha Czambel tudományos munkásságát a módszer tekintetében meg akarjuk ítélni. Czambel jelentősége azonban ebből a szempontból, vagyis mondjuk, szűkre szabott filológiai szempontból nem ítéltető meg. Ezek a hiányok, amelyek a módszernek, az összehasonlító nyelvészetnek bizonyos figyelmenkívül hagyásából származtak, egészen véve nem csökkentik Czambel életművének korszakalkotó voltát és jelentőségét. Ércnél maradandóbb emléket állított magának

tót nyelvтанának, a keleti nyelvjárásról írott nélkülözhetetlen forrásmunkájának megalkotásával és a tót nyelv önállóságáért és tisztaságáért folytatott harcaival.

Egyetemi tanulmányainak befejezése után, még 1880-ban, először a miniszterelnökségre jutott be, ahol a szláv lapoknak referense volt. Innen csakhamar a belügyminisztérium fordító osztályába került, ahol aztán élete végéig megmaradt. Ebbe az időbe esik atyjával való kibékülése is. Mint kezdő tisztviselő szülői meglátogatására hazautazott. Éppen aratási munkák folytak s a zivataros idő miatt ő is kiment segíteni, öccse rászólt, hogy ott semmi keresnivalója sincs. Atyja azonban megindult fiának készségén és nemes gondolkozásmódján, keblére ölelte és végleg kiengesztelődött. Ez a jó viszony az apa és fiu között az apa korai haláláig fennmaradt és Czambel jóval később is mindig könnyelábadt szemmel emlékezett meg édesatyjáról.

Czambel hivatalos teendőin kívül a magyar „*Törvények és Rendeletek Tárának*“ tót fordítását is végezte 1881-től kezdve haláláig. Ez a látszólagos szürke feladat azonban a valóságban tudományos szempontból is igen nagy jelentőségű teljesítmény volt. Ő a magyar-tót jogi műnyelv megalkotója. Ehhez a munkájához régi forrásokat is felhasznált. Csalhatatlanul biztos nyelvérzéke, jogi ismeretei s az a sok tót jogi és közigazgatási mesterszó, amelyet a tót nyelv géniusza a magyar jogfejlődéssel tökéletes párhuzamban ezer esztendőn keresztül kitermelt, mind visszatükröződik Czambelnek hivatalos fordításaiban. Kívánatos lenne ezen anyagnak szótárszerű feldolgozása is.

1884-ben június hó végétől augusztus hó elejéig Oroszországban járt. Utvonala Lemberg—Kiev—Odessza—Krím—Charok—Kurszk—Moszkva—Szentpétervár—Vilna és Varsó volt. Ezen az útján alkalma nyílt arra, hogy az orosz nyelvet és kultúráját a helyszínen tanulmányozza. Úti feljegyzései hagyatékában maradtak, amelyet most a turócszentmártoni Matica őriz. 1887 január hó elsejével átvette a budapesti „*Slovenské Noviny*“ szerkesztését s ezt a tisztséget 1895-ig bezárólag megtartotta. Vezetése alatt a lap magas nivót ért el. Számos oly értékes cikke és tanulmánya látott napvilágot ebben a lapban, amelyet érdemes volna újból kiadni. Különösen sokat foglalkozott a tót helyesírással és annak történeti múltjával e lap hasábjain, cikket írt a tót-magyar frazeológiáról és az addig meg-

jelent tót-magyar szótárakról. Védelmébe vette a tót nyelvet és harcolt annak tisztaságáért mind a cseh, mind az orosz befolyással szemben. Állást foglalt azokkal a russzizmusokkal szemben is, amelyek *Svetozár Húrban Vajansky* irodalmi alkotásaiban fordultak elő. Egyik cikkében az orosz szavaknak egész sorát szedte össze a turócszentmártoni *Národnie Novinyból* annak bizonyítására, hogy egyesek tudatosan oroszosítják a szlovák nyelvet.

Czambel szerkesztői érája alatt a Slovenské Noviny szerkesztésében és összeállításában erős és értékes szellemi gárda vett részt. Ide tartozott *Cherven Flóris*, a kiváló tudós és pedagógus, aki néhány évvel ezelőtt halt meg Budapesten, mint nyugalmazott tankerületi főigazgató, több mint 90 éves korában, *Janovecz Lajos* ny. miniszteri tanácsos, *Bachát Dániel*, budapesti ev. lelkész és később püspök, aki a tárcarovatot vezette, *Bodicky Dezső* ny. ezredes, akit valamikor — mily íróniája ez a sorsnak — túlzó tót érzelmei miatt zártak ki a pozsonyi főgimnáziumból, a zólyommegyei származású *Feriencsik János*, akinek apja 48-as honvéd volt s aki később az Egyesült Államokba emigrált, ahol *Rovnianek* ellen agitált, a szakolcai származású *Lickard Milán*, a KSOD későbbi főtítkára, iakit 1918 után a csehek Ungvárott zenei főfelügyelőnek neveztek ki és *Csecsoika Károly*, a pompás tollú publicista és író. Líchard Milánnal kapcsolatban fel kell említenünk még azt is, hogy apja Petőfinek tanára volt Selmecebányán. Czambel ennek a kiváló gárdának állott az élén.

Czambelt 1899-ben nevezték ki miniszteri titkárrá és a belügyminisztérium fordító osztálya az ő vezetése alá került. Érdekes körülmény, hogy Czambel egyidőben foglalkozott azzal a gondolattal, hogy otthagyja az állami szolgálatot és anyagi erejére támaszkodva kizárólag a kutató munkának fog élni. Előléptetése és főleg nagyarányú szabadságolása szándékát megmástitotta, mert feleslegessé tette. A kiváló tudósnak önállóan megjelent tótnyelvű munkái és a budapesti napilapokban napvilágot látott magyar nyelvű értekezései felhívták rá az illetékes körök figyelmét is. Ezeknek alapján a Széli-kormány alatt (1899-1903) 4 esztendőn keresztül évenként félévi szabadságot kapott tudományos kutatásainak folytatására. Czambel ezt a szabadságot a lehető legideálisabban használta fel. A helyszínen tanul-

mányozta a keleti tót nyelvjárást, de a Középtótságon, így nevezetesen Barsban is sok időt töltött. Az így összegyűjtött anyagnak egyik részét 1906-ban megjelent korszakalkotó munkájában dolgozta fel.

Czambel a szláv nyelvterületen kívül Olaszországot, Franciaországot és Németországot is beutazta, járt Párizsban és Berlinben.

Rajzoljuk meg most mint embernek is a portréját. Vetít-sük magunk elé lelkét, jellemét. Kristálytisztá, megközelíthetetlen jelleme volt. Nem egykönnyen barátkozott, de akiket szívébe fogadott, azokhoz ragaszkodott. Ezért sokan tartózkodó, hidegtermészetű embernek vélték, holott lényegében melegszívú, nemesérzelmű ember volt. Komoly, megfontolt, könnyelműséget kerülő. Délután és este dolgozott és ezért ritkábban járt társaságba. Anyagilag független ember lévén, nem sokat törődött az esetleges gáncsoskodásokkal. Életét csak a tudomány művelésének szentelte.

Czambel legényember maradt. Társaságban igen kedélyes ember volt, szerette az elmés megjegyzéseket. Csak olyankor érzékenyült el, amikor az édesapjával való ellentétekre fordult a beszéd sora. Kerülte a politikát, inkább társadalmi kérdések érdekelték s a társaság jó hangulata. Hosszabb ideig tartó erősebb munka után örömmel kereste fel barátait, hogy kedélye felüdülhessen.¹

Már mint egyetemi hallgató tevékenyen vette ki részét a budapesti tót egyesület, a *Slovensky Spolok* kultúréletéből. Színelőadásokat, felolvasó estéket rendezett. Ennek megértéséhez tudnunk kell azt, hogy a múlt század 70—80-as éveiben a tót kultúr- és társadalmi életnek egyik fontos fókusza volt Budapest is. Az itteni tótság báljain, táncmulatságain, amelyeket például a Ferenciek-terén, a Sas-körben is tartottak, Czambel is megjelent és ottmaradt reggelig, bár maga sohasem tán-

¹ Ezekkel kezdetben a nagymező-utcai egykori Lumniczer kávéházban, a Vízafogó melletti Andrejka vendéglőben, majd a Rákóczi-Kerepesi-úton, a Luther udvar közelében lévő, azóta már megszűnt „Makkheteshez“ címzett vendégfogadóban, az Andrassy-út és Teréz-körút sarkán lévő sörözőben (ennek egy nyitrai tót ember volt a tulajdonosa), a Kovácsévics-féle és a József-körúti Putnoky vendéglőben jött össze. E helyiségek gazdái — a „Makkhetest“ és Kovácsévicset leszámítva — mind tótok voltak.

colt. Budapesti barátai köréhez tartozott *Bachát Dániel* evangélikus püspök, a kiváló tót költő, *Janovecz Lajos*, *Csecsothka Károly*, *Lichard Milán*, *Wagner János*, az ismertnevű tót csillagász, *Stiasny*, a „*Vlasf a Svei*“ szerkesztője, *Maxima András* postatiszt, azonkívül *Asbóthtal* és más magyar szlavistákkal és nyelvészekkel tartott fenn szorosabb összeköttetést. Különösen Stiasnyhoz és Janoveczhez fűzte erősebb barátság. Részint tudományos, részint baráti érintkezést tartott fenn Vajanskyval, Skultétyval és Pastrnek cseh egyetemi tanárral (Pastrneket személyesen nem ismerte), bár tudományos vitákat is folytatott velük. Barátsága különösen Skultétyval mélyült ki, aki őt halála után „a tót nyelv nagy szerelmesének“ díszítő jelzőjével tüntette ki. Baráti köréhez tartozott még *Ruziak János*, líptószentmiklósi ügyvéd, aki a cseh-tót köztársaságban szenátor lett, továbbá *Medvecky Lajos* tót képviselő-jelölt, aki 1906-ban a girálti kerületben lépett fel s akit Czambel tanúvallomása mentett meg attól, hogy nemzetiségi izgatás miatt el nem ítélték. Munkatársai közé tartozott *Kabina Ferenc* budapesti tót ügyvéd is, különösen a törvények fordításánál, bár Czambel munkásságát csak technikailag vette igénybe. Hívatalsbeli kollégái közül *Sztoicscsal*, a belügyminisztérium fordító osztályának szerb-horvát referensével tartott fenn szívélyesebb összeköttetést.

A budapesti tót evangélikusok egyházi életéből is kivette a részét. Presbyter volt a Rákóczi-úti, ma is fennálló tót evangélikus egyházközségben akkor, amikor *Fabinyi Teofil* volt a gondnok.

Czambel édesatyja, akiről mindig oly melegen emlékezett meg, 1886 szeptember 14-ikén halt meg. Édes anyja, született *Sykora Rozália*, egy évvel korábban, 1885. augusztus 17-én. A szülők halála után a vagyont a két gyermek, Sámuel és öccse József örökölte. A tót, illetve akkor már zólyomlipcsei birtokot és házat azonban csak jóval később adták el. Ezért 50.000 forintot kaptak. József öccse gazdatiszti állást vállalt a Leidenfrost családnál Bars megyében, Léva környékén és meg-nősült, Samu pedig villát vásárolt Csillaghegyen, Hegysor-u. 1. szám alatt és azt a maga ízlése szerint alakította át és rendezte be. Ebben a villában akarta befejezni életének fő művét, melynek „*Slovenská rec a jej miesto v rodine slovenskijch jazykov*“.

(A tót nyelv és helye a szláv nyelvcsaládban) cím alatt azonban sajnos, csak első kötete jelent meg, a hátralévő három kötet megírásában korai halála akadályozta meg. Tusculánuma magas, földszintes, szép tornyos villa volt több szobával, melyben kb. 4 ezer kötetes könyvtárát is elhelyezte. Ebben a könyvtárban a régi tót irodalom csaknem teljesen képviselve volt, azonkívül szláv és egyéb filológiai munkák, német tudományos folyóiratok foglaltattak benne.

Czambel kb. 176 cm. magasságú, erős mellkasú, vállas, izmos, testes és nagyétvágyú ember volt. Gesztenyeszín haja élete utolsó éveiben őszülni kezdett. A halála előtti években gyomorbántalmakra panaszkodott és ezért Karlsbadba és Korytnicára is járt. Allítólag cukorbaja volt. Mindamellett sem ő, sem más nem hitte volna, hogy ez a hatalmas fizikumú ember aránylag olyan korán fog eltávozni az élők sorából. Egy borongós téli nap reggelén, 1909. december hó 18-án, szombaton, öltözködés közben rosszul lett és pár percnyi haláltusa után agyszélhűtésben meghalt,

Halálának hírére barátai kizarándokoltak villájába, majd József Öccse is megérkezett Bars-megyéből s a temetést is ő rendezte.²

Az óbudai evangélikus pap temette a villa udvaráról szép gyászbeszéd kíséretében. Temetése egyébként egyszerű volt, azon csak barátai és kartársai vettek részt. Ezek közül kint voltak a végtisztességen *Janovecz Lajos* és *Csecsotha Károly*, valamint a véletlenül Budapesten időző *Medvecký Lajos* is. Búcsúbeszéd nem hangzott el sírja felett.³

Végrendelet nem maradt utána, vagyont József öccse örökölte. Nagyértékű könyvtárát eredetileg a Magyar Nemzeti Múzeum akarta átvenni, miután az átvétel körül azonban huzavona keletkezett és csekély árdifferencia miatt a megegyezés sem jött létre, öccse az egész könyvtárt, iratait és irodalmi ha-

² A közeli békásmegyeri temetőben helyezték örök nyugalomra és öccse később svéd gránitból obelisztként szép sírkövet állíttatott neki.

³ Halála alkalmából jelentőségét méltatva, igen szépen emlékezett meg róla a budapesti „Slovenské Noviny“, a túrócszentmártoni „Národnie Noviny“ (Vajansky, skultéty, Kabina), a „Živena“, valamint Polívka és Pastrnek cseh egyetemi tanárok, a magyar sajtó és szakfolyóiratok is.

gyatékát a turócszentmártoni tót múzeum-egyesületnek ajándékozta. A könyvtár átvételére maga Skultéty jött le Budapestre két társával. A könyvtár gyors elszállítására annál is inkább volt szükség, mert Czambel öccse a villát eladta s a lakást az átadás céljából minél hamarabb ki kellett üríteni.

Húsz esztendő telt el Czambel halála óta, amikor emlékének első megünneplésére sor került. Közben Czambel egész rokonsága kihalt s a két évtized a történelemben is olyan változásokat hozott létre, amelyeket előre sem sejteni, sem tudni nem leheteti. A tótság nagy tudósának sírja a romantikus, lankás békásmegyeri temetőben őrizte emlékét s két nemzet hálás fiainak kegyelete. Ennek a kegyeletnek adott kifejezést a „*Magyarországi Tót Közművelődési Társulat*,“ (melynek Czambel választmányi tagja volt, bár érdemleges működést nem fejtett ki benne) amikor kb. egy hónappal a 20. évforduló előtt, 1929 november 17-cn, vasárnap a déli órákban, szürke, borús, ködös őszi napon Czambel számos tót és magyar tisztelőjével kizarándokolt a nagy tudós sírjához, hogy kegyeletes emlékünnepelet rendezzen ott. A sírt ebből az alkalomból a társulat rendbehozatta s azt úgy maga, mint a Zólyomvármegyei Egyesület, — az utóbbi a megye színeit viselő szalaggal — kegyeletes beszéd kíséretében megkoszorúzta. A sírra helyezték Zólyomvármegye címéret is.⁴

⁴ Emlékbeszédet a sír felett először dr. Bernolák Nándor ny. miniszter, a Magyarországi Tót Közművelődési Társulat elnöke mondott, azután Janovecz Lajos, ny. min. tanácsos, a társulat ügyvezető alelnöke beszélt, s végül e sorok írója, mint a társulat titkára méltatta Czambel jelentőségét. A beszédek magyar és tót nyelven hangzottak el. Az ünnepélyen az érdeklődő magyar és tót intelligencia és a budapesti tót munkásság küldöttsége egyaránt résztvett. Az ünnepélyre a turócszentmártoni tót Maticát, a nagyszombati Szent Adalbert Egyesületet és más tót kultúrtestületeket is meghívtak, ezek azonban nem képviseltették magukat, bár Krcméry például, a Matica akkori titkára, abban az időben Budapesten tartózkodott és a készülő ünnepélyről tudomása volt.

Az ünnepély nagy visszhangot keltett a cseh-tót köztársaságban is. A csehszlovák irányt követő orgánumok, főleg kezdetben, éles támadásokban részesítették az ünnepély rendezőit, míg a tót nacionalista irányt követők jóleső érzéssel vették tudomásul a kegyeletnek ezt a szép megnyilvánulását. Mindamellett az előbbi csoporthoz tartozó „Slovensky Denník“ 1929. december 28-iki számában, tárcarovatában kifejezte azt a kívánságát.

Vessünk most egy pillantást ennek a nagy tudósnak képmására, arra a portréra, amely kötetünket díszíti, a belső címlap előtt. Ennek a portrénak egészen különös, romantikus története van. Hogy ezt és ennek a képmásnak irodalomtörténeti értékét kellőleg méltányolhassuk, tudnunk kell azt, hogy Czambel után fénykép, vagy portré nem maradt. Ha volt is ilyen, elkallódott. Czambelnek sajátos vonása volt, hogy nem engedte magát lefényképeztetni, még kevésbé engedte magát lefestetni. Fényképezőgép elé csak akkor állt, mikor az elkerülhetetlen volt, pl. a vasúti igazolvány kiváltásának esetében. Halála után közvetlenül az egyik nekrológhoz ilyen fényképet voltak kénytelenek felhasználni. Ilyen fényképe is csak a „Zivena“ folyóirat februári számában jelent meg. Ennek is elveszett az eredetije. Tudomásom szerint — és azt a mai napig nem cáfolta meg senki, — egyetlen tót kultúrintézménynek sincs birtokában Czambel fényképe vagy portréja. E sorok írójának hosszú, csaknem egyévi kutatás után sikerült megtalálnia azt az olajfestményt, amely pontos és hű másolata egy olyan fényképnek, amely szintén elveszettnek tekintendő, Ma is élő barátai és kortársai, így elsősorban *Janovecz Lajos* és *Csecsotka Károly* igazolták ennek a képnek valóságát és egybehangzó kijelentésük szerint Czambel ezen az olajfestményen olyan, mintha élne és képmása a legjobb, leghűségesebb reprodukció.

E képmás felfedezésének rövid története a következő: A festményt fénykép alapján József öccse készítette el a maga számára kb. 1900 körül, tehát Czambel Samu legszebb férfikorában. Öccse halála után ez a kép özvegyénél maradt, aki bizonyos idő múlva újból férjhez ment Tóásó Pálhoz, az ismert budapesti műépítészhez. Czambel Józsefnek és Tóásó Pálnak családjában egymást követték a tragikus események, József két gyermekével együtt szénegázmérgezés áldozata lett. Özvegye, már mint Tóásó Pál felesége, kb. egy évtizeddel ezelőtt férjével együtt öngyilkos lett azért, mert egykor dúsgazdag férje elhibázott spekulációk folytán teljesen tönkrement. A tragikus

hogy Czambel halálának 25. éves évfordulóján a magyar „hatóságok“ helyett, de ha kell, velük együtt is a sírnál rendezendő ünnepélyen vegyének részt a tót, sőt a lehetőség szerint a cseh filológusok is, mint a csehszlovák nemzet képviselői.

véget ért házaspárnak csak egy kiskorú fia maradt, aki a már számára idegen, előtte jóformán ismeretlen embert ábrázoló képpel nem tudott mit csinálni, úgyhogy azt szerény lakásának padlásán a lim-lom közé dobta.

A kép és az adatok megszerzése és a nyomravezetés körül nagy érdemei vannak Szacs vay Károly ny. postafőfelügyelőnek, Czambel egykori jó barátjának és Tóásóék rokonának, aki a képet kérésemre megszerezte és hozzám eljuttatta. Az átvételnél a festmény származás állapota volt, több helyen kilyukadt, mésszel volt leöntve és a pusztulás kétségbeejtő képét mutatta. Ekkor érintkezésbe léptem az ország egyik legkiválóbb restaurátorával, Szentiványi Gyula dr.-al, a Szépművészeti Múzeum tisztviselőjével, aki tekintettel a nemes célra mesteri módon hozta helyre a képet, amiért őt igazi hála és köszönet illeti meg.

A képnek művészeti szempontból ugyan különös becse nincsen, ez azonban ebben az esetben nem is fontos; fontosabb az, hogy az egykorú fényképnek elsőrangú, hű és így mesteri, színes reprodukciója. Művelődéstörténeti szempontból azonban igen nagy értéket jelent, mert a mai napig egyedül ismert portréja Czambelnek, A kép ezidőszent e sorok írójának gondozása alatt áll mindaddig, amíg megfelelő kultúrintézmény birtokába nem kerül.

Nem tartozik ugyan szorosan ennek a tanulmánynak keretébe, azonban mégis hiányos lenne a Czambelről nyújtott kép, ha irodalmi munkásságával legalább nagy vonásokban nem foglalkoznám. Első irodalmi zsenyéi nyomtatásban 1877»ben, tehát másodéves egyetemi, illetve elsőéves bölcsészethallgató korában jelentek meg a írőcszentmártoni *Národnie Novinyban*. Első cikke, mint Budapestiana is érdekes, mert a főváros tót nyelvvel foglalkozik. Önálló művei közül a második a „*Prispevky k dejinám jazyka slovenského*“ („Adalékok a tót nyelv történetéhez“), amely Budapesten 1887-ben jelent meg. Ebben már harcol a cseh irányzat ellen s a tót irodalmi nyelvbe csempészett orosz szavak és kifejezések ellen is tiltakozik. A tót helyesírással két munkájában is foglalkozik (Budapest 1890. és 1891.) Azt az elméletet, hogy a tót nyelv és nép délszláv eredetű, először a „*Slováci a ich rec*“ (A tótok és nyelvük) című Túrőcszentmártonban 1903-ban megjelent munkájában fejtette ki. Életművének keretén belül azonban elsősorban három nagy alkotásra és az

ezekkel kapcsolatos tanulmányokra, cikkekre és polémiákra kell rámutatnunk. Ezekben jut pregnáns kifejezésre Czambel nagysága, ezekben kell jelentőségét keresnünk s ezek avatják őt évszázadokra halhatatlanná e tárgy- és gondolatkörön belül. Az első e művek között a „*Rukovät spisovnej reci slovenskej*“ (A tót irodalmi nyelv kézikönyve, Túrócszentmárton, 1902. II. kiadás, 1915. III. kiadás 1919). Ez a mű volt az, amely véglegesen megállapította a tót irodalmi nyelv szabályait. A tót nyelvtudomány folyóirata, a túrócszentmártoni „*Slovenská rec*“ ma is ennek a műnek alapján dolgozik tovább a tót irodalmi nyelv kodifikálásának és gazdagításának érdekében.

A másik ily hatalmas munka a „*Slovenská rec a jej miesto v rodine slovanskijch jazykov*“ (A tót nyelv és helye a szláv nyelvcsaládban) Túrócszentmárton, 1906, amelyről már megemlékeztünk s amely nemcsak a keleti tót nyelvjárás feldolgozásának, hanem a tótok művelődéstörténetére vonatkozó számos adat összegyűjtésének és megvilágításának szempontjából is örökbecsű érték. E két műhöz sorakoznak azok a tanulmányai is, amelyek folyóiratokban, így különösen a „*Slovenské Pohľady*“ban és más lapokban jelentek meg.

Harmadik nagy műve, amelyet Csehszlovákiában érthető politikai okokból szeretnek elmellőzni, 1902-ben magyar nyelven jelent meg „*A cseh-tót nemzetegység múltja, jelene és jövője*“ címmel. Ebben a műben Czambel nemcsak a megingathatatlan bizonyítékokra támaszkodó tudós, hanem tót népét és fajtát lángolóan szerető és féltő patrióta minden lelki és szellemi energiájával veszi fel a küzdelmet az úgynevezett „csehszlovákizmussal.“ A csehek felismerve a veszedelmes ellenfélt, tanulmányát a maguk nyelvére is lefordították és jegyzetekkel ellátva adták ki. Ebben a műben Czambel látnoki szemmel hívja fel a figyelmet ennek a cseh törekvésnek a veszedelmére, sajnos anélkül, hogy tanácsait, jóslatait éppen magyar körökben kellő figyelemre méltatták volna. Szomorú dolog, hogy szűkebb hazájában az őt egyébként híven követők és megbecsülők táborában is taktikai okokkal akarják magyarázni Czambel állásfoglalását a cseh-tót kérdésben, pedig Czambel igazságainak súlyát és jóslatainak végzettségét éppen ők érzik legjobban. Kétségtelen tény, hogy nem Czambel taktikázott, hanem ők taktikáznak. Czambelnek nincs szüksége arra, hogy e tekintetben mente-

gessék, hiszen ő csak azt hirdette lángoló szavakkal, amit nemzetének minden egyes, önzetlen és hű fia — s ez a túlnyomó többség — hirdet: a *ót nyelvi és népi önállóságot. Ebben a munkájában Stúrta támaszkodva hirdette azt is, hogy a tót evangélikus egyháznak el kell vetnie a XVI. században belopózkodott és kizárólag cseh prédikátorok útján behozott ócseh egyházi nyelvet, az u. n. „biblictinát“. A nagy eszmék előbb-utóbb diadalt aratnak, íme ma már erős mozgalom fejlődött ki a tót evangélikus egyházban a célból, hogy az evangélikus egyház kebelében is visszafoglalhassa jogos helyét a tót nyelv. Czambel egyébként a cseh-tót kérdésről igen sokat írt a különböző budapesti napilapok hasábjain is.

Ezenkívül foglalkozott még egy új tót és magyar szótár megírásának gondolatával is s e tekintetben nagy előkészületeket tett, sőt egy önálló műben is megvilágította ennek a kérdésnek fontosságát. Gyűjtötte a Loos szótárából hiányzó szavakat is, melyek hagyatékában maradtak 1888-ból. Különösen figyelemreméltó az a törekvése, hogy a tót nyelvben található magyar eredetű szavakat gyűjtse össze és azokat a német szavakat is, amelyek Czambel véleménye szerint magyar közvetítéssel kerültek át a tót nyelvbe. Erre vonatkozó befejezetlen törekvéseit ugyancsak hagyatéka tárja föl. Ebben a tekintetben is úttörő volt Czambel, amennyiben ezt a fontos problémát a mai napig még senki sem dolgozta fel.

irodalmi portréja nem lenne teljes, ha meg nem emlékezném arról, hogy sok kedves novellát is írt. Ezenkívül, ha a rideg tudományos munkában elfáradt, ha fel akart üdülni, ha gazdag lelki világának belső érzelmeit is meg akarta szólaltatni, a műzsához fordult és szép, elmélázó verseket írt. Versei, melyeket hagyatékában találtak meg hangulatait örökítik meg és tót patriotizmusának is kifejezői. Ezek a versek a „*Slovenské Pohl'ady*“ 1922. évfolyamában jelentek meg. Igen sok népmesét gyűjtött össze, még pedig a középtót nyelvterületről is; ezeket Polívka cseh egyetemi tanár használta fel tót mesegyűjteményében.

A magyarság és a történelmi Magyarország iránt érzett szeretetének és megbecsülésének tükré az az anthologia, melyben olyan költeményeket gyűjtött össze, melyek a tótok magyar patriotizmusát hirdetik és azt bizonyítják, hogy a tótok mindig szerették magyar hazájukat. Ezt az anthológiát sajtó alá ren-

dezte, azonban korai halála miatt ez is hagyatékában maradt. Ezt a hagyatékot egyébként behatóan ismerteti Weingart, előbb pozsonyi, most prágai cseh egyetemi tanár „*Príspevky k studiu slovensiny*“ (Adalékok a tót nyelv tanulmányozásához) c. munkájában, Pozsony, 1923.

Nyelvészeti szempontból Czambel tulajdonképpen a szlovák tudományos műnyelv megalkotója is. A nyelvhelyesség tekintetében egyébként is kérlelhetetlen és rigorózus volt önmagával és munkatársaival szemben egyaránt. Czambelnek köszönheti a tudományos világ azt is, hogy első ízben terelte rá a figyelmet a tót nyelvben előforduló délszláv elemekre az ő délszláv elméletével kapcsolatban, amiért oly sok megnemértésben és üldöztetésben volt része. Ha elmélete ugyan még nyílt kérdést is képez, intuíciójái nagyszerű megvilágításba helyezi az a körülmény, hogy már a szlavisztika kutatásainak egyik legkomolyabb tárgya a tót nyelv és nyelvkincs délszláv elemei és vonatkozásai. Ezzel az akkor félreismert Czambel a legnagyobb hálára kötelezte a szlavisztika művelőit.

A „*Slovenské Pohl'ady*“, a tót irodalmi és tudományos köröknek folyóirata, 1934. decemberi számában, Czambel halálának 25. évfordulója alkalmából, szép tanulmányt közölt *Ludovít Novánk* tollából, aki Czambelre vonatkozólag a következőket mondja: „Megemlékezésünk Czambeiről a tiszteletnek és hálának kegyeletes megnyilvánulása ezzel a nagy jelenséggel szemben, amely Czambel volt háborúelőtti kicsinyes viszonyaink között. Czambel még csak várja a mélyebb analízist és azt, hogy tudományos irodalmunk fejlődésének szélesebb keretei közé iktassák.“ — Majd tanulmánya végén azt mondja: „Czambel általában az első nagyvonalú tót nyelvész. Sok olyan kérdés, amelyet ő vetett fel, még ma is eleven és a tót nyelvkultúra emelésére irányuló mai törekvések tudatosan felújítják Czambelnek azon követeléseit, hogy az irodalmi nyelvnek mindenekelőtt a nyelvjárások segítségével kell újjászületnie.“

Czambel sorsát, mint emberét, a „*Slovak*“ 1931, jan. 10-i száma a következőkben állítja elénk: „Ha igaz az, hogy Czambel neve a tót nemzetnél a nyelvtisztaság őrzésének legmagasabb szimbóluma lett, akkor igaz az is, hogy talán a mai napig nem volt még egy olyan jelentős tényezője a tótok nemzeti életének, akinek hófehér jellemére és szeplőtlen emlékére annyi sarat

dobáltak volna közelebbi (szlovák) és távolabbi (cseh) fajtestvérei még halála után is, mint amennyi sarat el kellett és el kell viselnie a túlkicsiny kultúrkörnyezet ezen túlnagy fiának. Üldözte a sors utolsó pillanatáig, de munkakedve minden csapás után növekedett. Becses előttünk minden olyan sor, amely a tót tudomány ezen vértanújának egyedülálló személyiségével összefügg.“

Becses azonban az ő személye a magyarok előtt is. Az elmúlt korokra visszavetítve ő képviselte azt a típust, amely az új Magyarországot a régi hibák elvetésével olyan új alapokra akarja helyezni, amelyek időtlen időkig fennmaradnak és a történelmi Magyarország összes népeinek szabad fejlődését és testvéri együttélését fogják biztosítani.

IRODALOM.

- Otto: Slovník Naucny. V. 834. o. Praha, 1892.
- A Pallas Nagy Lexikona, IV. 825. o. Budapest, 1893.
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. II. 467—469. o. Budapest, 1893.
- „Slovenské Noviny“, Budapest, 1909 dec. 21, 22 és 25.
- „Národné Noviny“, Túrócszentmárton, 1909 dec. 21. és 23. (*Vajansky, Skultéty és Kabina* cikke).
- „Vlast' a Svet“, Budapest, 1909 dec. 26.
- Živena, Túrócszentmárton, 1910. 1—2. szám.
- Archiv für slavische Philologie, XXXII. 319. o. (*Fr. Pastrnek* cikke.) Berlin, 1911.
- Révai Nagy Lexikona, V. 218. o. Budapest, 1912.
- Fr. Frydecky: Rukovtít, *slovenského písemnictví*, 14. o. Praha 1921.
- Dr. Milos Weingart: Príspevky k studiu slovenstiny. Bratislava 1923.
- Irodalmi Lexikon (szerk. *Benedek Marcell*), 220. o. Budapest, 1927.
- Világlexikon, 117. o. Budapest, 1927.
- Ludovit V. Rizner: Bibliográfia písomnictva slovenského. Sosit VI. Túrócszentmárton, 1928.
- J. P.: Vyrocie smrti dr. Sama Cambela. Slovensky Denník, 1929. nov. 16.
- Steter Lajos: Czambel. — „Budapesti Hírlap“, 1929. nov. 17.
- Podhradszky György: Czambel Samu dr. — „Magyarság“, 1929. nov. 17.
- Adolf Pechány: Dr. Sámuel Czambel, „Pester Lloyd“ 1929. nov. 17.
- Pechány Adolf: Czambel Samu dr. emlékezete. „Nemzeti Újság“ 1929. nov. 17.
- Czambel Samu dr. emlékünnepe a békásmegyeri temetőben, „Budapesti Hírlap“, 1929. nov. 18.
- Képes Pesti Hírlap. 1929. nov. 19. (reprodukció)
- A Czambel-emlékünnepe a békásmegyeri temetőben, „Nemzeti Újság“, 1929. nov. 19.
- Pálóczi Horváth Lajos: Czambel Sámuel tót nyelvtudós emlékünnepe a békásmegyeri temetőben. — „Magyarság“, 1929. nov. 19.
- Czambelove oslavy v Pesti. „Slovensky Denník“, 1929. nov. 21,
- Pamiatka dra Sama Czambela. „Slovenské Noviny“, 1929. nov. 24.
- Doslov k Czambelovym „oslávám“. „Slovensky Denník“ 1929. nov. 24.
- „Képes Krónika“ XI. évf. 48. szám, 1929. dec. 1, (reprodukció)
- „Magyarság képes melléklete“, 1929. dec. 1. (reprodukció)
- Dr. Lud. Medvecky: Dr. Samo Czambel v pravom svetle, „Slovensky Denník“, 1929. dec. 8.

Najprv Czambelovi nabryzgajú a potom ho bránia. „Slovak“, 1929. dec. 11.
Dr. Ján Wagner: Czambelovo pôsobenie v Pesti. „Kalendár Slovenskej Ligy
na r. 1930.“ — Bratislava.

Dr. Jura] Podhradskij: Gbjav podobizne dra Sama Czambela. — „Slovenské
Noviny“ 1930. dec. 21.

Karol Cecotka: Drobnosti zo zivota dra Czambela. — „Slovenské Noviny“
1930. dec. 31.

Objav, ktorý nie je objavom. Slovak, 1931. Jan. 10.

Slovenský Náucný Slovník (*dr. Pavel Bújnák*), I. 155. o. (Czambel szül.
éve hibásan van megadva.) Bratislava—Praha, 1933.

Dobroslav Chrohák: Rukoväť dejín slovenskej literatúry. 77. o. Praha, 1932.

L'udovít Novak; Samo Czambel a slovenská jazykoveda. — „Slovenské
Pohl'ady“, Túrócszentmárton 50. évf. 12. füzet 1934. dec.

Egy volt késmárki szlovák diák élete és munkássága egy budapesti tudo-
mányos emlékbeszédben. — „Szepesi Híradó“, 1935. febr. 9.

E. B.: Na 25. vyrocie smrti dra Czambela. — „Slovenské Noviny.“ 1935.
márc. 3.

Cabiansky Kalendár na rok 1937. 43. o, Békéscsaba, 1937.

Az életrajzi adatokhoz hozzájárultak még elsősorban Czambel Buda-
pesten élő kortársai, különösen:

Janovecz Lajos, nyűg. min. tanácsos,

Csecotka Károly, nyűg. külügymin. sajtóelőadó, továbbá
egy Szlovenszón élő szlovák patrióta.

Értékes segítséget nyújtottak még:

Szacsvey Károly, ny. postafőfelügyelő és

dr. Szentiványi Gyula, múz. tisztviselő,

akiknek ezen az úton is hálás köszönetet mondok.

Podhradský György.

BONKÁLÓ SÁNDOR:

CZAMBEL ÉS A RUTÉNEK.

A Szepes, Sáros, Abauj-Torna és Zemplén megyében, valamint üng megye délnyugati részén élő szláv lakosság többsége a keleti tót nyelvet beszéli, miértis ezt a területet *keleti tót nyelvterületnek* szokás nevezni. A keleti tót nyelvterület tipikusan vegyes ajkú, vegyes vallású és vegyes nemzetiségű terület. Magyar, német, lengyel, rutén és tót nyelvű népek lakják évszázadok óta. A legtöbb orosz, ukrán és rutén író és főleg politikus azt állítja, hogy e terület szlávajkú lakossága — a lengyelek kivételével — eredetileg rutén volt és még ma is rutén, bár nyelve erősen eltótosodott. Ezzel szemben a cseh és a tót kutatók és politikusok szerint a keleti tót nyelvjárást beszélő szláv lakosság eredetileg is tót volt s ma is tót, csak aránylag sok rutént olvasztott magába. „A keleti tót terület nemzetiségi kérdése — írja Czambel — a régebbi időben sem volt olyan világos, mint amilyennek mi látjuk. Nekünk tót szemüveg van a szemünkön, azért mindent tótnak látunk. Hanem a nem tótok másként is vélekedhetnek erről a kérdésről. Élő példáink is vannak erre. Elég ha Hnaijuk Vladimírra mutatok rá. Komoly, okos, tanult ember, aki mostanában az egész keleti tót területet bejárta. Mindenütt rutént látott, ahol a tótok tótot látnak ... s ezért ezt a területet néprajzi tekintetben vegyes területnek nevezi“.¹

Hnaijuk kétféle rutént különböztet meg a keleti tót nyelvterületen:

1, olyat, aki megőrizte eredeti rutén nyelvét. Ezt a rutént rusznáknak nevezi;

2, az eltótosodott rutént, akit szlovjaknak nevez.

¹ Czambel, Slovenská rec a jej miesto v rodine slovanských jazykov. I. odd. V Turčianskom Sv. Martine r., 1906, pag. 22.

„Hogy a rusznákok rutének, senki se vonja kétségbe. De nem így áll a dolog a szlovákokkal, akikre vonatkozóan ... — főleg a csehek és a tótok — néprajzi tekintetben tévedésben vannak. Tótoknak tartják a szlovjakokat s így a cseh-tót népfajhoz sorolják őket, nyelvüket pedig a tót nyelvhez. Pedig aki közelebbről megvizsgálja, bizonyára észreveszi, hogy ők mind típusukra, mind nyelvükre, mind szokásaikra nézve rutének és nem tótok, nyelvük pedig, noha erősen eltótosodott, a rutén nyelvnek és nem a tót nyelvnek a dialektusa“.²

Nyelvi és nemzeti hovatarozás szempontjából vitás területet minden szláv államban találunk. Mindenütt vannak egymásba folyó, átmeneti nyelvjárások, ahol két szláv nép érintkezik egymással. Oroszországban nem tudják pontosan megvonni az orosz-ukrán, orosz-fehér-orosz és az orosz-lengyel nyelvhatárt, Lengyelországban sem tudják pontosan megállapítani a lengyel-fehérorosz, lengyel-ukrán, lengyel-cseh, sőt még a lengyel-tót nyelvhatárt sem. Igen tanulságosak e tekintetben a balkáni állapotok. A Balkán szláv népei közt számos olyan átmeneti nyelvjárás van, amely mintegy középhelyel; foglal el a szerb és a bolgár nyelv között. Dél-Szerbia lakossága nem beszél tiszta szerb nyelven és Észak-Bulgária lakosságának a nyelve se tiszta bulgár. Azt se lehet pontosan megállapítani, hogy szerb-e vagy bolgár Macedónia lakossága, A szerbek szerbnek, a bolgárok bolgárnak tartják,

A szomszédos szláv népek közt dúló faji és nyelvi vitát a tudomány mai fegyvereivel eldönteni nem igen lehet, mert a vesztes fél nem nyugszik bele a tudományos ítéletbe. Ez ma hatalmi kérdés, amelyet az erősebb fél mindig a maga javára igyekszik eldönteni. A tót-rutén vitás területet Szlovákiához csatolták, de ha a rutének lettek volna erősebbek, nem az Ung folyónál, hanem a Poprádnál vonták volna meg a tót-rutén határt,

Hnatjuk, Tomasyvskij és a többi ukrán, illetve rutén tudós a típus, a szokások, a vallás és a nyelv alapján ruténeknek tartja a keleti tótokat, A faji rokonság legfontosabb ismertetője a típus, vagyis a faji jegyek összessége. Az antropológiai értelemben vett faji rokonság alapja a közös őstől való biológiai

² Hnatjuk, Rusynj Prjasivskoj eparchii i jich hovory (Zap. Nauk tov. im Sevčenka, 1900),

leszármazás, tehát a „vérnek“, az átöröklési anyagnak közösége, ami nemcsak az állami hovatartozástól, hanem a nyelvrokonságtól, sőt a nemzetiségtől is független,³ „Kétségtelen, hogy a népek és fajok nemcsak átlagos testalkat tekintetében, hanem átlagos lelki alkatuk, átöröklési anyaguk szempontjából is különböznek“.⁴

Csakhogy antropológiai vizsgálatokat a keleti tót nyelvterületen sem Hnatjuk, sem mások nem végeztek, így ezt az általánosan odavetett állításukat nem fogadhatjuk el bizonyítéknak. Ha majd egyszer pontos mérésekkel és vizsgálatokkal bebizonyítják, hogy az átlagos testalkat és az átlagos lelki alkat tekintetében a rutének és a keleti tótok megegyeznek, viszont a keleti tótok és a többi tótok különböznek, akkor lehető lesz majd a típusra mint bizonyítékra hivatkozni. Ugyanez áll a szokásokra is. Ezeket se gyűjtötték össze, ezeket se vetették össze a rutén és a tót szokásokkal. Egyébként ezeknek nincs is döntő fontosságuk, hisz egymás mellett élő rokonnépek rendszerint átveszik egymás szokásait, A vallást nem fogadhatjuk el nemzeti vagy faji ismertető jegynek, hisz magán a Kárpátalján is nemcsak rutén, de oláh és magyar görögkatolikusok, vagy görögkeletiek is vannak, miért ne volnának keleti szertartású tótok is? Tudjuk, hogy Szepesben, meg Sárosban is több protestáns falu a görögkatolikus hitre tért át.^{4a} Ami végül a nyelvet illeti, Czambel bebizonyította, hogy a keleti tót nyelvjárást beszélő nép tót és nem rutén,

„Ha van valami, ami a népeket és egyéneket összeköti, egymáshoz vonja, akkor ez nem a „vér“, hanem elsősorban *a nyelv szava, a közös kultúra*. A nyelv volt mindenkor a legfőbb egyesítő erő, illetve ez vont a népek között éles határokat és ma is e körül folyik a legtöbb küzdelem a nemzetiségek területén“.⁵ Persze csak az egymáshoz közelálló népfajokra érvényes ez a tétel. Mert pl. az angol anyanyelvű szerezcsen és az angol között a nyelvrokonság alapján nem szabad faji rokonságról beszélni. Ma Európában és Középeurópában gyakorlatban a nyelvet és az érdekelt egyének akaratnyilvánítását

³ Somogyi, Tehetség és eugenika, Budapest, 1934, p. 143, —

⁴ Somogyi, i. m. 313. —

^{4a} Hunfalvy Pál, Magyarország ethnographiája, 1876, p. 467.

⁵ Somogyi, i. m. 379. —

vesszük a nemzeti hovatarozás ismertető jegyének, igen sokszor az egyén tetszésétől függ, hogy melyik nemzet vagy nemzetiség tagjának vallja magát.

Halhatatlan érdemet szerzett magának Czambel azzal, hogy a keleti tót nyelvjárasterületet nyelvi szempontból tudományosan feldolgozta és az egyes falvak lakosságának az uralkodó nyelvét is pontosan megállapította. Művének a megjelenéséig a legnagyobb zűrzavar volt a nyelvi és a nemzetiségi statisztikában. A statisztikai adatok gyűjtésével megbízott megyei földesurak, jegyzők és papok a szóban forgó vegyes valású és vegyes nyelvű területen nemcsak a XVIII. században, de még a XIX. század folyamán se a nyelvtudomány módszereivel állapították meg a lakosság nyelvét és nemzetiségét, hanem a vallás alapján. A görög szertartású vallást orosz vallásnak, követőit oroszoknak, azaz mai néven ruténeknek, míg a szlávul beszélő lutheránusokat és római katolikusokat tótnak vették. így járt el pl. Vályi^{5a} és Fényes.⁶ Más írók még pontatlanabb adatokat közölnek, mert még ilyen alapon se tesznek különbséget, hanem megalégszenek az általános szláv megjelöléssel. PL Szirmay ezt írja a zemplénmegyei sztropkovi járásról: „Processus Stropkoviensis totus coloniis Slavicis ínsesus“.⁷ Egyik-másik fámnál azonban különbséget tesz a tót és a rutén között. Érdekes, hogy a régebbi helyiségnévtárak közül a legtárgyilagosabb és a legmegbízhatóbb az 1773. évi Lexikon,⁸ valamint Czoernig⁹ munkája. Ezekben is találunk elég sok hibát, annak azonban nem a szerzők az okai.

A hivatalos magyar népszámlálási adatok alapján a ruténekről és a tótokról nem lehet tiszta képet nyerni, amit nemcsak

^{5a} Vályi, Magyarország leírása. Pest, I—III. 1796—1799.

⁶ Fényes E, Magyarország és a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. I—VI, Pest, 1836—1840.

⁷ Szirmay, Notitia topographica, politica incliti comitatus Zempléniensis. Buda 1803. p. 333. — Az Országos Levéltárban őrzött „Lexicon universorum Regni Hungáriáé locorum populosorum una perkibens „, etc. anni 1771“, műnek a Ruténföldre vonatkozó részét először Petrov adta ki Szentpéterváron 1911-ben, azután a m. kir. Kormány 1920-ban a béketárgyalásokon az egészét.

⁸ 4. jegyz.

⁹ Czoering, Ethnographische Karte der österreichischen Monarchie, Wien, 1855.

az idegen, hanem a magyar statisztikusok is megállapítottak. Ennek nem annyira az összeíró közegek (akiktől nem követelhetünk alapos jártasságot a nyelvészetben), mint inkább maguk az összeírtak az okai, mert amint Czambel mondja, „városokban és nagyobb helyiségekben a tótok szívesen íratják be magukat magyaroknak, a falvakban pedig a lengyelek és a rutének tótoknak“. (57) Petrov megállapítása szerint az 1919. évi és az 1921. évi cseh népszámlálási adatok is megbízhatatlak.¹⁰ Az 1930. évi adatokat nem vizsgálta meg,

Czambel a helyszínen végzett kutatások és megfigyelések alapján összeállította a tót-rutén vitás terület, vagyis a keleti tót nyelvterület pontos nyelvi statisztikáját. 679 tót többségű, 51 lengyel többségű, 42 német többségű, 163 rutén többségű falut talált. A többi falu és a városok mind magyar többségűek. Kimutatásából kitűnik, hogy az 1900. évi népszámlálás alkalmával 72 rutén falut tótnak és mind az 51 lengyel falut szintén tótnak tüntették föl. Czambel kimutatása nemcsak tudását, hanem pártatlanságát is bizonyítja, hisz tót létére 123 tótnak feltüntetett faluról bizonyítja be, hogy nem tót, hanem rutén vagy lengyel. Czambel pártatlanságát és tudományos felkészültségét a kárpátalji rutének történetének legalaposabb ismerője A. Petrov orosz tudós is többször dicsérőleg említi,

Czambel nemcsak állít, hanem minden állítását bizonyítja is. Jól ismeri a tót, a rutén és a lengyel nyelv hang- és alakzatát. A könyvében is behatóan ismerteti. A nyelvtani ismeret és a közölt népi szövegek alapján maga az olvasó is könnyen ellenőrizheti a szerzőt és megállapíthatja, hogy milyen ajkú nép lakja a kérdéses helyiséget. Készséggel elismeri, hogy nem mindenki volt eredetileg is tót, aki ma tótul beszél, mert sok lengyel és rutén olvadt be idők folyamán a keleti tótságba. Ez a beolvadás azonban önkéntes volt. A rutének és a lengyelek saját akaratából történt. Gyakran áll elő az életben olyan helyzet, amikor a kétnyelvű egyén tetszésétől függ, hogy melyik nemzet vagy nemzetiség tagja óhajt lenni. Különben is könnyű annak a megállapítása, hogy melyik lengyel vagy rutén falu tótosodott el a *közelmúltban*, mert az eltótosodott lengyel vagy rutén elég sokáig, néha 2—3, sőt 4 nemzedéken át is meg-

¹⁰ Prof. Petrov, Prispěvky k historické demografii Slovenska v XVIII.—XIX. Století. V Praze 1928 pag. 11.

örzi eredeti sajátos kiejtését. Ezt a kárpátalji rutének legnagyobb költője A. Duchnovics is már egy félszázaddal Czambel előtt észrevette, A szotákok közt élő magyar-rutén azonnal szo-val kezd beszélni, mégis rögtön elárulja magát az eredeti rutén kemény *i* (*y*) ejtése által, miértis azután az idegenek ki is nevetik.¹¹ Czambel is lényegében ugyanezt mondja, „A rutén és a lengyel falvak a teljes eltótosodás után is sokáig megőrzik az eredeti rutén vagy lengyel ejtés nyomait“.

Érdekesen állapítja meg Czambel a tót terjeszkedés okait. Az első, hogy a köznép a tót nyelvet úri nyelvnek — panski jazyk-nak tartja a lengyel és a rutén nyelvvel szemben. A második, hogy tót nyelven számos népiratka, füzet és egyéb nyomtatvány jelenik meg, míg lengyel és rutén nyomtatott heft“ I *3i*-^ látrspjc. Ezt egyébiránt már Czambel előtt Broch, Krynski, Zawilinski s mások is megfigyelték, de nem fejtették ki ilyen meggyőzően.

A tót földesurak családtagjai s a tót származású urak is szívesen beszélnek tótul — po nasim — ahogy Czambel mondja. A tót urak a lengyelekkel és a ruténnel is csak tótul beszélnek. Ha egy felvidéki család valami szláv nyelvre akarja taníttatni gyermekeit, mindig csak tót lányt vesz dadának vagy nevelőnőnek, de soha rutént vagy lengyelt. Ezt a nép észrevette s ezért a tót nyelvet a paraszti lengyel és rutén nyelvvel szemben úri nyelvnek tartja s a rutén legény és lány is úri módon: tótul igyekeznek egymással társalogni.

A rutén nép korán észrevette, hogy nemcsak a rutén származású tisztviselők, hanem a rutén papok családjában is magyar a társalgási nyelv és nagy ritkaság, ha úri gyerek megtanul ruténul. Ez kb. 200 év óta van így. A kárpátaljai rutén papság a Rómával történt egyesülés után 1689-től a munkácsi püspökség kanonizálásáig 1771-ig az egri érsekség fennhatósága alá tartozott. Az érsekség gondoskodott róla, hogy tanult, műveit papok kerüljenek a tudatlan pópák helyébe. A tehetségesebb papjelölteket Nagyszombatba és Egerbe, később Bécsbe és Budára küldték tanulni. A latin főiskolákon tanult papokból kerültek ki azután a munkácsi egyházmegye püspökei, kanonikjai, főesperesi és a nagyobb egyházközségek lelkészei. A latin

¹¹ Svencickyj, Materialy po istorii vozrozd, Podkarpatskoj Rusy, L'viv, 1909, pag. 119.

műveltségű unitus papok nemcsak egymásközt, hanem sokszor családi körükben is latinul beszéltek. Később a latin nyelvet a magyar váltotta fel, mire az értelmiségi osztályokhoz tartozó rutének elmagyarosodtak s alig akadt olyan rutén papi család, ahol ruténul is beszéltek volna. Akik mégis tudtak úgy ahogy ruténul, ezek sem használták a rutént, mert helyette orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelven próbáltak írni. Ennek az volt a következménye, hogy nemcsak a rutén származású világi értelmiség gyermekei, hanem a papok gyermekei se tanultak meg ruténul, amint az Bacsinszky András munkácsi püspök 1798. szeptember 4-én kelt pásztorleveléből is kitűnik. „Mély fájdalommal tapasztalom — írja a püspök — hogy sok szülő gyermeke, amikor a latin iskolában eltöltött évek után a papi pályára óhajt lépni és vizsgára jelentkezik, ruszin tudásában annyira járatlan és ostoba, hogy e nyelven nemcsak olvasni, hanem a nevét leírni sem tudja. A templomi énekből és az egyházi szertartásból pedig a száját se tudja kinyitni“.¹²

A XVIII. sz. végén és a XIX. sz. folyamán tehát a rutén papság és egyéb értelmiségi elem elmagyarosodott s családja körében egy-két kivételtől eltekintve, magyarul beszélt. Azok a ritka rutén papok pedig, akik szlávok akartak maradni, a pánszláv eszme hatása alatt a ruszofilizmushoz csatlakoztak. Az addig használt orosz szerkesztésű egyházi szláv nyelv helyett oroszul próbáltak írni és beszélni. Nyíltan hangoztatták szóban és írásban, hogy „nem alacsonyodnak le a kanászok és a pásztorok nyelvéhez“, vagyis a rutén nép nyelvéhez.

A XX. század első tizedében, amikor Czambel a keleti tót nyelvről szóló könyvét írta, a rutén értelmiség csak magyar nyelven és egy-két papi családban hibás orosz nyelven beszélt. Igen természetes, hogy a tótok között és a tótok szomszédságában élő rutének se ragaszkodtak ahhoz a nyelvhez, amelyet a saját papjuk se becsült meg, sőt legtöbbször hibásan is beszélt. A keleti tót területen lakó rutének eltótosodása tehát természetes folyamat volt.

Czambel érdeme, hogy pontosan megrajzolta a rutén-tót vitás terület képét századunk első tizedében. Nagy szolgálatot tett vele a tudománynak. Mikor munkája megjelent, csak egy-

¹² Bonkáló, A kárpátalji rutén irodalom és művelődés, Pécs, 1935, IV, és V. fej, (A Felvidéki Tudományos Társaság kiadványai. 2. sz.)

két halicsi rutén figyelt fel rá, a kárpátaljai rutének tudomást se vettek róla. Csak újabb időben kezdik emlegetni. Beskid Miklós: *A kárpáti orosz történelem*¹³ c. 1928-ban megjelent munkájában *minden bizonyítás nélkül* egyszerűen kijelenti, hogy Czambel megállapításai tévesek, mert minden görögkatolikus azon a területen rutén. Ezt újabban a kárpátaljai rutén lapokban is gyakrabban olvashatjuk, mert a ruténség nagyobb területre tartott igényt, mint amilyet kapott. Bármennyire igaza is van Czambelnek, az egyik érdekelt fél sohase fogja a tudományos igazságot elfogadni s így a vitát a gyakorlatban az erő és nem a tudomány fogja eldönteni.

¹³ N. A, Beskid, Karpatorusskaja drevnost'. Uzhorod 1928.

STIEIER LAJOS:

CZAMBEL SAMU Dr. MINISZTÉRIUMI ÁLLÁSA.

— Cseh és tót részről gyakran hangoztatják, hogy Czambel a magyar állami tisztviselői pályát csakis abból a célból választotta, hogy nyelvészeti kutatásait és tudományos tevékenységét eredményesebben folytathassa és hogy szívében mindig nemzethű tót maradt, aki elítélte az akkori magyar politikai módszereket és nemzetiségi politikát. Ez azonban nem jelentheti azt, mintha Czambel azonosította volna magát a magyar-ellenes tót politikának irányával és mintha nemzethű tót meggyőződését szívében elzárta és eltitkolta volna, vagy abszolúte passzív viselkedett volna. Különösen tót részről benne csakis a nyelvtudóst látják és nem akarják felismerni benne azt a fontos politikai személyiséget, aki különösen az 1890—1909 időszakban, mint a magyar kormányoknak szakértője a tót kérdésben, befolyást gyakorolt a kormánypolitikára. Czambel korántsem volt csak egy passzív viselkedésű tudós nyelvkutató. Ő a hungarista tót nemzeti felfogást vallotta magáénak és ennek érdekében dolgozott politikai értelemben is. Nem egyedül nyelvészeti kutatásait igyekezett megvalósítani, hanem hungarizmusát is, melyet éppen nyelvészeti kutatásainak eredményeivel támasztott alá. Az 1890—1909 időszak tót kérdésének magyar részről való intézésébe Czambel Samu dr. nemcsak hogy befolyt, hanem bizonyos mértékben irányt is szabott ennek és a hiba csakis abban nyilvánult, hogy Czambel elgondolásai, tervei nem bontakozhattak ki teljes nagyságukban tisztviselői állásának korlátoltsága miatt. — Hungarizmusát nem tudta egész valójában érvényre juttatni, mert két nemzeti radikalizmus ellen foglalt tulajdonképen állást, --a magyar és tót ellen. E kettőnek Magyarországot mentő szintézisét az egyesítő hungarizmusban látta. Mélyen átérezte a Magyarországot fenyegető veszedelmek lehetőségeit és ha lelki berendezése

nem a tudós kutató jellegét viselte volna, hanem ha módja és alkalmja lett volna a tudós és publicista íróasztala mellől népet mozgató eseményekbe belenyúlni, vagy ilyen eseményeket produkálni, a tót kérdés más irányt vett volna. A közte és az élet között elterülő izoláló réteg felfogta és tompította hangját, apasztotta a magyar és tót nemzetekhez intézendő mondani-valóit, gyengítette éles és mély szellemének szárnycsapásait és nagy intellektusának mély vizei, ezek a kristálytiszta források szétáradtak, apró kis erekben szikkadtak szét belső használatra szánt, jelentésekben, szóbeli és írott szakvéleményekben. Azok, akik Czambelt ebben a pozícióban hagyták, — mulasztást követtek el, melynek azonban nem voltak tudatában. Hiányzott az eseményeknek és ügyeknek bizonyos távlatból való megfigyelése és értékelése.

Czambel Samu 1879 októberében, tehát huszonhárom éves korában a m. kir. miniszterelnökség fordító osztályába lépett mint „cseh-tót lapszemlész“ havi 30 frt. fizetéssel. Grünwald Béla ajánlására kapta ezt az állást, Grünwaldnak, aki a tót kérdéssel behatóan foglalkozott, feltűnt tehetséges fiatal tót zólyomi földije, aki valószínűleg a Kubányi Károly által szerkesztett és Besztercebányán megjelent „Svornost“ című tót lapnak is munkatársa, melynek alapítója és támogatója Grünwald Béla volt. Czambel akkor már egyre-másra közölte tót belletrisztikai munkáit.¹ A fordító osztályban a külföldi lapok kivonatait is készítették és ezért ez a sajtóosztályhoz tartozott, melynek élén akkor Berezik Árpád dr., az ismertnevű író állt. Czambel

¹ Dobre, ze sa aspon tak skoncilo (*Národné Noviny* 1877, 133—4 sz.),

— Páni Siernovej stozlatové saty (u. o. 1879, 47. sz.) — Pohni Jozko, uz som si zapálil. (u. o. 1879. 54. sz.) — Pre jeden píroh. u. o. 1879. 56. sz.)

— Co zabudlo dat' nebe básne. (Cernoknaznik V, évf, 7. sz.) Ezen belletrisztikus munkáin kívül már akkor következő szakdolgozatai és egyéb cikkei jelentek meg: Hlavnomestská slovincina. (*„Národné Noviny“* 1877. 124—5 sz.) KirilAk v Tereziove, (u. o. 1877. 133. sz.) — Tót hangtan, (Egyetemes Philologiai Közöny 1880. II. f. 145—64 1. és III. í. 219—45 1. és különnyomatban a Franklin Társulatnál 46. 1.) Mozgalom a tót irodalom terén. (Pesti Hírlap 1880. 120. sz.) — A csehek és tótok irodalmi egységéről. — (Ellenőr 1880. 361. és 363. sz.) — Ze Slovenska. (Moravská Orlice 1880. 131. sz.) Jak prilnou Slováci k cestine (u. o. 1880, sz.) stb, — / *Ludovít V. Rizner: Bibliográfia Písomníctva Slovenského.* I. 267—8. 1, és *Dr. Milos Weingart: Prispěvky k studiu slovenstiny* — Czambelova literární pozustalost. — 22—3. 1.

itt nemcsak a tót és a cseh lapok politikai cikkeit kivonatolta, hanem a lapszemlékben ismertette a lengyel, szerb és orosz politikai sajtót is. Egy évi működése után ideiglenes minőségű állásának rendszeresítését kérte és Tisza Kálmán miniszterelnökhöz a következő kérést intézte:

„Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Mint hogy korosodásom azon helyzetbe hozott, hogy a szüleim által való támogatásra többé nem számíthatok s minthogy a fővárosban az élet igen drága, vagyok bátor a Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr színe elé azon alázatos kérelemmel járulni, hogy méltóztatnék nekem, aki a kebelbéli fordító osztályban már tizenegy hónap óta mint cseh-tót lapszemlést vagyok alkalmazva, a fizetésemet a legkegyelmesebben oly arányban felemeltetni, hogy belőle magamat a fővárosban idegen segély nélkül fenntarthatnám.

Azon édes reményben, hogy Nagyméltóságod mélyen alázatos kérelmemet a legkegyelmesebben meghallgatja, maradok Nagyméltóságodnak

legalázatosabb szolgája
Budapest, 1880. november 26.
Czambel Samu s. k.“

A kérést Czambel főnöke december 11-ikén kelt referátumában őszintén pártolta, kiemelvén azt, hogy Czambel díjazása az osztályban a legkisebb, munkamennyiség tekintetében azonban „többi társainál nincsen kevésbé megterhelve“, Tisza Kálmán december 24-én aláírta az aktát, mely szerint Czambel a miniszterelnökséghez a fordító osztálynál rendszeresített havidíjas fordítói állomásra 60 frt. havi fizetéssel kineveztetett. A huszonnégy éves ifjúnak az akkori viszonyokhoz mértén eléggé szép fizetése volt, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a fordítói munkák egy részeért külön díjazásban is részesült. Megemlítendő mindenesetre az, hogy egy éven belül ez már a második fizetésemelés volt, melyben részesült, mert kb. hat hónapi tevékenysége után 30 frt.-nyi kezdőfizetését 45-re emelte főnöke.

Czambel a fordítóosztályban lelkiismeretes és szorgalmas

munkájával feletteseinek megelégedését érdemelte ki és 1883 év decemberében fizetésemelést kért. Folyamodványában kérését azzal indokolja, hogy a budapesti önfenntartási viszonyok drágák és hogy hivatalát már négy év óta buzgalommal látja el. Minthogy főnökének a kérelem ellen észrevétele nem volt, havi fizetését 70 forintra emelték, mely fizetést 1884 januárjától kapta. Minden esztendőben hat heti szabadságidőben is részesült. 1884-ben ezenkívül még két havi szabadságidő engedélyezését is kérte, hogy a lengyel és orosz nép által lakott vidékeket beutazhassa szláv nyelvészeti tanulmányainak kibővítése céljából. Bérezik, a sajtóosztály főnöke kérését pártolva, a kért engedélyt megkapta és 1884, június 22-ikén megkezdte Felsőmagyarország keleti részének beutazását. Minden szabad idejét tudományos és irodalmi tanulmányainak és munkásságának szentelte.²

A fordítóosztályban végzett munkáját részletesen leírja azon kérvényező előterjesztés, melyet az osztály tisztviselői testületileg Szápáry Gyula v. b. t. t. miniszterelnöknek 1890 április 24-ikén átnyújtottak és melyben az osztály és javadal-

² Az 1880—1890 időszakban megjelent munkáiból megemlítendőek: Príspevky k dejinám jazyka slovenského. — (Budapest 1887. 130. 1.) — Slovensky Pravopis. Historický kritický náskres. — (Budapest 1890. 272. 1.) — O spisovnom jazyku S. Chalúpku. (Almanach mládeže slovenskej „Tatran“ 1885) O prvej knihe slovenskej. (Almanach „Živena“ 1885.) — Az irodalmi tót művek. („Nemzet“ — 1885. 349 és 353 sz.) — A tót népköltészeti kiadványok kritikájához (Ethnographia 1890.) — Drobnosti o slovincine. (Slovenské Pohl'ady 1890, 148—52, 192—8, 301—8, 407—9, 590—1. 1.) — Dakol'ko slov o slovenskom pravopise — (Slovenské Noviny 1888. 1. sz.) Ako písat' cudzie slová v slovincine, Pravopisecky príspevok, (u. o. 1889. 29—33 sz.) — Kde písat' veiké pismená, Pravopisecky príspevok. (u. o. 1889. 42—46 sz. és 77—8 sz.) — Uvedenie do slovenského pravopisu. (u. o. 1889. 66—73.) — O Vlkových Dejinách literatúry slovenskej, — (u. o. 1889. 115—14 és 117. sz.) — Z histórié slovenského písma — (u. o. 1889. 124—5, 1227—8, 130, 133, 139, 141, 145—8, 150—2. sz.) — Z histórié slovenského písma — (u. o. 1890. 9—10. sz.) — O slovensko-madžarskej íraseológii. — íu. o. 1890, 153, sz.) Ezenkívül szépirodalmiak: Kolenický programm. — (u. o. 1887. 89 sz.) Cheel vedet* kol'ko je hodín. Nocny obrazok Ź hlavnomestského zivota. — (u. o. 1887. 89. sz.) — Tajomstvo rannej cigarety. — (u. o. 1887. 113, sz.) — Stedry vecer na ulíci Andrásyho, — (u. o. 1887. 195, sz.) — Hankina statočnost'. Obrázok Ź hlavnomestského zivota. — (u. o. 1888. 1. sz.) — Wertheimovské zámky. — (u. o. 1889. 118—9 sz.) L. Rizner és Weingart.

mázasuk rendezését kérték, Czambel ekkor már a tizenegyedik évet töltötte a miniszterelnökségen. Havi fizetése még mindig 70 frt. volt és a külhatóságok részére teljesített fordításokért befolyt díjai nem voltak jelentékenyek. 1885—1889. években összesen ezekért a munkákért 806.63 frtot kapott. (Évenként átlag 161.32 frtot.) Az osztályban a legkevesebbet. Megemlíteném azonban azt, hogy Czambel 1885 óta a Slovenské Noviny szerkesztője is volt, amely elfoglaltság természetesen jövedelmét növelte.

Czambel serényen dolgozott nyelvészeti tanulmányain és akkor már tót helyesírási munkáját részletekben és könyvben is megjelentette. Szabadságidejét rendszerint nyelvészeti kutató és gyűjtési munkával töltötte el. 1892. évi hat heti szabadságidejét is azzal a megokolással kérte, hogy ezt az időt „tót és magyar frazeológia“ című készülő művéhez szükségelt nyelvészeti tanulmányokra akarja felhasználni.

Wekerle Sándor miniszterelnöksége idején az 1894. jan. 5-én kelt legfelsőbb elhatározással a miniszterelnökség sajtó és fordító osztályában négy tudósítói és négy fordítói rendszeresített állást töltöttek be. Az utóbbi állások egyikét Czambel Samu dr. nyerte el 1100 frt. évi fizetéssel és 400 frt. évi lakpénzzel. Czambel ekkor már tizenharmadik éve dolgozott ebben az osztályban mint havi díjas fordító, aki 1880-ban hivatalos fogadalmat tett. Most hivatalos esküt tett Tarkovich Sándor államtitkár előtt. A következő évben azzal a kérelemmel fordult a kormányelnökhöz, hogy neki működési idejének megfelelő cím adományoztassék. Erre vonatkozó kérelmét következőkben terjesztette elő:

„Tizenhatodik éve vagyok a m. kir. miniszterelnökségnél mint fordító alkalmazva, azon idő alatt minden igyekeztem odairányult, hogy hivatalos teendőimet lelkiismeretesen végezzem. Bennem erős volt az akarat, hogy fellebbvaióim megelégedését fáradhatatlan munkával kiérdemeljem. — A Fordító Osztályban azelőtt fennforgott mostoha viszonyok nem engedték, hogy a hosszú szolgálatra hivatkozva, helyzetem javítását kérelmezzem. Most azonban, amikor a viszonyok a Fordító Osztályban is kedvezőbbben alakultak s amikor a magas Miniszterelnökség a testvér sajtóosztályban nálam fiatalabb tisztviselőnek a

miniszteri titkári címet és jelleget adományozta, én is bátorságot meríték, hogy hosszú szolgálatom után hasonló elismerésért esedezzem, annál is inkább, mert nemcsak a hivatalban szolgálom az államot és a magas kormányt, hanem azon kívül is a publicisztika terén, amennyiben a „Slovenské Noviny“ című tót lapot magyar hazafias szelvényben s a magas kormány intenciói szerint egy évtized óta szerkesztem. E lap irányát bemutatni, az a célja az ide mellékelt néhány hivatalosan készített lapszemlének.

Dr. Czambel Samu s. k.,
m. kir. min. eln. fordító.

A minisztertanács (1895. május 7.) elhatározta, hogy kérelmét, melyet Tarkovich államtitkár magáévá tett, teljesíti és a királynak javasolja miniszteri segédtitkári címben és jellegben való részesítését, ő Felsége a javaslatot elfogadta és 1895. június hó elsején Czambel dr.-nak a miniszteri segédtitkári címet és jelleget adományozta. Bánffy Dezső báró miniszterelnök előterjesztését Czambelre vonatkozóan a következőképen indokolta:

„A fordítók úgy, mint a miniszteri fogalmazók az 1893: IV. t. c. értelmében a IX-ik fizetési osztályba vannak sorozva. Suciu román, Czambel pedig tót fordító, az előbbi 1879., az utóbbi pedig 1880. óta van fordítóképen a miniszterelnökségnél alkalmazva. Mind a kettő igyekező, ügyes és megbízható egyén s minthogy a fordítóosztály szervezésénél fogva belátható időn belül alig lehet reményük a valóságos előlépésre, méltányosnak tartom hogy legalább a magasabb cím és jelleg felruházásával jutalmaztassanak meg.

Az 1895. évben Bánffy Dezső báró miniszterelnök a nemzetiségi és szocialisztikus ügyek intézésére minisztertanácsi határozat alapján külön osztályt szervezett, melyből később a politikai osztály lassan kibontakozott. Ebbe az új osztályba, mely Tarkovich államtitkár vezetése alatt állt, Jeszenszky Sándor belügyi osztálytanácsost és Tersztyánszky Kálmán belügyi segédfogalmazót nevezték ki. Ezen időponttól kezdve Czambel Samu dr.-nak is nagyobb lehetőség adatott, hogy részint tudományos, részint pedig politikai terveit kibonthassa.

Említettem, hogy 1885. óta szerkesztette a „Slovenské Noviny“ c. politikai lapot, melynek politikai cikkeit rendszerint ő írta. Az általa készített lapszemlékben mindenekelőtt a „Slovenské Noviny“ és ezzel parallel a turócszentmártoni „Národnie Noviny“ politikai cikkeit ismertette. Miniszteri titkári címet kérő beadványához az általa szerkesztett lap magyarofil és hazafias szellemének bizonyítására néhány lapszemlét mellékel, melyekből Czambel munkamódszerére következtethetünk, A „Slovenské Noviny“-ban mindig visszautasította a magyarellenes cseh és csehofil tót sajtótámadásokat és ugyancsak reagált mindig a turócszentmártoni tót nemzeti párt akcióira.³ Az idézett lapszemlék az 1894. év végéről és az 1895. év elejéről datálódnak. (L. a Függelék!)

Már ebből a néhány és a „Slovenské Noviny“-t kiemelő lapszemléből láthatjuk, hogy Czambel Samu dr. határozott, energikus irányú magyarofil volt, aki nem álszkodott és aki nem azért vállalta 1885-ben a „Slovenské Noviny“ szerkesztését, hogy ennek leple alatt nyelvészeti kutatásait és tanulmányait folytathassa, mert hiszen megmaradhatott volna politikamentes fordítónak anélkül, hogy lapot szerkesszen. Figyelemreméltó az idézett lapszemlében azon cikk, melyet a fiatal és csehofil Srobar ellen a Slov. Nov.-ban írt.

1896-ban fizetésemelésben részesült. A következő években gyakran betegeskedett. A negyvenéves férfi súlyos és hosszadalmas szemkatarrhust kapott. Az engedélyezett szabadságidő-

³ 1890—1900 időszakból következő dolgozatait említhetem: Potreba nového slovníka slovenského a maďarského (Budapest, 1891. Hornyánszky Viktor nyomd. 16. 1.) — K reci o slovenskom pravopise, (Budapest 1891. — u. o. 42. 1.) — Zur Kritik der Editionen slovakischer Volksdichtungen. (Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn II. 1891. 18—21. 1.) — A tót népköltészeti kiadványok kritikájához, (Ethnographia 1891.) — A tót nyelv és irodalom. (Az Osztrák Magyar Monarchia írásban és képben. V. kötet 431—44. 1.) — Dejiny literaúry slovenskej. (Národnie Noviny 1895. 56. sz.) — Drobnotí o jazyku, (Slovenské Pohl'ady 1891. 335—7, 447—51, 505, 571. 1.) — Krstné mená, (u. o. 688—91. 1.) — Ochotnictvo v slovenskej literature, (u. o. 762—5. 1.) — Jazykovedecké drobností. (u. o. 1892. 114—7, 170—2, 253—5, 371—4. 1.) — Ku slovníku (u. o. 498—501, 621—2. 1.) — K názvosloviu. (u. o. 759—60, 1.) — Terminológiáké drobností, (u. o. 1893, 174—5, 425—6, 464—5. 1.) — „Potya“ Príspevok ku slovníku (u. o. 1894. 63. 1.) — Co je slovenčina. (u. o. 1899. 420—8. L) — Slovníky reci slovenskej a maďarskej (Slovenské Noviny 1891. 61—66. sz.) stb.

ket 1897—99. években elgyengült szemeinek pihentetésére és meggyengült látása helyreállítására fordította. 1898-ban orvosi rendelésre szemét három hónapig teljesen pihentetni kellett és pormentes hegyi levegőben kellett tartózkodnia. Ehhez hozzájárult egyéb betegségi tünet is, mely ellen a karlsbadi kúrát használta.⁴ Mindamellet nagy szorgalommal tovább dolgozott hivatalában és azon kívül. A „Slovenské Noviny“ szerkesztéséről azonban kénytelen-kelletlen betegeskedése miatt lemondott. Helyét itt Pechány Adolf dr. foglalta el.

Miniszteri titkári címet és jelleget Széli Kálmán kormányelnöksége alatt kapott 1899-ben kartársával, Suciú Silviussal együtt. Minisztertanácsi határozat alapján a miniszterelnök október 21-én az uralkodó elé terjesztette a kormány ezen javaslatát, amit I. Ferenc József október 25-én elfogadott és aláírt.

A kormány felterjesztése és a legfelsőbb kézirat szövege a következő:

Budapesten, 1899. évi október hó 21-én.

Legkegyelmesebb Úr!

A miniszterelnökség kebelében fennálló fordítóosztály két tagjának, Suciú Silviú és dr. Czambel Samu, miniszteri segédtitkári címmel és jelleggel felruházott fordítónak, a miniszteri titkári címmel és jelleggel való legkegyelmesebb felruházása iránt bátorodom Felsőgednek legalázatosabb előterjesztést tenni.

Suciú 1879, Czambel pedig 1880. óta szolgál jelen állásában; elsősorban nevezett a román nyelvű, másodsorban nevezett pedig kivált a tót, cseh és lengyel nyelvű fordításokat végzi. Mindketten eleinte mint havidíjas for-

¹ 1897-ben hat heti szabadságot kapott „elgyengült szemei pihentetése céljából“. — 1898-ban három hónapos szabadságot kért és kapott. Ottava dr. egyetemi m. tanár bizonyítványa szerint „mindkét szemén régi, nagyon rosszul gyógyuló hurut (catarrhus conj. chr.). Jobb szeme közepss, bal szeme nagyobb fokban rövidlátó, emellett a látóképesség is meggyengült mindkét szemén“, „A közelnézéttel csak az egyik személ képes használni.“ 1899-ben kéthónapi szabadságot kapott, melyből egyet Karlsbadban töltött, egyet pedig Ausztriában.

dítók voltak alkalmazva, 1894-ben pedig, amidőn a fordítói állások a II-ik fizetési osztályban rendszeresítettek, ily rendszeresített állásokra nevezettek ki és jelenleg is ezen minőségükben szolgálnak.

Szolgálatuk egész ideje alatt alapos nyelvismeretet és teljes szakképzettséget tanúsítottak, igen szorgalmas, pontos és megbízható tisztviselőknek bizonyultak, minélfogva más állásban bizonyára már magasabb hivatalnoki fokozatot nyertek volna el. Minthogy azonban a fordító osztály szervezeténél fogva javadalomemeléssel is járó előmenetelre alig van kilátásuk, méltányosnak tartom, hogy legalább a szolgálati éveiknek megfelelő állás címével ruháztassanak fel. Hódolatteljes tisztelettel megjegyezvén, hogy anyagilag részben kárpótolva vannak az által, hogy külhatóságok és magánfelek részére készített fordításokért külön díjazásban részesülnek.

Hasonló indokból Felsőged hivatali elődöm előterjesztésére 1895. évi június hó 1-én kelt legfelsőbb elhatározásával nevezetteknek a miniszteri segédtitkári címet és jelleget méltóztatott legkegyelmesebben adományozni és azért remélni bátorodom, hogy midőn hosszabb szolgálataik és kifogástalan működésük elismerésül most a miniszteri titkári cím és jelleg legkegyelmesebb adományozását bátorodom javaslatba hozni, Felsőged ezen előterjesztésemnek is helyt adni méltóztatand.

Az ily értelemben megszerkesztett legfelsőbb elhatározás tervezetét hódolatteljes tisztelettel idecsatolom.

Szék Kálmán s. k.

Magyar miniszterelnököm előterjesztésére Suciu Silvius, dr. Czambel Samu miniszteri segédtitkári címmel és jelleggel felruházott miniszterelnökségi fordítóknak a miniszteri titkári címet és jelleg adományozom.

Kelt Gödöllőn, 1899. évi október hó 25-én.

Ferencz József s. k.

Ezzel kapcsolatban 1900 márciusában a IX. fizetési osztály 1. fokozatába lépett elő. Ebben az időben serényen foglal-

kozott a magyar-tót szótár eszméjével és a közoktatásügyi miniszterhez fordult kérvényével, melyben a szótárhoz szükséges előtanulmányok céljaira ösztöndíjat kért. A közoktatásügyi minisztérium az ügyet áttette a miniszterelnökséghez, mert szerinte belföldi tanulmányútra ösztöndíjalapja nem volt. Időközben Czambel erről értesülvén, Széli Kálmán miniszterelnökhöz közvetlenül kérvényt nyújtott be ebben az ügyben, mely következőképen hangzik:

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Tiszteletteljesen alulírott a következő alázatos kérelemmel járulok Nagyméltóságod elé:

Évek óta gyűjtöm az anyagot egy magyar-tót szótár megírására, amelynek szükségét régóta hangoztatják a felvidéki közművelődési körök, elsősorban a magyarországi tót közművelődési társulat, mely engemet többször buzdított is a magyar-tót szótár megírására. Én az anyaggyűjtés folyamán lassan arra a tapasztalatra jutottam, hogy az eddigi magyar-tót szótárak és a tót irodalmi termékek nyelve nem nyújt olyan szótári anyagot, amelyre egy használható magyar-tót szótárnak sikerrel támaszkodni lehetne. Az onnan ered, hogy az irodalmi tót nyelv a cseh irodalmi nyelvből fejlődve ki, nagy mértékben elcsehesedett, pedig a magyar-tót szótárnak az volna a feladata, hogy a magyar szavakat érthető nyelven, a hazai tótok nyelvén magyarázza, mert a mű elsősorban arra való, hogy a hazai tótoknak megbízható segédeszközt nyújtson a magyar nyelv megtanulására.

Szem előtt tartva a célt, szükségessé vált: a magyar-tót szótár meglévő anyagát közvetlenül a tót népnyelvből vett szóanyaggal kiegészíteni s ez csak a helyszínén való nyelvtanulmányozás útján érhető el. E tanulmányozás céljaira kértem a magas közoktatási minisztériumtól megfelelő tanulmányi ösztöndíjat, de a magas közoktatási minisztérium, amint arról rövid úton értesültem, belföldi tanulmányútra fedezete nem lévén, kérelmemet nem teljesítette. Én mindamelllett a tervbe vett tanulmányútról nem tudok

lemondani, mert erős a hitem és meggyőződés, hogy itt, egy közérdekű hézagpótló műről lévén szó, Nagyméltóságod nem fogja tőlem a támogatást teljesen elvonni, illetve megtagadni, ez okból,

tekintettel arra, hogy a tót felvidéknek égető szüksége van egy használható magyar-tót szótárra,

tekintettel arra, hogy a magyar nyelvnek a tót felvidéken való sikeres terjesztése szoros kapcsolatban van egy megfelelő magyar-tót szótár megírásával s végül

tekintettel arra, hogy egy megfelelő magyar-tót szótár nem csekély mértékben mozdítja elő a tót felvidéken a nemzetiségi kérdésnek természetes úton való megoldását,

tiszteletteljesen az iránt esedezem Nagyméltóságodhoz, kegyeskedjék részemre a fent körülírt tanulmányútra a f. é. június hó 3-tól kezdve hat hónapi szabadságidőt engedélyezni s engemet ezen közérdekű vállalkozásban lehetőleg anyagi támogatásban is részesíteni.

Budapesten, 1900, évi május 19-én.

Nagyméltóságodnak
alázatos szolgálja:

Dr. Czambel Samu s. k.

miniszteri titkár a ford. osztályban,⁵

A miniszterelnök Czambel tervét méltányolta és hathavi szabadságidőt és 4000 korona költséghozzájárulást engedélyezett neki, Czambel természetesen rögtön hozzálátott a tót nyelvterület átkutatásához. Ezen utazásai közben valószínűleg nem egy akadályra, bukkant, mert a központtól távoleső megyékben nem ismoriék eléggé sem őt, sem működését, így például, amikor 1900 novemberében a gácsi járásban tartózkodott, az ottani főszolgabírónak feltűnt működése. Valószínűleg az illetőnek alig fért a fejébe az, hogy egy miniszterelnöki titkár a tót nyelv-

⁵ Külzeten:

„Nagyméltóságú

duka és szentgyörgyvölgyi Széll Kálmán v. b. t. t.

m. kir. miniszterelnök úrhoz

alázatos kérelme dr. Czambel Samu c. miniszteri titkárnak, fordítónak, mint bent következik.

vet tanulmányozhatja. A nógrádi főispán, Török Sándor, erre levelet intézett a miniszterelnökhöz, melyben többek írja:

„A gácsi járási fsz.-tól vett jelentés szerint e járás területén jelenleg egy Czambel Sámuel nevezetű és *állítólag* a Nagyméltóságod vezetése alatt álló miniszterelnökségnél alkalmazott min. titkár tartózkodik.

Foglalkozása az, hogy a tót nyelvet tanulmányozza oly célból, hogy e nyelven szótárt készítsen s tót irodalmi munkát adjon ki.

Mint hogy e törekvése közepette igen sűrűn érintkezik éppen olyan egyénekkal, kiknek hazafias magatartásuk nagyon is aggályos s szereplésük túlzó nemzetiségi felfogásuk miatt állandó megfigyelés tárgyát képezik, mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy engem nevezett m. titkár szereplése, vagy esetleges megbízatása tekintetében tájékoztatni, illetve itteni működése iránt megnyugtani kegyeskedjék.“

Széll miniszterelnök magánlevélben november 15-ikén, tehát még azon a napon, amikor a főispáni levél megérkezett, válaszolt és megmagyarázta a főispánnak, hogy Czambel a néppel való közvetlen érintkezés útján gyűjti egybe a szükséges nyelvészeti anyagot. Egyébként — írja a miniszterelnök — „Czambel dr. tudományosan képzett, komoly és feltétlenül megbízható tisztviselő s megnyugtani vélem Méltóságodat, hogy ha tudományos kutatásai és érintkezései közben politikailag gyanús egyénekekkel is érintkezik, ennek semmiféle politikai célzata nem lehet.“

Ezek az esztendőök voltak tulajdonképen Czambel legharcosabb évei. Ekor írta a cseh-tót nemzetegység elleni legélesebb cikkeit és politikai brosráját.⁶ 1902. decemberében Széll Kál-

⁶ 1900—1909, években Czambel következő munkái és dolgozatai jelentek meg: Rukovät spisovnej reci slovenskej (1902, Túrócszentmárton 376 l.) A cseh tót nemzetegység múltja, jelére és jövője. — Közművelődési és politikai tanulmány, (1902. Túrócszentmárton 84 l.) — Slováci a ich rec. (1903. Budapest, 269 l.) — Slovenská rec a jej miesto v rodine slovan-skych jazykov. I. Oddelenie. Osnovy a iný material recovy. I. c. Vychodno-slovenské nárecie. (1906. Túrócszentmárton, 624. l.) — Kell-e a magyar-tót frazeológia? (1900. Túrócszentmárton, 624 l.) (Felvidéki Híradó 9—11. sz.) — A tót nép nyelve. U. o. 24. sz.) — A felvidéki magyarság és a tót

mán miniszterelnök, amikor segélyek, illetve jutalmak címén az egyes kiváló tisztviselőknek összegeket utalványozott, „Czambel irodalmi működésének teljes elismerése mellett“ 1000 kor. jutalmat engedélyezett.⁷ A következő év januárjában nagyszabású munkaprogramot dolgozott ki és ezt kérvény alakjában benyújtotta a kormányelnöknek. A munkaprogram megvalósításához szükséges kutatási munkához Czambel három éven át 6—6 havi szabadságidőt és évenként 4000 kor. utazási költségmegtérítést kért. Czambel kérvénye következőképen hangzik:

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!
Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságod lehetővé tette a csehtót nemzetegységről írt tanulmányom kiadását s így helyeselni méltóztatott annak irányát, amely azt vallja, hogy a cseh-tót nemzetegységre törő politikai áramlat csak az által szüntethető meg, ha a tótok a csehektől kultúráilag és nyelvielg elválasztatnak. Most alázatosan kinyilatkoztatom, hogy az említett s A) alatt ídecsetoít tanulmányban megjelölt módon kész vagyok a csehek és tótok kultúrai és nyelvi elválasztására vezető munkát megindítani s vállalkozom a tót népnyelv átkutatására, ha Nagyméltóságod nekem módot nyújt erre.

nyelv. (U. o. 27, 29. 30. sz.) — A tótok elcsehesítése vagy eloroszosítása. (1902. Felv. Híradó 2, 4, sz.) — A cseh-tót nemzetegység. (U. o. 27, 28, 30, 31, 34—8, 40, 42—44. sz.) — A tót nemzetiségi kérdés megoldásáról. (1903, Felv. Híradó, 52. sz.) — Betlehemská hra zo Zvolenskej Lupce, (1903. Slovenské Pohl'ady 779—85 1.) — Versiky, blsku vycitovacie. (1906. Slov. Pohl. 209—12, 1.) — Szépirodalmi munkáiból: V snahe. (1906. Slov. Pohl. 509-21. 1.) — Pavlus, (1907. Slov. Pohl. 243—50, 293—306. 1.) — Slecna Nina. (1908. Slov. Pohl. 109—22. 1.) stb., stb. — Czambel igen sok magyar novellát fordított tótra, melyek legnagyobbbrészt a Slovenské Noviny-ban jelentek meg.

A cseh-tót nemzetegység ellen írt magyar tanulmánya cseh részről lefordítatott és következő cím alatt jelent meg: Minulost', pritomnost' a buducnost ceskoslovenské národní jednoty. Kultúrní a politická studie. Napsai dr. Samo Czambel. — Z maďarstini prelozil, predmluvou, poznámkami, repertoriem posudkuv a doslovem opatril *Edvard Guller*, (Praha 1904. 124, 1.)

⁷ Ugyanebben az évben ismét fokozatos fizetésemelésben részesült. Fíretése 2800 k. és 1000 k. laktépnz.

A tói népnyelv átkutatására szükségem volna 3 éven át: évenként 6—6 havi szabadságidőre; évenként 4000 korona utazási s különféle anyaggyűjtési költségekre, (fővárosi könyvtárak nem nyújtván adatokat a tót nyelv és nemzetiség tárgyában, külföldi könyvtárakat kell látogatnom; a helyszíni kutatásoknál a falvakban pedig sokba kerül a fuvar és az emberanyag megszerzése és díjazása. A fenti összeg csakis a fizetésem felhasználása mellett elégséges).

Ez erkölcsi és anyagi támogatás fejében megírom a magyar nyelv felvidéki érdekében a következő gyakorlati hasznú könyveket:

a) Az első tanulmányév végén egy *tót és magyar frazeológiát*. Az 1900. évi „Felvidéki Híradó“ 47. számában közöltem belőle mutatványt, azt átvette a „Magyar Nyelvőr“ (1901, 251—252) s megjegyezte, hogy helyesli a művet a magyar nyelv érdeke szempontjából.

b) A második tanulmányév végén a *magyar hivatalos nyelv tót tolmácsát* a községi bírák, elöljárósági tagok s mindazok részére, a kik hivatalokkal vagy bíróságokkal akár szóval, akár írásban érintkeznek. Köztudomású dolog, hogy a tót ember egy kevés magyar szót megtanul az iskolában és vándorlásaiban, de a dolgok természetéből folyólag magyar nyelvi ismereteit annyira nem bővítheti ki, hogy a hivatalos nyelv kifejezéseit megérthetné. E tót tolmács volna hivatva a bajon segíteni s a tót ajkú honpolgároknak s a magyar nyelvnek egyaránt jó szolgálatot tenni.

A 3. tanulmány ez év végétől számítandó egy év múlva:

c) egy kimerítő tanulmányt a *tótok nemzetiségi törekvéseiről*. E mű megírásához összegyűjteném a tótok nemzetiségi törekvéseire vonatkozó hozzáférhető és értékesíthető összes adatokat, bármely nyelven és bármely formában is fordulnak elő. Ezen adatokra támaszkodva: 1. előadnám a modernízü tót nemzetiségi törekvések eredetét és fejlődését, okozatilag megvilágítva a fejlődés stádiumát; 2. Megállapítanám azokat a befolyásokat, amelyek a tót nemzetiségi törekvésekben visszatükröződnek; ezzel kapcsolatosan történeti rendben *bemutatóm a nemzetiségi vezető emberek viszonyait a különféle szláv nemzetekhez s nem-*

tót nemzetiségű politikusokhoz, amennyiben azt működésük nyilvánossága lehetővé teszi; s végül 3. adatokkal megállapítanám a tót nemzetiségi törekvések mindenkori jellegét.

Mind a három mű kiadásáról magam gondoskodnám; ebből tehát az államra teher nem háramlanék. A megjelent művet a megjelenési év végétől számítva legkésőbb 4 hónap alatt terjeszteném be, kivéve az igazolandó vis major esetét.

A c) alatti mű bemutatásával egyidejűleg beterjeszténém az arról szóló részletes jelentést is, hogy a tót népnyelv átkutatásából eredő nyelvanyagot mily módon kellene gyakorlatilag értékesíteni a cseh nyelvnek és irodalomnak Magyarország tót vidékeiről való kizorítása s a cseh-tót nemzetegységre törő politikai áramlatnak a tótok közt lehetetlenné tétele céljából.

Az a) b) alatti művekben a magyar nyelvet már a tót *népnyelv* alapján magyaráznom.

Budapesten, 1903. évi jan. 29-én

Nagyméltóságodnak
alázatos szolgálója

Dr. Czambel Samu, cím. min. titkár.⁸

A kérvényhez Czambel mellékelte az általa készített lapszemlének következő részét:

„A cseh-tót nemzetegységre törő irány fő közlönye, prágai „Cas“⁹ (jan. 27.) 27. számában egy cikksort kezdett meg a cseh-tót nemzetegységről és dr. Czambel Samu e tárgyú brosürjéről, amelynek első részében a többi közt a következőt olvassuk:

„A magyar közélet a legújabb időkig elég tétlenül nézte a cseh-tót kölcsönösséget; úgy értjük azt, hogy az a különféle szenzációt hajhászó, érzékcsiklandozó gyanúsí-

⁸ Kültet: „Nagyméltóságú dukai- és szentgyörgyvölgyi Széll Kálmán úrhoz, v. b. t, m. kir. miniszterelnökhöz stb., stb., stb., alázatos előterjesztése dr. Czambel Samu miniszteri titkárnak, mint bent következik. — Egy melléklettel,

⁹ Masaryk T. G. szerkesztette.

tás, üldözés, ferdítés, hazug híresztelés a zuglapok és a komoly hírlapok részéről nem veszélyeztette a cseh-tót kölcsönösséget, legalább nem annyira, mint az az *új tan*, mely szerint a tótok külön, önálló nemzetiséget képeznek a cseh-morva nemzettel szemben. E tant dr. Czambel Samu miniszteri titkár terjeszti, az alapos készütségű nyelvész, akinek nagy befolyása van a tótoknál s aki ez okból a legnagyobb mértékben veszedelmes ellenfél.

Ő, aki a legnagyobb tót filológusok egyike, aki már néhány értékes nyelvészeti munkát írt, a múlt év végén egy 84 oldalra terjedő brosűrt írt a cseh-tót nemzetegység múltjáról, jelenéről és jövőjéről, amelyben felhívja a magyar közönséget, hogy alaposan szemügyre vegye a tótság kulturális irányait s gátolja meg a tót népnek a cseh nemzetbe való olvadását.“

A cikksor írója bejelenti, hogy a Czambel brosűrjét Prágában már csehre fordítják s nemsokára megjelenik ott cseh nyelven. Mindazonáltal úgy véli, hogy a „Cas“ olvasói addig se maradhatnak kellő információk nélkül, már azon okból se, hogy a „Cas“ álláspontjának a helyességét ellenőrizhessék, ezért a Czambel gondolatmenetének az ismeretetésével kezdi a cikksort,“

Széli Kálmán miniszterelnök Klebelsberg Kuno gróf referátuma alapján Czambel kérését teljesítette.¹⁰

Czambel nyelvészeti kutatásainak folytatására 1904-ben és 1905-ben is megkapta a félévre terjedő szabadságidőt, valamint évenként a 4000 korona segélyt. 1905-ben felkérték, hogy bőkezűen támogatót kutatásainak eredményeiről 1906-ban összefoglaló jelentést tegyen. Czambel 1906-ban miniszteri titkári címének és jellegének érintetlenül hagyásával a belügyminisztériumba helyeztetett át, minthogy az egész fordító osztályt a miniszterelnökségtől áttették a belügyminisztériumba, ahol ez

¹⁰ Czambel a következő értesítést kapta:

„Azon tót nyelvészeti kutatások megtétele céljából, melyeket f. é. január hó 29-én tett s általam teljesen helyeselt és méltányolt előterjesztésében ismertetett, önnek f. é. május hó 1-től f. é. november hó 1-ig terjedő hat havi szabadságidőt, tudományos utazásai költségeinek fedezésére pedig 4000 K. — négyezer korona segélyt engedélyezek.“

újjá szerveztetett. Az 1906. évi részletes költségvetés előirányzata szerint a belügyminisztériumban négy fordító állás rendszeresített. Czambel ezen állások egyikében 4600 Kor, évi fizetést kapott. Áthelyezése alkalmával Wekerle Sándor miniszterelnök Czambelnek elismerését fejezte ki kifejtett működéséért.¹¹ Czambel tanulmányútajáról mindig jelentéseket készített, amelyeket a miniszterelnökség a belügyminisztériumhoz továbbított. 1906-ban és 1907-ben Czambel továbbra is élvezte az 1903—5. évekre neki előirányzott anyagi segílyt. Ezentúl azonban a vele kapcsolatos ügyek komplexuma áthelyeződött a belügyminisztérium kompetenciájába, ami a miniszterelnökségnek a belügyminisztériumhoz intézett következő átiratából kiténik:

„Már f. é. március hó 10-én 2252—1907. sz. a, kelt s az Északamerikai Egyesült Államokban élő tótság kebelében tapasztalható nemzetiségi mozgalomra vonatkozó átiratomban volt szerencsém jelezni, hogy dr. Czambel Samu, most már a Nagyméltóságod vezetése alatt álló minisztériumhoz tartozó fordító osztálynak miniszteri titkári cím- és jelleggel felruházott fordító ja, itteni alkalmaztatása idejében több éven át, a tót nyelv és irodalom tanulmányozása végett segílyben részesült, — és ugyanakkor volt szerencsém dr. Czambelnek erre vonatkozó néhány jelentését Nagyméltóságodhoz átküldeni.

Nevezett titkár tanulmányútajáról szerkesztett beszámoló jelentését hozzám bemutatván, tekintettel arra, hogy dr. Czambel mostmár Nagyméltóságod fennhatósága alatt áll, a belügyminisztérium tisztikarához tartozik s hogy a cseh-tót nyelvegység ellen irányuló tanulmányainak eredménye is Nagyméltóságod tárczájának hatáskörében nyerhet kellő méltatást, van szerencsém a beszámoló jelentést mellékleteivel együtt átküldeni s azt Nagyméltóságod szíves figyelmébe ajánlani.

A belügyminisztériumban a fordító osztály főnöke lett és 1909. december 18-ikán rövid betegség után 53 éves korában meghalt.

¹¹ „Tudományos, irodalmi működése mellett hivatali teendőinek mindenkor kiváló buzgósággal történt teljesítéséért elismerésemet kifejezem.“

A fenti adatokból kaptuk minisztériumi tisztviselői pályafutásának vázlatos ismeretét. Tót nemzete jövőjének biztosítását az integer Hungáriában hitte, és mint a tót kérdés szakértője, tisztviselői pályáján ebben a szellemben működött. Nem álszkodásból, hanem leikének legmélyégsőbb meggyőződéséből.

*

FÜGGELÉK.

Tót lapszemle.

„*Tót autonómia*“. A turóc-szentmártoni Národnie Noviny, mint e helyen említettük, azt ajánlotta múlt számában, a tót nemzetiségieknek, hogy vegyék fel programjukba az 1861-iki tót memorandumban körülírt *tót autonómiát*. Megjegyzendő, hogy azon cikket valami *Srobár* írta., ennek neve lévén a cikk alá biggyesztve, A budapesti *Slovenské Noviny* (16; 11:5.) tudomást véve az ajánlatról, a tót nép nevében így nyilatkozik róla:

. . . Srobár úr cikkén nagy bátorság és harciasság vonul végig, de a nagy szavak arról tesznek tanúságot, hogy kevésbé ismeri a közügyeket.

„Feladatául tűzte, hogy egybehasonlítja a tótok politikai viszonyait Magyarországon a csehek, lengyelek, oláhok politikai helyzetével a monarchia másik felében, S ez egybehasonlítás persze oly eredményekre vezetett, amelyek jól beváltak arra, hogy a magyar kormány s a mi politikai viszonyaink elítéltesenek.“

„De Srobár úr nagyon összezavarta a dolgokat, a magyarországi viszonyokat általában az osztrák viszonyokkal egybehasonlította s különösen a tótok helyzetét a csehek, lengyelek vagy oláhok helyzetével vetette egybe. Nem kell összezavarni azt, ami máskülönbön világos. Az pedig teljesen világos, hogy a cseheknek a legutóbbi időkig saját koronázott királya, saját országa volt s hogy Csehország, Galícia s a többi osztrák tartományok külön, geografice és politikailag szigorúan határolt területtel bírnak, amivel a tótok a magyar korona határaitól soha se bírtak.“

„Kritizálva a tótok viszonyait, ezt soha sem lehet szem elől téveszteni s e világos alapról vizsgálva a dolgokat, nem is fogjuk a tótok helyzetét e csehek politikai helyzetével összehasonlíthatni. Olyan autonómiát kíván a tótok részére Srobár, amilyenel a csehek rendelkeznek, de hol van ez a geográfiai és politikai, hol van az a hisztorikus tót terület, amelyre nézve az autonómiát kívánja. Igenis, Magyarországon is bírnak autonómiával a horvátok hisztórikus területük határain belül, amit jognak neveznek, az Magyarországon is érvényesült s mondhatjuk, hogy a horvátok autonómiája szélesebb és becsesebb, mint a csehek autonómiája, ami arról tanúskodik, hogy szent István koronája nem adományozza nemzeteinek a jogokat fősvényebb kézzel, mint Ausztria.“

„Nem kell tehát zavarni ott, ahol világosan lehet látni. De a cikkíró abban is téved, ha azt hiszi, hogy az osztrák tartományok autonómiája az ideális szabadság bástyája s a nemzetiségek paradicsoma. Bizonyára még mindenki emlékszik arra, hogy az osztrák tengerparton, Abbáziában, Tiranában stb. milyen lázongások támadtak, amikor a bírósági épületekre szlovén felíratú táblákat ragasztottak ki. Katonaságnak kellett közbelépnie s csak annak köszönhető, hogy a szlovén nemzetiségű emberek pórul nem jártak. S miért oszlatták fel a napokban a trieszti tartományi gyűlést? Nemzetiségi viszályok folytán. Hogy tud tehát úgy lelkesülni az osztrák tartományok autonómiájáért? Ausztria azon autonóm tartományaiban, ahol a hisztorikus nemzetiség a német, a németek uralkodnak, ahol a lengyel, ott a lengyelek s ahol az oláh, ott az oláhok uralkodnak. Az országok hisztorikus volta nem valami játék, amely egy kézmozdulattal az asztalról leseperhető.“

„És éppen e körülmény az, mely azt bizonyítja, hogy Srobár úr kellő alap nélkül intézi szavait a tótokhoz, olyasmire híva fel őket, amihez nincs pozitív talajuk. A tótok ép oly polgárai Magyarországnak, mint akár a magyarok vagy a németek, ők éppen úgy szétszórva lanknak az országban kisebb-nagyobb tömegekben, mint akár a magyarok vagy a németek, ha tehát a tótoknak érdekükben volna, hogy autonómiáért küzdjenek, — s azt hihetjük, hogy a helyiérdekű ügyekben hasznos az autonómia, — úgy küzdjenek érte, de közösen a magyarok-

kal, németekkel s a többi nemzetiségekkel. Ez minden esetre érdekükben áll.“

A cikkíró átmegegy aztán a Nár. Nov. cikkének egyes állításaira s így ír: A Srobár cikkében nagyon sok az önhittség s ő túlbecsüli a tót népet erejében. Úgy bánik a milliókkal, melyekkel állítása szerint a tót nép az állampénztárt elárasztja, mint a pelyvával. Bár igaz volna, hogy a tót nép temérdek millióval járul az államkincshez. Nem azért mondjuk ezt, hogy tele legyen az állampénztár, amely hálistennek jól áll, hanem azért mondjuk, mert óhajtanók, hogy az a tót nép végre-valahára könnyen fellélegezhessen s megszűnjék napi szükségleteiért való küzdelme. De hát hol vannak, tót nép, a te millióid? Mit gondol a cikkíró, hány millióval járul hozzá a tót nép a magyar állam költségvetéséhez? A népet értjük, mely p. o. Liptóban, Árvában, Trencsénben lakik. Valóban irigylésre méltó a Srobár fantáziája és naivsága. Nem akarjuk felhozni a még nem régi történeteket, csak arra mutatunk rá, hogy ki karolta fel a minap az árvaikat vagy trencsénieket nagy szükségükben? Ki járult hozzájuk testvéri szeretettel segélyt és vigasztalást hozva? És Srobár úr büszkén mondja ki a büszke szót, hogy a magyarok a tót népen élösködnek!

Srobár úr irigy szemmel nézi az iskolai és más kulturális palotákat, melyek, szerinte, tót pénzen a magyarok részére emeltettek. Nem úgy van ez Srobár úr. Azok a paloták, amennyiben paloták, állampénzen épültek ugyan, tehát a tót nép veritékéből is, de az ország *összes polgárai részére*, tekintet nélkül a nemzetiségre és vallásra.

A Slov. Nov. megengedi, hogy a választási tisztaság és a megyei közigazgatás körül sok a teendő, de kiemeli, hogy ezt a kormány is tudja s hogy foglalkozik is a kellő reform-munkákkal. A N. N. cikke megvesztegethetőséggel vádolta a közigazgatási közegeket, szolgabírákat és a jegyzőket s ennek kapcsán a Slov. Noviny ezeket mondja: Nagy hiba az, hogy a gyanúsító meg nem nevezi azokat a megvesztegethető tisztviselőket. Micsoda erkölcsbíró az, aki — orgazdászkodik. Avagy ismer talán olyan hivatalnokokat, akik fel voltak jelentve s nem történt bajuk? Miért nem jelentette azt be az illető fórumnál? Egyáltalában nem járja, minden bűnnel a kormányt vádolni, amint ezt a gyanúsító akár ignoranciából, akár más okból teszi, mert

hiszen sem a szolgabíró, sem a jegyző nem az állam képviselője. Ezeket a tisztviselőket nem a miniszter nevezi ki, hanem a megye, illetve a község választja őket, ha tehát gazemberek, első sorban a megye vagy község, második sorban maguk a lakosok felelősek.

A Slov. Nov, cikke így végződik:

„Cikkünket azzal fejezzük be, hogy nekünk jó törvényekre van szükségünk, első sorban jó választási és közigazgatási törvényre, de nemcsak a mi népünk, a tótok részére, — ne legyünk szűkkeblűek, hanem egyformán mindnyájunk részére, tehát a magyarok, németek stb. részére is. Örömet fogjuk üdvözölni a helyiérdekű autonómiát, ha nem lesz szűkkeblű szeparatiztikus, hanem olyan, mely az ország polgárait nemzetiségi és valláskülönbség nélkül kielégíti.“

Az ág. hitű. ev. egyházkerületek új beosztása ellen amint a t. szentmártoni *Národnie Noviny* (15. II. 5.) jelenti, a túróci esperesség egy felségfolyamodvánnyal ílt. A folyamodvány arra kéri ő felségét, hogy venné ki a túróci esperességet a zsinati törvények azon rendelkezése hatálya alól, amely a kerületek új beosztására irányul, esetleg semmisítse meg őfelsége a zsinati törvények ezen rendelkezését, miután ez az egyházi autonómiába ütközik,

Budapest, 1895. febr. 6.

Dr. Czambel.

Tót—oroszcseh lapszemle.

A *Bánffy minisztérium programját* ismertette, a budapesti *Slovenské Noviny* (10. I. 22.) a következőt mondja: Az őszintén és határozottan körvonalozott kormányprogramul felvillanyozta a szabadelvű pártot s meggyőzte az oppozíót arról, hogy rosszul számított, ha az új kormányt ideiglenes természetűnek gondolta. Ilyen programmal csak egy olyan kormány lép fel, amely tudatában van szellemi erőinek s amely el van határozva minden erejéből odahatni, hogy a felmerülő nehézségeket és akadályokat legyőzze. Az a férfias és hazafias elhatározás és erély, amellyel a kormány fellépett, mindenütt tiszteletet és elismerést fog neki szerezni.

(A túrócszentmártoni *Národnie Noviny* még nem szólt

hozzá a kormány által kifejtett programhoz. Utolsó és utolsó-előtti (8., 9. sz. I. 19, 22.) számában vezércikke helyén a „*Nemzetiségi politika Magyarországon*“ cím alatt a „Roman. Jahrbücher egy cikkét reprodukálja.)

(*Orosz lap a válság megoldásáról.*) A moszkvai „Viedomosti“ (6. sz. I: 6.) ma érkezett száma a magyar kormányválságról ír. Leírja a válság lefolyását, Khuen-Héderváry gróf visszavonulását s cikkét. Így fejezi be: „Az ügyek ilyen állása mellett a királynak nem maradt egyéb hátra, mint megretíralni a magyar szabadelvűek előtt s Magyarországnak oly minisztériumot adni, aminőt a parlamenti többség megkövetel. A képviselőház elnöke megbízott az ország kormányzásával s azzal, hogy munkatársait abból a pártból válassza, amely eddig az uralkodó ellenzésére, Magyarországon uralkodott és uralkodik. — Szomorú állapot!“

(Gyengül a csehek pozíciója.) A prágai *Hlas Národa* (22, I. 22.) azt jelenti, hogy Csehországban a múlt év folyamán 27 nagybirtok került eladásra 7,500.000 forintnyi értékben s e nagybirtokok többsége idegen kézre került. Azt mondja, hogy ez évek óta így folyik s attól tart, hogy ha a dolgok jobbra nem fordulnak, ma-holnap az ujjakon meg lehet majd számolni a cseh nemzetiségű nagybirtokosokat.

Budapesten, 1895. jan. 23.

Dr. Czambel.

Tót lapszemle.

A Bánffy-minisztériumról a tót lapok közül a budapesti *Slovenské Noviny* (7. í. 15.) rokonszenvesen, a túróc-szentmártoni *Národné Noviny* (6. I. 19.) elítélőleg nyilatkozik. A *Slovenské Noviny* arról van meggyőződve, hogy az új kormány magáévá teszi a lelépő kormány politikai programját s az országot szabadelvű alapon fogja kormányozni. Ez okból biztosra veszi, hogy az új kormány nemcsak, hogy a három szentesített egyházpolitikai törvényt életbe fogja léptetni, de a hatralévő két egyházpolitikai törvényjavaslat keresztülvitelét is programjába veszi. Az a lény, hogy az új miniszterek a szabadelvű párt pártéletében nem vittek hangos szerepet, a *Slov. Nov.* szerint csak a Bánffy-kormány tartósságához járulhat hozzá a jelen viszonyok között, — A *Nár. Noviny* nézete

szerint a Bánffy minisztérium kinevezésével a válság csak formailag ért véget. Mert szerinte a válságot nem személyi okok idézték elő s így tehát személyváltogatással a válság nem szűnik meg. A nemzetiségek lapja különben így nyilatkozik: „Nem tudjuk, milyen lesz az új kormányzás, csak azt tudjuk, hogy aligha várhatjuk a Bánffy-minisztériumtól a nem magyar nemzetiségek helyzetének javítását. Lehet, olyan rossz dolgunk lesz, mint eddig; lehet, még rosszabb. Ettől ne ijedjünk meg.“ A miniszterelnök főispáni működéséből azt következteti a turóc-szentmártoni lap, hogy a miniszterelnök „kriminalista erélyű politikát“ fog folytatni a nemzetiségekkel szemben s napirenden lesznek a „börtönök“ s a „nemzetiségi üldözések“. „Adja az Isten, hogy tévedjünk.“ — Azzal végzi a lap ebbeli okoskodását.

(Tót hírlapi jubileum.) A t. szentmártoni Národnie Noviny arról ír „Ötven év“ című vezércikkében, hogy 1845. évben kezdett megjelenni az első politikai tót lap „Slovenskje Narodnje Noviny“ c. alatt s hogy azon ötven év alatt alig haladt valamit a tót hírlapirodalom fejlődése. A cikkíró a viszonyokban látja a fejlődés akadályát, melyek „anachronisztikusak, miként anachronizmus maga a tót nemzet egész élete.“ A cikk befejező része így hangzik: Tehet-e arról a tót hírlapirodalom, hogy az ilyen anachronisztikus nemzetben maga is anachronizmus maradt a többi nemzetek hírlapjai mellett? Avagy nem anachronizmus-e az: egy nemzet, amelynek a XIX. évszázad végén nincs egyetlen egy iskolája, papnöveldeje, tanítóképzője, nincs egyetlen választókerülete, országgyűlési képviselője; amelynek nincsenek bírái, adminisztrátorai, amelynek semmi nyelvi, kulturális és politikai jogai nincsenek?

(Tót—román barátság.) A Nár. Nov. jelenti, hogy a „tót nők“, vissza akarván adni a „román nőknek“ a kölcsönt (a román nők Húrban Szvetozárnak, mint tót költőnek a szegedi fogságba koszorút küldöttek volt annak idején), egy szép albumot kézbesítettek s azt a tót-román nők barátságának zálogául 500 aláírással a tótság minden vidékéről, a román nőknek e napokban küldöttek meg.

Budapesten, 1895. jan. 16.

Dr. Czambel

Tót lapszemle.

A turóc-szentmártoni *Národnie Noviny* (1. sz.) újévi cikkében ezen szavakkal fordul a tót néphez:

„Hallgassátok meg szavunkat, földik! őszinte szó ez- Nem boldogulhattok a nemzetiségi eszme fogalmán kívül. Ezen eszme nem foszt meg benneteket vallástoktól, mikért azt a renegát-ság teszi, nem foszt meg benneteket becsületesektől, háziatoktól, pénzetektől és békétektől, miként az arra törekvő emberek, kik azért vannak fizetve, hogy rajtatok élőködjenek. Az utolsó időben el akarják tőletek venni az Istent és a megváltó Krisztust is s helyébe valami „liberalizmust“ akarnak adni. Jaj nektek, ha elszakítanak bennünket a kereszténység alapjaitól. Az igaz kereszténység által nyújtott szabadságot felváltja a „liberalizmus“, azaz egy kiválasztott kisebbségnek örökös uralma a nemzetek felett, A választás nem nehéz!“

A *Válságról* írva, a budapesti *Slovenské Noviny* (1. sz.) az új év alkalmából írt cikkében a következőket mondja:

Bizonyos félelemmel tölt el bennünket azon körülmény, hogy nem tudjuk, ki fogja átvenni a kormányt. De reméljük, hogy mint mindig eddig, ő felsége most is a legérdemesebbek közül választ s oly férfiak kezébe teszi le az ország vezetését, akik szintén összes erejüket a haza felvirágoztatására fordítják....

Budapesten, 1895. jan. 2.

Dr. Czambel.

Tót lapszemle.

A *cseh-tót irodalmi nyelv egységének kérdését* melegítette fel nem rég egy névtelen tót ember a prágai *Národni Listy* hasábjain, azt erősítve, hogy a tótok irodalmi különválását nem a tót nép, sem a tót ügy. érdeke nem kívánta s hogy tudomása szerint most is vannak tótok, akik a nyelvegység megújítását óhajtják. A budapesti *Slovenské Noviny* (139.) felelve a fentiekre, a következőket mondja: A cikkíró úr ismeri ugyan a tárgyra vonatkozó irodalomtörténeti adatokat, hanem azokat nem elég kritikával dolgozta fel. Ő bizonyosan még fiatal, aki-nek még nincsenek saját nézetei s aki így a cseh részről kiadott

„Hlasy“ nevű tendenciózus röpiratot tartja evangéliumának . . . A cikkíró úr azt állítja, hogy a tótok között vannak olyanok, akik a cseh-tót irodalomért lelkesednek. Hát lehet, hogy vannak olyanok. Mindenesetre fiatalabb, tapasztalatlan emberek azok, akikről biztosra vehető, hogy kiábrándulnak cseh-tót egység! álmaikból s belátják, hogy a cseh nyelvnek a tótoknál már csak historikus jelentősége van. Az ev. egyház szentírása az egyedüli hirdetője annak, hogy a tótok egykor cseh nyelven írtak, de az ev. tót egyházakban is mindinkább szűkebb térre szorítatik a cseh nyelv használata s már csak a szentírást kell tót nyelven kiadni, hogy a cseh nyelv végleg felvegye a tótoknál hisztórikus jellegét.

Kossuth Ferenc körútja s főleg a debreceni botrány alkalmából a *Nár. Noviny* (139. XI. 24. Turóc-Szent-Márton) párhuzamot von a között, ami Kossuthnak szabad és ami p. o. a románoknak vagy a tótoknak szabad s nagy melanchóliával írja meg, hogy a „tótoknak“ nem engedik meg a népgyűlésezést s hogy a tót tanulót kicsapják az iskolából, ha „ártatlan tót dalt énekel“, de úgy kell neki, mondja gúnyosan, „miért nem danolja azt hogy: „Jaj de huncut a német!“ — akkor hazafias volna.

A lap azzal végzi cikkét, hogy a debreceni incidenst „kezdik elsimítani s hogy várhatólag teljesen elsimítják“. Az érvényesül itt, mondja: Si facisti nega!

Budapesten, 1894. nov. 26.

Dr. Czambel.

Tót lapszemle.

(*Tót lapok a kai. néppárttól.*) A kat. néppárttól a budapesti *Slovenské Noviny* (139. XI. 22.) azt mondja, hogy az szükségtelen s veszélyes is, amennyiben vallási pártok alakulására vezet s elhinti a vallási súrlódások csíráját. A cikkíró méltányolja a párt szándékát, mely a nemzetiségi harcok megszüntetésére irányul, de mit ér a jó szándék, mikor a néppárt ezek helyébe a vallási harcokat akarja felidézni, melyek nagyobb lángot vethetnek, mint a nemzetiségi harcok. A cikk így végződik: „Reméljük, hogy a kat. néppárt vezérei ismerik hazafiúi kötelességüket s hogy dacára a párt nevében rejülő elszigeteltségnek, úgy fognak eljárni, hogy abból a hazának kára

ne legyen, Mert máskülönb is figyelemreméltó, hogy Magyarország azért, hogy a jelen politikai pozíciót elfoglalhassa, sokat köszönhet a liberális nyugat rokonszenvének!”

A túróc-szentmártoni Národnie Noviny (138. XI. 22.) a székesfehérvári katolikus nagygyűlés lefolyásának tárgyi ismertetésére szorítkozik, szó szerint idézve Zichy Ferdinánd gróf beszédéből azon helyet, mely a nemzetiségek nyelvhasználatára vonatkozik- Az ismertetés sorai közül kivehető tisztán ia néppárttal való rokonszenvezés.

„*Komoly időjelek*“ cím alatt a túróc-szentmártoni „*Národnie Noviny*“ (138. X. 22.) rámutat arra, hogy az ország minden zugában elégedetlenség mutatkozik a jelen viszonyokkal s dacára annak, a kormány most se tartja elérkezettnek az időt, hogy komolyan vegye ia helyzetet. A N. N. rámutat a katolikus ellenzék szervezkedésére, a románok erős akciójára, az ev. ág. hitv, egyházban uralkodó „zavarokra“, Fiúmé „ellenszegülésére“, erdélyi pártok mozgolódásaira, az agrarizmus, szocializmus agitációjára s Kossuth Ferenc utazásával járó demonstrációkra, melyeket igen komoly idő]eleknek tart. A cikkíró kérdi, vájjon mit gondol a kormány a Kossuth-demonstrációkról. Vájjon számításból történik-e ez, vagy csak könnyelműségből? Különb a Nár. Nov. a f. é. november hó 1-én életbe léptetett új sommásügyi eljárásról szóló törvényben lát ismét nagy sérelmet és pedig abban, hogy az újonnan törvényesített eljárás szerint minden melléklet magyar, hiteles, bélyeggel ellátott fordításban lesz melléklendő. Ezen intézkedésben oly terhet lát a cikkíró, mely kizárólag a nemmagyar nemzetiségűeket sújtja s ez okból gúnyolja a magyar jogegyenlőséget. Az alkalmat a cikkíró különben felhasználja arra, hogy magát a tót népnél behízelegje. Azt mondja ugyanis, hogy íme, „mi nem nemzetiségi idealisták vagyunk, hanem a tót nép anyagi érdekeit is védelmezzük.“

Budapesten, 1894. nov. 23.

Dr. Czambel.

Tót—cseh lapszemle.

A Költségvetési vita alkalmából a budapesti *Slovenské Noviny* (135. XI. 17.) igen elismerőleg ír az ország közgazdasági viszonyairól s kijelenti, hogy az ország *pénzügyei* még

soha se állottak ilyen kedvezően s innen magyarázta azt, hogy az oppozíciónak nem volt módjában úgy, mint előbbi években húzni-vonni a költségvetési vitát. Ismertetve Wekerle miniszter beszédét s különösen az agráriusoknak adott feleletét, cikkét így fejezi be:

„A kormány ismeri az ország szükségeit, miután van alkalmunk s módja is arra, s mi örvendünk, látva, hogy segíteni akar a nehéz helyzeten. Segíti a földművelők helyzetét s hogy azt még jobban akarja emelni, arról bizonyoságot tesznek azok a milliók, amelyek a költségvetés földművelési tárcájában, a földművelés érdekeinek előmozdítására felvételtek. Eszközli és támogatja a vasútépítést mindenütt az országban, hogy megkönnyítse a kivitel és lehetővé tegye a konkurrenciát. Csak türelem, amit éveken át elmulasztottunk, azt nem lehet egy nap alatt behozni. S amint a külföldi konkurrenca se egy nap alatt vette le a lábáról a magyar földgazdaságot, azonképen a bajból se bontakozhatunk ki egy nap alatt.“

„*Kossuthiáda*“ cím alatt ír a turóc-szentmártoni *Národnie Noviny* (138, XI. 17.) Kossuth Ferenc körutazásáról. Idézi a bécsi „Vaterland“-ot, a „Pester Lloyd“-ot, Jókai levelét és konstatálja, hogy „tempóra mutantur“ s velük a magyar politikusok. Úgy véli, hogy csak nem régen dicsőítették a kormánylapok, sőt a miniszterek is, Kossuthot, de hogy a „Vaterland“ egy fenyegetésére mindjárt fordítottak a dolgon. S a Pester Lloyd, sőt Jókai is — rögtön Kossuth ellen fordultak. A cikkíró kíváncsi a Kossuthiáda további fejlődésére.

Ugyancsak Kossuth Ferenc körutazásáról ír a prágai „*Hias Národa*“ (319. XI. 17.) is, az ócsehek közlönye. Cikkének címe: „Új Kossuth-kaland Magyarországon.“ A cikkíró azt hiszi, hogy Kossuth Ferenc mielőtt lejárná magát „személyének folytonos fitogtatásával“ s mielőtt ellenakcióra bírná az osztrák népeket, — ami Magyarországot gazdaságilag érzékenyen sújthatná, — könnyen megsebezheti a magyar nemzetet. Az olyan demonstrációk legalább, írja a Hl. N., minden más nemzetet kompromittálnának. Cikkét így fejezi be: Az olyan demonstrációk, aminők színhelye volt Cegléd, Arad stb., másutt meggyengítenék a kabinet pozícióját, mert kitudódnék, hogy gyenge egy politikai kalandorral szemben. Másutt az olyan kormány

nem tudná magát kimenteni. Talán a magyarok külön szerencsés helyzetben vannak, hogy ilyen demonstrációkat # is merhetnek a nélkül, hogy lelnének és károsulnának? Bármint is van, de ifj. Kossuth körútja, bármint is végződjk, megmutatja, hogy a magyarok, amint már a nemzetiségekkel szemben nem tudnak igazságosak lenni, úgy azon hely iránt se tudnak lojálisak, elismerők és hálásak lenni, amelytől nagy elnézés mellett megkapták szabadságuk, hatalmuk és dicsőségük kifejezésére a széles és szabad cselekvési teret.

Budapesten, 1894. nov. 19.

Dr. Czambel.

Tót lapszemle.

A „néppárt“ tót közlönye a budapesti „*Krest'an*“ (9. sz., XII. 2.) visszatér a „debreceni skandalumra“ s arra, hogy a „Nemzet“ nov. hó 20-án elítélőleg írt a székesfehérvári népgyűlésről „ostoba csöcseléknék nevezve résztvevőit s jókat ütven a kálvinistákon és zsidókon, a következőket mondja:

„Mikor az országgyűlésen azt kérdezték Wekerletől, mit gondol a katolikus népgyűlésről és a néppárttól, azt felelte, hogy az veszélyes mozgalom a hazára nézve. Hát persze, hogy az veszélyes a miniszter urakra és hű táltosaikra nézve, ha a szegény népnek megnyílik a szeme, ha a katolikusok hosszú álmukból ébrednek, nem akarva továbbra is tolni a szabadelvű párt rozszant szekerét. — Egész Magyarország katolikusai csak az apostoli királyba vetik hitüket. , , Ne essünk kétségbe, kedves testvérek, a mi jó királyunk látja azt, hogy mi történt Székesfehérvárott és Debrecenben!“

A *kereskedelmi tárca költségvetése alkalmából* azt írja a budapesti *Slovenské Noviny* (142. XII. 1.): a kereskedelmi miniszter a körülményekhez képest minden lehető megtett, hogy az országot felvirágoztassa, folytonos figyelemmel kísérvén a vidékiek speciális szükségait, A mi felvidéki képviselőink bizony szintén ügyet vethetnének a szegény tót néptől lakott vidékekre, de az ez évi költségvetési vita folyamán, senki se emelte fel szavát, S éppen ezen okból jól esik tudnunk, hogy miniszterünket, ki minden vidék iránt egyformán igazságos, nem kell esetről-esetre lokális szükségekre figyelmeztetni, mert ő, habár

nagyon igénybe van véve az országos dolgokkal, mégis ismeri a legutolsó falu szükségét is.

Budapesten 1,894. dec. 3.

Dr. Czambel.

Szláv lapszemle.

A szentpétervári „*Grassdanin*“ (16. I, 16. old.) Giess külügyminiszter haláláról cikkezve, megemlíti, hogy a külügyek vezetésére az semmi befolyással nem lesz, miután Giess betegsége miatt már régóta nem vett tényleges részt az ügyek elintézésében. Az új külügyminiszter teendőiről szólva, úgy találja, hogy ez elég fontos lesz. Franciaország belügyi cháosza nem marad t, í. indifferens az európai hatalmasságok életére. Továbbá küszöbön áll a Koburgi „epopeia“ megoldása, miáltal ismét napirendre kerül a bolgár kérdés; az ázsiai kérdés, melyet a japán-kínai háború idézett fel s a közel szomszédban a parlament küzdelme a császárral, ... ezek mind oly dolgok, amelyek zivatart jósolhatnak.

A prágai „*Hlus Národa*“ (31. I. 31.) orosz ügyekkel foglalkozva, kiemeli, hogy nem csodálkozik, ha az új cár, mint kijelentette, továbbra is fenn akarja tartani az autokrata rendszert, mert, úgy vélekedik a nevezett cseh lap, „nem lelkesülhetnek Oroszországban oly rendszerekért, amelyekkel a nemzetek válságba sodortatnak.“

(Tót lap a néppártról.) A budapesti *Slouenské Noviny* (14. I. 31.) az újonnan megalakult néppártról írva, azt mondja, hogy programra jában semmi új sincs az egyházpolitikai törvények revízióját kivéve. A nemzetiségi kérdésre vonatkozó pont se új, mert ez benn foglaltatik, habár más szavakkal is, Bánffy program-beszédében. Különb lojalisan elismeri a cikkíró a hazafiságot, hogy gr. Zichy Ferdinánd nem a dacoskodás terére lépett, hanem törvényes alapra helyezkedve, ott akarja kieszközölni a törvények módosítását, ahol azok hozattak. A cikkíró különben sajnálja, hogy a mi éránkban találkozhatott Magyarországon férfi, aki egyházak szerint akar politikai pártokat alakítani s attól fél, hogy ennek rossz következménye lesz a magyar politikai életre.

Budapesten, 1895. febr. 1.

Dr. Czambel.

Tői lapszemle.

A budapesti *Slovenské Noviny* (22.) de Heredit S. volt francia miniszternek a Pesti Naplóhoz intézett levelét ismerteti, melyben a magyar szabadelvű; politikáról s az oláhok izgatásáról nyilatkozik. A Slov. Nov. nyilatkozatait a következő megjegyzéssel kíséri:

„Ebből láthatjuk, hogy a külföld politikusai milyen jól vannak informálva arról, ami határainkon belül történik. Ebből látható, hogy milyen eredménytelen a törekvés, mely ama irányú, hogy a magyar kormány a külföld előtt befeketíttessék s láthatjuk, hogy az ország jól megfontolt szabadelvű politikája hogyan szerzi meg a külföld rokonszenvét és elismerését.“

A túróc-szentmártoni *Národné Noviny* (21.) a világ irányító eszméit ismerteti s a filozofikus hangú cikk a nemzetiségi eszménél állapodik meg. A cikkíró szerint a nemzetiségi eszme irányítja mai napság a világ sorsát s nagyon zokon veszi, hogy vannak kormányrendszerek, amelyek ez eszme szolgáltatásban nem állanak. Az elméleti, általánosító jellegű cikkben a következő mondások is foglaltainak: „A renegátság, a nemzeteknek érzelmüktől és nemzetiségüktől való megfosztása, e legförtelmesebb büntett az utcai lány vakmerőségével általános posztulátumként, hazafias kötelességként hirdettetik! Ilyen jögon az öngyilkosság és önfertőzés a közjó és társadalmi rend posztulátuma volna!“ — „Olyan rendszerek, melyek mesterséges alapokon nyugosznak s mesterségesen tartatnak fenn maguknak a megfosztottaknak pénzéből és véréből, kell, hogy megfertőzzék és megrontsák az életet.“ A cikkíró arról van meggyőződve, hogy minden „tisztességes ember“ várva-várja a percet, amelyben halomra dől a „hazugság, csalás, erőszak és minden rossznak épülete.“

Budapesten, 1895. febr. 20.

Dr. Czambel.